

84(а=411.2)6

K29029

ПОЛКТЫН УУЛЫ

83034

4p.

1
1902
1903

P2
K 29

ВАЛЕНТИН КАТАЕВ

ПОЛКТЫН УУЛЫ

Повесть

Горно-Алтайская Областная
• БИБЛИОТЕКА •

Горно-Алтайский
книжный издательство
1958

83034 X P K

84 (2 = 499. 2 / 6-4

K 250

Алтан тиге

В. Адаров, Л. Кожышев ле

Э. Палкин кочургендер

5-квТН-ПУ

Уйиме ле Павлик
Катаевтерге умурлап
турум

Бу көп мактулу улустың жолы
(Н. А. Некрасов)

1

Күски тымык түннің сыраңай тал ортозы. Агаштың ортозында сүрекей чыкту ла соок. Ыдыган оок жалбырактарла бүркелип қалған кара састан туман көдурилип турды.

Ай кижининг бажының үстүнде турған. Ол сүрекей чокум жарыдат, же ондый да болзо, оның жаркыны туманды жүк арайдан ла өдөт. Айдың жаркыны агаштардың ортозында куулгазынду көрунет, састың семтер туманы жылыжып өдүп турды.

Агаш колуш болгон. Кезикте айдың жаркынына жаан чибининг кара будуми көрунип келет; кезикте кенетийин ыраакта ак кайыңдардың жергелей турған кебери көрунет; кезикте, ак жерде,

айдын жаркынына бури жок аспактардын будактары чичке журалып турганы көрүнөт.

Агажы суук жерлерде жайдын жаркыны ак кебибий жатты.

Жартын айтса, ол орус кижинин жүрегине жаантайын көп-көп немелер эбелтип, онын санаазына чөрчөктөрдөгү жүрүмдерди көргүзүп турган картина болды: ол чөрчөктөр жантайта кийин алган кичинек бөрүктү, Алтын-куштын канадын арчуулга оройло, койынына сугуп алган каанын уулы -Иванды миндирип алала, апарып жаткан көк бөрүнү, агаш-таштын ээзинин жегесле туй өзүп калган, аайы-бажы жок жаан табыштарын, куштын будындыи бутту турачакты, же оной до өскө көп немелерди көскө көргүзүп ийет.

Бу тымык өйдө кайудан жанып бараткан уч солдат Полессиянын кою агажынын жаражы керегинде ас санаган.

Олор жуучыл жакылта будурип, немецтердин тылында бир күннен ажыра жүргендер. Жакылта десе өштунин турган жерин табала, онын шибелен туткан жерлерин картага темдекеп салары болгон.

Иш күч те, сүрекей жеткерлү де. Тудуш ла жылгажактап өдүп тургандар. Бир катап уч частын туркунына соок, балкашла жытанып турар саста сары жалбырактардыи плац-палаткала буркенин алала, кыймык жогынан жадарга келишкен.

Сухайрыла, фляжкадагы соок чайла ажанып жүрдилер.

Сырагай ла күч дегени бирде катап таңкылаарга келишпегени болды. Солдатка жакшы, ачу таңкы тартпай жүргенче, ажанбай, уйуктабай жүргени төрт болотони жарлу ине. Качашкан немедий, олор учулезин сүрекей таңкычылар болгон.

Луучыл якылта якшы да буткен болзо, немецтердин батареяларын ончозын жаап шиндейле, чокум темдектеп салган карта баштаачынын сумказында жаткан да болзо, кайучылар ачуурканып турдылар.

Бойларынын турган жерлерине канча ла кире жууктагыларда тагкылаар куундери там ла тынып турды. Мындый учуралдарда кандый бир якшы сөс, ол эмезе суунчилу кокур якшы болжып туратан эди. Же айалга сүрекей тымык болорын некеп турды. Куучындажардан да болгой, чүчкүрини, эмезе јодулдеерге де жарабас: кажы ла табыш агаштын ортозында сүрекей чокум жаңыланып турган.

Ажаарбас жанынан табарып ийген жалбырактар айландыра өткүн табыштанат, сопоктын алдында сынган чырбагалдардын табыжы, сыранай ла колмылтыктан аткандый жаңыланат.

Ай база тыг чаптык эдип турган. Айдын тыг жарыдып турган жерине чыгып барбаска кичеенип, ээчий-деечий бойы бойынан бир он уч метр кирезинде араайынан базып, кажы ла беш алтамнын бажында токтой тўжуп, тыгдап турарга келижет.

Алдында колдорула араайынан жагып, жакару берип турган баштаачызы баратты: колын бажынын үстүне көдүрүп ийзе — ончолоры ол ло тарый тура тўжеле, тым тура берет; колын туура эделе. јер јаар көргүскенде — ончолоры тургуза ла табыш јогынан турген јада берет; колыла ичкеери жагып ийзе — ончолоры ичкеери баскылайт; кайра көргүзүп ийзе — ончолоры араайынан кайралап турат.

Бойларынын турган жерлерине јетире эки километрден артык эмес те јер арткан болзо, кайучылар алдындагызындып ок чеберленип,

ајыктанып бараттылар. Олор эмди, байла, алдындагызынан да чеберленип бараткан болор, улам сайын токтой тужуп турдылар.

Олор эмди бойларынын јолынын сырагай ла јеткерлу јерине јеттилер.

Кече энирде, олор кайуга барарда, мында немецтердин терен тылы болгон. Је айалга бскб-лонгон. Туште, јуунын кийининде, немецтер тескеерлеген. Эмди мында, бу агаштын ортозында, байла, улус јок. Је бу, айса болзо, онойдо тегин ле билдирип јат. Немецтер мында бойынын автоматчиктерин де артырып салардан маат јок. Кажы ла минутта тозуулга учурап барардан айабас болгон. Је кайучылар, олор јук ле учу де болгон болзо, тозуулдан коркыбай тургандар. Олор чебер, таскап калган, кандый ла ойдө јуу-согушка белен болгондор. Кажызында ла автомат, көп патрондор ло торт гранаттадан. Је јуу-согушты уткуурга канайда да јарабас болгон, задача дезе бойынын јерине канча ла кире табыш јогынан, билдирбезинен кирип барала, взводтын командирина немецтердин батареязын темдектеп салган баалу картаны јетиретени болгон. Олор учуден эртенги јуу-согуштын јенузи јаан камаанду.

Айландыра кайкамчылу тымык. Мындый тымык ойлөр ас болуп јат. Ыраакта пушканын бир канча күркүрегенин ле кайда да тууразында узуктелип таркырап турган пулеметтын табыжын немеге бодобозоор—телекейде кандый да јуу јок деп бодогодый.

Је кажы ла билер солдат бу ла мында, тымык јерде, јуу болгонын мун темдектерден тургуза ла сезип ийер.

Бутка билдирбезинен илине берип турган телефоннын кызыл эмиги, кайда да, ыраак јок

немецтердин командный пункты ба, айса заставазы ба бар деп јартайт. Сынып калган аспактар, тепселип калган јыраалар мынайда удабаган танк па, айса бойы јүрер орудие бе барган деп билдирет; анғылу, кичинектен јытанып турар бензин ле темир сүркүштейтен сарјунунг өскө јыды өткөн танк, ол эмезе бойы јүрер орудие немецтердин деп сестирет.

Кезик јерлерде чибининг бүрлериле кичееп жажырып салган жадыктан кескен болчоктордый миналардын штабельдери, ол эмезе артиллериянын снарядтары турат. Олорды таштап ийген бе, айса эртенги јууга белетеген бе,—онызы јарты јок болордо, олордын јаныла сүркей чебер барарга келижет.

Каа-жаа јолды снарядка јара чаптырткан јоон, јүс јашту карагай бөктөп, чапчажат. Кезикте кайучылар терен, тыйрыйта-мыйрыйта казып салган, ол эмезе командирлердин алты кат жабынтылу, туштүк јаар эжикту блиндажтарына учурагылайт. Туштүк јаар баштанып алган эжик блиндаж бистинг эмес, немецтердинг деп јарт керелеп айдат. Је блиндаж куру ба, айса ичинде кем-кем бар ба, јарты јок болды.

Көп катап бут чачып ийген противогазка, ол эмезе балбарылып калган немецкий каска—бөрүкке тийет.

Бир јерде, јаланда, айдын жаркынына жарыдылып турган, јер башка чачылып калган агаштын ортозында јерден кайучылар самолеттын бомбазы каскан оро јаар көрдилер. Ондо сары үстерау, көстөри онкойыжып калган бир канча немецтердинг сөктөри јатты.

Бир катап ракета јерди жарыдып өрө көдүрилди: ол агаштардын үстүнде узаак турды, онын чаңкыр жаркыны ышка колыжып калган

айдың жаркыныла биригини, ағаштардың ортозын өткүрө жарыдып ийди. Кажы ла ағаштан узун көлөткө будуп, кенетийин ағаштар туруп баскандый болды. Ракета өчпөгөнчө, үч солдат жыраанын ортозында тым турдылар, олар чоокыр, жажыл-сары плац-палаткаларын жабынып аларда, автоматтары сыйрайыжып, жалбырагы тужуп турган ағаштарга тунгей болдылар.

Онойып, кайучылар арайынан жери жаар ичкерлеп тудылар.

Кенетийин башкараачы тура тужуп, колын көдурди. Оскөлөри база тура тужуп, командиринен көс албайт. Баштаачызы бажын плац-палатканын бөрүгинеи чыгарып алала, табыш угулган жер жаар тыгдап, узаак турды. Ол жиит, жирме эки жашту болгон. Жиит те болзо, ол батареяда копти көргөн-билген солдаттый бодолып турган. Ол сержант. Нөкөрлөри оны сууп, ого коштой оной коркып туратандар.

Сержант Егоровты кайкаткан табыш сан башка болды. Канчаны билер де болзо, Егоров бу табышты айлап болбоды.

„Бу не болотон?“ — деп, Егоров бойынан сурап, база мындый кайуларда жүрерде, кандый табыш угуп туратанын тоолой сананып ийди.

„Шымыраныш па? Жок. Күректин чебер табыжы ба? Жок. Эгунин кыжыраган табыжы ба? Жок“.

Сан башка, неге де тунгей эмес, бөлүк-бөлүк араай табыш ыраак эмес, он жанында, жыраа ажыра угулат. Табыш кайдан да жер алдынан чыгып тургандый болды.

База бир-эки минут тындайла, Егоров кыймыгы жогынан темдекти көргүзерде, эки кайучы көлөткөдий, табыш жок араай жууктап келдилер. Егоров табыш кайдан угулып турганын көргү-

зип, колыла тыгдазын деп жакарды. Кайучылар тыгдадылар.

—Угулат па?—деп, Егоров жүк ле эриндерин кыймыктатты.

—Угулат—деп, онойып ла бир солдат каруузын берди.

Айга кунукчылду жарып турган капшык ку-ренг жүзин Егоров нөкөрлөри жаар буруды. Јаш баланын кабактары ошкош кабактарын бийик көдурди.

—Не?

—Аайлап болбос.

Бир канча ойгө озор учу сабарларын автоматтын мажызына салып алала, тыгдап турдылар. Табыш жаңыланат ла, је аайлалбайт. Кенетийин табыш өскөлөнө берди. Јердин алдынан кожог чыгып тургандый угулат. Кайучылар бойы бойына көруштилер. Је кенетийин табыш азыйгы ла бойы боло берди.

Егоров темдекле јатсын деп жакару береле, бойы кырутып, буурайып калган јалбырактарга кәякөрө јатты. Ол оозына кылыш-бычак тиштенип алала, чаканактанып, табыш јогынан јылды.

Бир минуттын бажынан ол кара јыраа ажыра јоголо берди, бир частый узаак бодолып турган, база бир минуттын кийининде кайучылар чичке сыгырыш уктылар. Ол Егоровтын кычырузы болды. Озор удабай јыраанын ортозында тизеленип, кандый да бир кичинек оронын кырында энчейип калган сержантты көрдилер.

Орочоктон јарт шымыраныш, ыйламзыраш, уйку аразында онтош угулып турды. Сөс јоктон билип, кайучылар ороны арадап, плащ-палаткаларыла јапаш аайлу, от көрүнбес эдип,

ороны буркеп ийдилер. Егоров электрический фонарьлу колын оронунг ичине сунды.

Олордын көргөн немези солун эмес, ого коштой коркумчылу болды.

Орочокто уулчак уйуктап жатты.

Колдорун төжине салып алган, кортошко ошкош, жылангаш буттарын тартынып алган. уулчак жыду туулип калган сууда жадып, туш жеринде улаарып, куучындайт. Онын кайчылабаган кирлү чачту бажы кайра артылып калган жатты. Арык кежири тыркырайт: кемтип калган эринду оозынан шыйкынууш, уур тыныш чыгат. Шымыраныш, аайлап болбос сөстөр угулып ла турды. Жабылып калган көстөрининг усти куп-куу, кадык эмес кижининг эди-канындый билдирет. Онын эди, каймагы жок чаңкыр сүттий көрүнөт. Кыска, же койу кирбиктери жапшыныжып калган, жузи чийүленип, көгөрип калган. Тумчугынынг устунде кадып калган кан көрүнөт.

Уулчак уйуктайла, коркынчылу туш көрүп жадыры. Ончо коркынчылу немелер туженип жатканы онын жузиненг билдирет. Кажы ла минутта онын жузи кубулат: ол эмезе коркыган кижининг жузиндий боло берет, ол эмезе кандый да жеткер табаргандый жузи чырчыйып, кабактары тыйрыйып, кирбигиненг жаш тоолонот, ол эмезе тиштери чыкыражып, жудуруктары уушталып, тырмактары алаканына кирип, кандый да тунгак ун кежиринде чынтырат.

Кезикте уулчак токунап, жаш баланын каткызындый жаман кулүмзиренип, араайынан, арып калган кеберлү аайлап болбос кожонды кожондойт.

Онойып жузун-жуурленип те турза, уулчактын уйкузы сүрекей терен болгон эмтир, онын сүнези эди-канынан ыраак болгондый, ол кайучы-

лардын кезем көстөрүн де, жарык фонарьдын одын да чек сеспеген.

Же кенетийин уулчакты алдынан кем де түртүрүп, өрө чачкандый болды. Ол ойгонып, тура түжүп, отурды. Көстөри кийик отло жалтырашты. Кенетийин алдынан узун курчудып койгон каду кодорды. Эптү чике тудушла Егоров уулчактын шулмус колын озо тудуп, оозын алаканла жапты.

— Араай. Бойлорыс — деп, Егоров шымыранды.

Уулчак жаңы ла көрүп билди: солдаттардын куйак бөрүги орус болды, автоматтары база орус, плащ-палаткалары — орус, жүстери база орус, төрөл, ончозы таныш.

Суунчилу күлүмзирениш онын арык жүзүндө жарыды. Ол нени де айдарга сананды, же жаңыс ла сөс адады:

— Бистинг.

Билинбей калды.

2

Батарейнын командири капитан Енакиев карагайлардын бажында бүрлердин ортозында экинчи салган площадканын үстүндө отурды. Үч келтейинен площадка ачык болды. Төртүнчү, күн-түштүк келтейинен октордон коруланатан жоон агаштар салган эмтир. Үстүндө агашка стереотруба эреп салтыр. Онын сарбайып калган муустерине жаш бүрлер буулап салган, айдарда, ол сыраңай ла бүрлү будакка түнгөй.

Командирдин отурган жерине жедерге, эки узун, чичке тепкишле барар керек. Бирузи чала агашка жөлбөй салынган, агаштын талортозына жетире. Онон ары экинчи кайыр тепкишле барар керек эмтир.

Капитан Енакиевтен өскө ондо эки телефо-

нист бар болды—бирузи пехотанын, экинчизи— артиллериянын, —бойлорынын тере телефонный аппараттарын карагайдын кайзырыкту будактарына илип салтыр, мында жуучыл участоктын начальниги, батальоннын командири Ахунбаев болды, ол база капитан.

Площадкага төрт кижиден көп бадышпай турган учун, арткан эки артиллерист тепкиште турдылар: бирузи—башкараачы взводтын командири лейтенант Седых, экинчизи—биске таныш сержант Егоров. Лейтенант Седых үстүндеги тепкиштерде, чаканагыла улустар турган площадкага тайанып алган турды, сержант Егоров десе, онын алдында, онын куйак бөрүги лейтенанттын сопогына сузип тийет.

Батареянын командири капитан Енакиев ле батальоннын командири капитан Ахунбаев турган будуретен, сүрекей жаан иште болдылар: олар бойынын картазын кайучылардын экелген жетирузиле чикелеп, жартап темдектеп турдылар.

Площадкада жүзүн-жуур өңдү карандаштарла көп жердег темдектеп салган карталар жайып койтыр. Эки каантан карталардын үстүнде кыйын жаттылар, колдорында карандаш, резинка, линейка.

Капитан Ахунбаев житкезине жажыл куйак бөрүгүн тужурип алган, курен жалбак магдайын бөкбөйтип, жооп сабарларыла сур линейканы картазынын үстүлө турган жылдырат. Ол кызыл карандашла, ол эмезе резинкала иштенип, Енакиевтин жүзине кылчайып, көрүп: „Je кару нажы, не арайлап турун? Онон ары. Турген! деп, айдарга тургандый болды“.

Ол жаантайын атыланып, эптешпей турганын жажырып болбойтон.

Бу калганчы минутталарда, жуунын алдында

ого ончозы арай деп бодолып турды. Көксинде онын кайнап тургандый.

Капитан Енакиев ле капитан Ахунбаев озогы жуучыл нөкөрлөр. Калганчы эки жылда олор тудушла кожо болгондор. Айдарда, ончозына јарт: Ахунбаевтин батальоны соғужып турган јер болзо, ондо Енакиевтин батареязы быжу бар.

Олор мактулу јолды јаба өткөндөр. Олор немецтерди Духовцинанын алдында соккондор, Смоленсктин алдында токтогондор, кожо Минскти курчагандар, кожо өштүни төрөл јеринен сүргендер. Москва төрөлдинг алдынаг Ахунбаевтин батальоны ла Енакиевтин батареязы соғужып турган калапту фронтты уткуп, Кремльдинг үстүнде энирги булуттарды салюттын одыла ас эмес јарыткан.

Көп катап жуучыл нөкөрлөр курсак-тамакты јангыс столдо јип жүргендер. Ас эмес сууны јангыс фляжкадан ичкендер. Јерге јангыс плащ-палатканы јабынып, кожо уйуктап туратандар. Бойы бойын төрөл карындаштардый сууген. Је слукбада бойы бойына бир де кос јумуп неме этпегендер, најылык најылыкла, служба служба деп укаа сөсти ундыбай жүретендер. Бойы бойынын адын бир де ујатка салбагандар. Је кылыктары дезе башка болгон.

Ахунбав токтодынып болбос, калапту, јалтанып билбес. Енакиев база јалтанбас, Ахунбаевтен артпас, је чала соок, тудумкай, немени озолдон кемјип-кертти билер, јакшы артиллеристтин чын бойы.

Эмди Енакиевтин кайучыларынын экелген јетирузин картага темдектеп, бу керекти капшай божодорго, элчилерге јакару берип, капшай бойлорынын роталарына ийерге, Ахунбаев мендейт. Элчилер ағаштардын төзинде сакып турдылар.

Ичкеери јууга баратан јакару эмдиге алылгалак. Је ончо неменин темдегинен, кеберинен јарт болды: удабас ла башталар; Ахунбаев озо кажы ла ротада бойы болуп, јууга белетенгендерин көрүп, билерге куунзеди.

Канайып та Ахунбаевтин целлулоидный линейказы турген жылбыраза, канайып та кызыл карандажы картаны темдектеп турза, канайып та картада быјыраш агаштын ортозында, чанкыр суулардын јанында јузун-јуурди журап турза, керек капитаннын санаазынча турген барбайт. Кажы ла темдекти тургузардан озо Ахунбаевти эскирип калган перчаткалу Енакиевтин кичинек, каткак колдоры токтодып, јартайт:

—Сурап турум. Бир минутка токтогор, шиндеерге турум. Лейтенант Седых!

—Мында.

—Бойордон көрүгер. Квадрат он тогус беш. Төртөн беш метр куноадыш-тундук јаар бблук агашгарда. Слердин ондо не темдектелген?

Мендебей, је бедиренбей лейтенант Седых төжи кирезинде турган площадканын устунде јаткан планшетканы жылдырып, уйуктабаганына тижини эмеш кызарып калган көстөрин төмөн көрүп, јөдүлдөп айтты:

—Оодылган танк, јерге кирип калган, өшту оны кетеп алатан јер эдип салган.

—Кайдан билереер?

—Кайучылардын јетиргенинен.

—Чын—деп, капитан Ахунбаев турген айдып, чыдашпай плащ-палатканын мойынында буузын чечип, буулап турат.—Менин кайучыларым база онойдо јетирген. Айдарда, аланзу јок. Јалтанбай темдектеерге кем јок.

—Ондый да болзо, чүрчө токтогор—деп,

капитан Енакиев сананала, айтты. Ол энчейип, жостын кырынаг төмөн көрдү.

— Сержант Егоров!

— Мында, нөкөр капитан, — деп Егоров тепкиштег кыйгырды.

— Ол он тогус беш деп квадратта кандый оодылган танк? Слер сананып тапкан болдыгар?

— Жок, жок.

— Бойоор көрдөөр бө?

— Чып-чып.

— Бойоордын көзөөрлө бө?

— Эйе, бойыстын көзисле. Ары барарда корго, бери келерде көрдүм. Ол ло жеринде туру.

— Олор оны кетуул эдип аатыр ба?

— Эйе, билдирбезинен адып туратан жер эдип салгандар.

— Оны кайдан билдеер?

— Олор оны айландыра казып, белетеп турган.

— Көмүп, жажырып турган ба?

— Эйе.

— Ол эмезе олор оны казып апарарга турган болор бө?

— Жок. Бис ондо болорыста, олор оноор полуторка машинала жуучыл жепселдер экелген.

— Бойоор көрдөөр бө?

— Эйе, бойыстын көзисле. Олор кайырмактар түжүрүп турган? Олло тушта бис билдирбезинен өткөнис.

— Жакшы. Оскө не де жок по?

— Чын! Чын! — деп, Ахунбаев суунчилу кыйгырып, картага кичинек кызыл ромбикти журап ниди.

Капитан Енакиев кандый бир неменин жартына чыгарга кенетийин колыла токтодып, тизе-

ленип, стереотрубанын алдына отурып, калын туманду жерди узаак ажыктап, картага целулонд-ный кругты салып, көрүп туратан; ол иш Ахунбаевке сүрекей узак деп билдиретен. Бу тушта Ахунбаев энчикпей тиштерин чыкырадарга белен болотон, же чыкыратпай токтой беретен, ненинг учун дезе, ол нөкөрининг кылыгын сүрекей жакшы белетен. Чыкыратсан да, чыкыратпазан да не де болбос.

Капитан Енакиевтин эски, же эптү, кара петлицалу, алтын тарылгаларлу шинелине, онын көзине тужуре кийип алган кату, жалтырап турар кара буулу, түс, экче кайпакту фуражказына, онын солдатский сукно кыпту фляжказына, шинельдин экипчи тарылгазына илип салган электрический фонаригине, онын бек, же жука кандый ла күнде жылтырап турар сопогына көрзөн дө—сезип ийеринг: бу кижин ак санаалу, немеден алдыртпас, жана баспас кижин.

Эртен тура соок, боро өңдү болды. Таң алдында түшкөн кыру узак кайылбай, шаарбактып жатты. Ол чыкту, кирлү чаңкыр самыннын суузындый кейге араайынан кайылып, буулай берди.

Агаштар кыймыкташпайт. Же ол жеткерлү немедий болгон: карагайлардын баштары жайканыжып келерде, кайучылардын турган площадказы кыймыктанып, сууда кайкалап турган, тизип салган жадыктардый билдирет.

Кей тудушла пушканын адыжынан, жарылыштан силкинет. Мындый кейдин толкуланыжын жаныс ла сезер эмес, же көрөргө дө кем жок болды. Кажы ла согулта табышта агаш ортозында агаштар силкинишип, сары жалбырактар айланыжып, калбагдажып, калын, койу төгүлет.

Эбире турган тымыкты пушкалар чочыдат.

Ўренбеген кижиге аайы-бажы жок жаан согуш
 ѳдуп, ол кижн согуштын ортозында тургандый
 билдирер болды. Жартап айтса, бу сурекей тын
 да эмес, тегин ле артиллериянын адыжы. Кан-
 дый бир немецтердин бе, айса бистинг бе бата-
 рея амадаган јерин адарга бир канча снарядтар
 божодып турды. Бу батареянын кандый-бир
 ѳштүзи кайдан да ѳзѳгинен контр-батарейный
 взвод билип алала, оны јулдай берет. Бу взвод-
 тын кийининен база бирузи истежин, кетежет.
 Онойып, участокто торт ло казан кайнап турган-
 дый не де аайлалбайт, кулагынды ватала да бок-
 тѳзѳнг токынабазын. Кажы ла келтейиненг оогош
 калибрдын, оног талорто калибрдын, учында
 жаан калибрдын, сурекей жаан, эн жаан калибр-
 дын мылтыктары адат, кезикте кайда да терен
 тылда јук арайдан ла угулып турар аайы-бажы
 жок жаан кучту пушканын табыжы билдирер-бил-
 дирбезиненг угулат, онын кийининде кенетийин
 огурып, сыгырып, чынгырып снарядтар кайда бир
 тууразында буруузы жок агаштарга тужерде,
 јыраалар, агаштын сыныгы, кейге чачылып, кара
 булуттарга, јалкындый јалбышка коолыжып,
 коскорылат.

Кезикте кайдан да сеспес келтейиненг оскол-
 ка келип, јерге түртүп, сыгырып, канчылап, он-
 топ, бѳрлерди, чочогойлорды узе согуп, кай-
 даар да туура ѳдуп барат.

Је картанын устунде иштеп турган улустар
 чени де кѳрбѳй, укпай тургандый керекснбейт.
 Јаңыс кезикте, качан кажы бир јерде адыш ты-
 ный бергенде, телефонист бойынын тере теле-
 фонный аппарадын толгоп, тын эмес айдат:

— Фиалканы бер. Бу фиалка ба? Отургуш

куучындайт. Линиянын айалгазын билерге туру-
быс. Слерде не болуп туру? Эм тургуза ончо
тымык па? Же кем жок. Бисте база тымык. Онон
ары тартыжаар. Эзен болзын, јолугыжарга јетире.

Качан иш божой бергенде, капитан Ахунбаев
тургуза ла көкүй беретен. Ол картаны түрген по-
левой сумкага сугуп, плащ-палатканын мойынын-
да буузын јазап, тыгыда буулап, бойынын кыска,
бек, кичинек тыртык буттарыла секирип, ал-
дында јетиручиге кыйгырды:

— Ат!

Чазын көрүп ийди:

— Көрүгөр, менде тогус он алты. Слерде?

— Тогус он төрт—деп, Енакиев колын ажык-
тап јандырды.

Капитан Ахунбаев кандый да оморкоп та-
быштанып, кара көстөри чичкерип јалтырайт.

— Артып жадын, капитан Енакиев.

— Жок туру. Артпай жадырым. Менин чын.
Слер бойоор мендеп јадаар...бойыгардын јаны-
гарла.

— Зайцев, өйди чын айт!—деп, көкүп чыккан
Ахунбаев кыйгырат.

Телефонист тургуза ла полктын командный
пунктка толгоп, каруузын тогус он төрт деп
јандырды.

— Сенин чын эмтир, јуунын кудайы,—деп
Ахунбаев, табынча бойынын чазын Енакиев-
тийине тунгейледи.—Канайдар, эмди сенинле
болгой. Эзен болзын, комбат.

Плащ-палатказыла калырап, јол јайлап берген
артиллеристтердин јанынча бир де токтобой
эки тепкишти төмөн түрген түжүп, адьютантка

картаны чачып береле, адына минип, сары жалбырактарга буркедип, мантада берди.

Онын кийининде капитан Енакиев записной книжказынан резиновый кур алып, стереотрубага барды. Книжкада адатан жерлерди бичип салган. Ол жерлер ончозы адылып калган. Же капитан Енакиев жерлер жакшы шингеп адылган болзын деп энчикпейт. Кандый бир жеткер болзо, аланзуузы жогынан баалу ой жылытпай, тескерелерге жакшы болор. Адатан жерлерди шингеп ийетени куч эмес эмей. Енакиевтин батареязы ыраак ичкеери пехотанын линиязына једип, жакшы жажырынып алган. Темдектеген ойдон озо ошту оны билип ийбезин деп, ол коркыл турды. Билдирбес келтейинен, сакыбаган жерден, кенетийин жуунын сыранай ла кату тужунда соготон задача болгон. Ондый жер, капитан Енакиевтин санаазыла, жуучыл участоктын он јанында флангада, эки јолдын айрылышканында, чагалдарла озуп калган терен ойдык јаар.

Тургуза ойдо бу јер бир де солум эмес болды. Ол куру немедий корунет. Ондо кетеген де јер јок, коруланган да неме јок. Жуунын јалангында мындый кижери керексиз јер коп учуражатар. Согыжу онын тууразыла одо беретен. Капитан Енакиев оны билген, же ол тын, кезем, чике озолодон сезип ийетен.

Капитан Енакиев болотон жууны санаазында канча-канча катап журап, учы-учында јангыс ла неме коруп турды: Ахунбаевтин батальоны немештердин коруланган линиязын одуп, он јанында флангазын оодо чаап јат. Онын кийининде ол тургуза ла бойынын тос јерин ичкеери салып, кийини јанында тондо, јолдын айрылышканына удур белетенип јат, табынча черузин жууп ичкеери тартып алып, јаны калганчы согыжуга бе-

летенип јат. Бу ла јерден ыраак јок айрылышкан јол ло јаан ойдыктын ортозында Ахунбаев токтоп јат. Ол ондо токтоор учурлу, нениг учун дезе, јууга онойдо керек болуп туру: патрондор јеткилдеер керек, шыркаткандарды јуур керек, ротаны јазаар керек, је эн ле јааны—тактын јангы согыжуга белетенер керек. Ого көп эмес, је ондый да болзо, өй керек. Немецтер ол тыштанышла база тузаланар, онызы көрүнип јат. Олор танктарын ийде салар. Ол сырагай ла танктарга атака эдерге макалу өй. Олор кенетийин ойдыкта сугуп салган танктарын чыгарар. Капитан Енакиев ол керегинен кандый да неме сеспеген де болзо, танктарды јажырган ла болор деп бүтпей турды. Онойдо, онын шуултези айдат, ол көпти көргөн, көп эп-сумени билер, јакшы артиллерийский офицерлердий математиканы јакшы билип, түрген ончозын кемјип, түнгейлештирип турды, јастырбаска чырмајат.

„Не болзо, ол болзын, ченезе кайдар?—деп, капитан Енакиев бойынаг сурап, стереотрубанын окулярларын толгойт.—Ченеп көрөтөн бб?“

Тандакталып турган јер јарып, чокумдалат. Немелердин кебери јартала берди. Јердин бүдүжи көскө јууктап, санаада јүзүн планга үлелип турды, сырагай ла театрда декорация ошкоч.

Баштапкы планда карагайда ајыктайтан пункт турган агаштардын бажы санг башка боромтык аңыланып көрүнөт. Јууктап келген карагайдын бир будагы көскө сайып тургандый јаан јажыл ийнедий бурлериле, эки чочогойыла салбандап көрүнөт.

Онон ары јалаңдар чөйилет. Ол јалаңнын алдыгы кырыла бистин јер јадыры. Ондо јажырган јуу-јепселдер танылбайт, билдирбейт,

жангыс ла көпти көргөн көс көрүп табар болор. Капитан Енакиев амбразуралардын, пулеметтордын уйазын, турган жерин—ончозын көрүп, билип турды.

Жалаңнын устуги кырыла немецтердин оролары чөйшөт. Ол эки бөлүк оролордын, немецтердин ле бистинг окоптордын ортозында жер жокко жуук көрүнөт.

Оног ары капитан Енакиев чаңкырыш ажыра немецтердин тылын көрүп турды. Ол онойдо кайкалада айкада. Күйүп калган жалаңдар, чичке сас, төңдөр, туралардын жемириги бойы бойына жапшынып калгандый көрүнөт.

Учында капитан Енакиев стереотрубала ойто жолдын айрылышкан ла жардын жарык жерлерин айкап келди, ол ло жерди записной книжкада „Таңма номер 17“ деп темдектеп салтыр.

Ол бу куру жарды тын айкайт—бүгүн канча катап болбой!—онын көзине Ахунбаевтин жергелей келеткен танктары ла немецтердин жапжырган танктарынын баштары жардан чыгып келеткени көрүнгөндий бодолот.

„Айса ары токтозо торт по?“—деп сананып, Енакиев стереотрубанын фокузуна ол жерди жуук тартырып турды.

Бу алаңзу эмес. Санаазынын бажына чыкпай турган эмес. Жок. Ол бир де алаңзыбайтан. Ол кемжип, тунейлеп, бескелеп туру. Ол эн ле чындык шүүлте табарга сананган. Ол бойына кажызы артык деп билип аларга сананды: „таңма номер он жетини“ чикелеп аткылайтан ба, оны адар деп турала, бойыннын батареяңды билдиртип ийзен, база жеткерлү, айса калганчы минутка жетире унчукпай, чыдажатан ба?

Же бу өйдө төмөн үндер угулды, тепкиштер кыймыктады, шпоралар шыңырашты, үстүндө

площадкага уур тынып, кичинек уулчактый, кан-как тумчукту, сүрекей кара кабакту јиит офицер чыгара калып келди. Бу связьтын офицери. Онын албаданып јаныркап, соогын тартынып турган јузинде јаш баланын каткызы јарып турды.

Ол шпораларын согуштырып, колын фуражканын кайпагына кичинек тудуп, турген тужурип ийеле, капитан Енакиевке пакетти табыштырды.

— Полкко јакару болгон...—деп ол соок айдала, тудунып болбой күрен көстөрүн јалтырадын кошты:—...пчкеерлезин дейт!

— Качан?—Енакиев сурады.

— Тогус час төртөн беш минутта. Темдеги мындый: эки чанкыр, бир сары ракета өрө учуп чыкса ла... Пакетте бичип салган. Барайын ба?

Енакиев чазын көрди. Тогус час одус бир минут эмтир.

— Барыгар—деп, ол јөбин берди.

Связьтын офицери база ла шпораларын согуштырып, колын козырөкко маказырап салып, мактанып, көкүген айасту түрген айланып, тын базып барды, ол бойын агаштардын бажында алаканча јостордын үстүнде эмес, артиллерийский училищенин столовойындагыдый бодойт. Бүдүрүлип, күлүрөп-күзүрөп тепкиштерди төмөн жүгүрө берди.

— Лейтенант Седых!—деп, Енакиев айтты.

— Мен мында, нөкөр капитан.

— Уктаар ба?

— Эйе.

— Мында командный пункт. Мен кажы ла взводторло телефон ажыра тудуш болорым. Ичкеерлеген аяс телефоннын шнурын чөйип ле турзын, токтотпой. Взводтордон ырабагар. Телефоннын колбуузы үзүлзе, радио ажыра көчү-

рип, ачык бичик ажыра жетиригер. Кажы ла ротанын командиринде эки кижы болзын—бирузи элчи, экинчизи көрүп-ажыктайчы кижы. Кажы ла айалганын өскөлөнгөнүн провод, ол эмезе радио, ракета ажыра жетирер. Задача јарт па?

— Јарт.

— Сурак бар ба?

— Јок.

— Бүдүригер.

— Угуп турум.

Лейтенант Седых бир тепкишке төмөн ту- желе, кенетийин токтой берди.

— Нөкөр капитан, айдарга јөн берзеер. Чек бажымнан уча берген эмтир. Уулчакты канай- датан?

— Уулчакты?

Капитан Енакиев кабагын тууп, санаа алы- нып оног айтты:

— Чындап.

Уулчак керегинде ого жетиргендер, је ол шуунип, аайына чыккалак.

— Ол уулчак кандый? Ол кайда?

— Эм тургуза менде, взводтын башкарузын- да. Кайучыларда.

— Билинди бе, көөркий?

— Кем јок ошкош.

— Нени айдат?

— Нениле айтпай база. Сержант Егоров артык билер.

— Егоров кайда?

— Сержант Егоров—деп, лейтенант Седых кыйгырды:—Батарейанын командирине!

— Мында!—деп, Егоров бүрлерле бүркелип калган куйак бөрүктү площадкага чыгып келди.

— Слердин уулчагар кандый. Айтсагар.

Капитан Енакиев „угузыгар“ деп айтпай,

„айтсагар“ деп айткан. Айдарда, сержант Егоров тегин ле куучындаарга турганын сезип ийди. Онын канча күнге уйуктабаган, кызарып калган көстөри ачык-жарык күлүмзиренишип ийди. Же оозы, кабактары ол ло бойы артты.

— Керек јарт, нөкөр капитан,—Егоров деди.— Адазы баштапкы ла күндерде јууда божогон. Немецтер деревнени алган—энези уйын бербеске тартышкан. Энезин өлтүргөндөр. Јааназы ла кичү сыйыны торолоп өлгөндөр. Деревнени өртөп салгандар. Баштыкту суранып барарга келишкен, Кайда да јолдо жандармга туштаган. Албадап немецтер оны кандый да балдар јуун турган изоляторго ийгендер. Ондо кырчангыга тутурган, тифле ооруган, арай ла өлбөгөн. Онын кийининде качкан, Эки јыл агаштардын ортозында јажынган, фронтты өдүп келерге албаданган. Же фронт ыраак болгон. Чек кийик болуп калган, чачынын өскөни де сүрекей. Ачычак. Бөрүниң балазы ошкош. Јаантайын ла баштыгында курч кадулу јүргөн. Онын мылтыгы. Ол кадула кандый-бир фрицти өлтүрерге чырмайган. Баштыгында база јыртылып, уужалып калган букварь тапканыс. Бу неге керектү—деп сураарыста, „Уредуни ундыбаска“ дейт. Же ого нени айдараар!

— Ого канча јаш болор?

— Он эки, он учунчиге бараткан деди. Тыш будуминен он јаштан көп эмес. Арыганы коркышту. Куру тере ле сөөк. Ол ло.

— Ондый—деп, капитан Енакиев сананды.— Он эки јаш. Бу ончо чак башталарда, ол тогус јашту туру ине.

— Јаштан ала шыралаган—деп, Егоров үшкүрдү.

Олор унчугышпай, артиллериялардын ады-

жып турганын тыгдагылай берди, жуу башталардан озо табыш жылыа беретен эди, эмди база онойып, токтоп барадыры.

Удабай кыйыпду, төгунчи тымык тура берди.

— Жакишы уулчак па?—деп, капитан Енакиев база ла сурады.

— Сүрекей, талдама уул. Шулмус, эпчил!—деп, Егоров адазындый мактап ийди.

Капитан кабагын жуурып, кайра көрди.

Качан да капитан Енакиевте база уул болгон. Костя эмди жүрген болзо, жети жашту болор эди, база иит эмегени, энези бар болгон. Ол оморды уч жыл кайра, жангыс күнде жылыйткан. Барновичте туразынан чыгала, батареяда түймеен табыш болордо, оноор барган, оног ло бери туразын да, уулын да, уйин де, энезин де бир де көрбөгөн. База бир де көрбөс.

Олор учу Минск жаар баратан жолдо төртөн бир жылдыг июнь айдын эртен туразында божогондор. Ол тушта немецкий штурмовиктер тонокчылардан качып, жолдо бараткан чыдалы жок, корычызы жок улустарды истежип, жоголтып турган.

Олордын өлгөнн керегинде капитан Енакиевке онын азыйгы нөкөри көрдим-уктым деп айткан. Ол ончо кыйналып-шыралап, омордын өлгөннн айтпаган, коркымчылу болгон. Капитан Енакиев ончозын сурулап сурабаган. Ончозын сурап угарга күч жетпеген. Ол сапанза ла омордын өлгөннн көзинин алдында көрүп тургандый болотон. От, жалбыш, жарылыш, пулеметтын кейде адыжы, санаазы чыга берген, колдорында корзинкалу, чемоданду, туунчектерлу улустар, матрос бөрүктү кичинек төрт жашту уулчак кандалып калган, өөндөрдий чачылып калган, онын ак таштый колдоры антарылып калган

карагайдын жанында. Бу ончозы ого јарт көрү-
нүп келетен.

Эң ле артык капитанга жаанынын көктөгөн,
энезинин пиджагынан эткен жаңы ленталарлу
чанкыр матросский бөрүк көрүнөтөн.

Ол жайда капитан Енакиев одус эки де јашту
болзо, бир эмеш буурайган, арыган, кунуккан.
Унчукпай барган. Полкто онын ачу-короны ке-
регинде ас улус билген. Ол кемге де нени де
айтпайтан. Је жаңыскан тушта жаантайын јиит
эмегени, энези, уулы керегинде сананатан.

Уулын ол тирү деп эске алынган. Онын
саңазында уулы өзүп-жаанап барадатан. Кажы
ла минутта капитан сананатан, канча јашту, айлу
болор эди, кандый болор эди, нени айдар, уре-
нер эди. Эмди онын уулы бичип, кычырып би-
лер эди, онын матросский бөрүги эмди кичи-
нек болор эди. Ол бөрүк эмди энезинин кан-
дый бир өөн салатан јеринде болор эди, жаана-
зы ол өөндөрдөн кандый бир перолор салатан
баштыгаш, ол эмезе ботинка арчыйтан суконка
эдер эди.

— Онын ады кем?—деп, капитан сурады.

— Ваня.

— Ваня ла ба?

— Тегин ле Ваня—деп, јаан күлүмзиренип
јандырды.

— Фамилиязы да сүрекей талдама келишкен:
Ваня Солнцев.

— Мындый неме—деп, Енакиев сананала
айтты:—Оны тыл јаар ийер керек.

Егоровтын јүзи чөйиле бергендий көрүнди.

— Ачу, нөкөр капитан.

— Канайып ачу?—деп, Енакиев кабагын
соок јуурды.—Ненин учун ачу?

— Тылда ол кайдаар барар? Оңдо оның нези де жок. Өскүс. Божоор.

— Божобос, канайтпас та. Өскүстөргө аңылу балдардын туралары бар.

— Онызы ондый ла—деп, капитан Енакиевтин үнинен командирдин де кыйгызы билдирип турган болзо, Егоров тегин ле куучындажып тургандый токуналу айтты.

— Неме дедин?

— Ондый эмей база—деп, Егоров шалтыр тепкиште бир будынан бир будына турды.— Ондый да болзо, канайдар, бис оны бойыста взводто артырар деп шүүшкенис. Кайучы болорго чыккандый, сүреен эпчил, шыранкай уул.

— Же слер кейтибегер—деп, Енакиев арбанды.

— Жок, нөкөр капитан, уул алдынаг бойы да жүрөр. Жерлерди жаан кижидий билер, карын артык та болор. Ол бойы суранган. „Мени үрөтсөер. Кайучы болорго турум. Мен слерге керектү жерлер табарым. Мында кажы ла жырааны билерим“—деди.

Капитан жаман кулүмзиренди.

— Бойы суранган... Керек пе суранганы. Жарабас. Канайып бис оны кичееп көрөтөнис? Ол тирү жүректү, тирү кижине. Оныла не-не боло берзе? Жууда аттырып та салар. Ондый, чын ба, Егоров?

— Ондый.

— Көрдөөр бө. Жок. Жок. Ого жуулажарга эрте, өзүп алзын. Ого эмди үренер керек. Баштапкы ла машинала оны тылга аткарат.

Егоров чыдашпады.

— Кача берер, нөкөр капитан—деп, ол бүдүнбей айтты.

— Канайып качатан, ненин учун онойдо сананадыгар?

— „Слер мени тылга ийзеер, слерден туней ле кача берерим“ — деп айткан.

— Онойдо ло айтты ба?

— Онойдо ло айткан.

— Је бис оны көрөрис — деп, капитан Енакнев соок јандырды, — јакарып турум, тылга аткарап. Тегин ле бого калбаңдаарга јарабас.

Тегин, јобош куучын божоды — Егоров тус тура берди:

— Угуп турум.

— Ол ло — деп, кезе чапкандый капитан Енакнев кыскарта айтты.

— Барарга кем јок по?

— Барыгар.

Егоров тепкишти төмөн тужуп келедерде, боромтык агаштар ажыра араайынан ак-чанкыр јылдыс учуп чыкты. Ол өчкөлөктө, оны ээчий чанкыр јылдыс шунуп чыкты, онын кийининен учуичи јылдыс — сары.

— Батарея јууга! — деп, капитан Енакнев тыг эмес айтты.

— Батарея јууга! — деп, телефонист трубкага уңгүр кыйгырды.

Бу уңгүр уң тургуза ла тымык агаштардын ортозын ал-камык ундерле толтырып ийди.

4

Бу өйдө Ваня Солнцев кайучылардын палатказында, чибишнн бурлерининн устунде байдастанып отурып алала, јаан агаш калбакла сүрекей изу ле сүрекей амтанду чочконын эдинен, картошкдон, согонодон, мырчтан кожып каарып салган көчө ичип отурды.

Ол ачаптанып, мендеп јиирде, болчок эттер тамагынан бадыжып, ажып болбой турат. Чай-

панарда, жука, талбак, кату кулактары узун өзүп калган чачынын ортозында тирү немелердий кыймыктанат.

Шалыр крестьян кижининг билезинде өскөн Ваня Солнцев бойынын токуналу чебер ажанбай турганын јарт билип отурды. Ого түргендебей, калбакты уймабай, мыжылдабай, мачылдада чай-нанбас керек. Ол тушта көрөргө јакшы болор.

База котелокты туура јайладып, айдып турар керек: „Быйан болзын, курсак-тамак учун, мен тойу“. „Келип ажаныгар, сурап турус“,—деп, бир-үч катап айтпаганча, јиннерге озо јүткүбес керек.

Оны ончозын Ваня билип отурза да, бойын тудунып болбогон. Торологоны ончо байланыш-чимеркештен кучту болды.

Котелоктын кырынан бир колыла тудунып, бир колында калбакту тын иштенип, ого кош-той алдында јаткан арыштын калажынан көзин албай отурды. База бир кол бар болзо, ол калаштан алып турар эди!

Чагкыр, арыганына боро өндү көрүнип турган көстөри азырап турган солдаттарга кезикте туйказынан көрүп салат.

Солдаттар экү болгон: уулды агаш ортозынан сержант Егоровло кожо тапкан солдаттар. Бирузи—јаан сөөктү, јалбак оосту, айрууш ош-кош узун колдорлу, „шкелет“ деп чоло атту ефрейтор Биденко, экинчизи—база ефрейтор, база јаан сынду, чике айтса, баатыр кеберлү, семис, јылмай будумду, болчок кызыл јаактарлу, сүр кирбиктерлү, кызыл-күрен бажында чочко-нын балазынын түгиндий ак чачту, Чалдан деп чоло атту сибиряк Горбунов.

Эки тешпектер алты кижидан палаткага өй лө болуп јат. Колы-буттары палаткадан чыга

бербезин деп, байдастанып, албаданып, жууна отураарга чеберленгилейт.

Жуудан озо Биденко Донбасстын шахтеры болгон. Таш көмүрдин тоозыны онын эдине өдүп, эмди де чагкыр немедий көрүнөт.

Горбунов жуудаг озо Байкал көлдүн ары жанында агаш кескен. Онон эмдигенче кайыннын жаш жыды жытанып тургандый билдирет. Ол бойы да кандый да кайын ошкош, ак.

Олор экүлөзи чибинин бурлерининг устунде фуфайка жамынып алала, Ванянын ажанып турганын аяктап отурдылар.

Бойыннын ажанып отурганына уулчактын уйалып турганын куучынчы Горбунов сезип ийеле, айтты:

— Сен, пастушок, кем жок. Кемзинбе. Ажан ла. Жетпезе, база берерис, жийтен неме керегинде бисте талдама.

Ваня калбакты жалап туруп, солдаттардын жымжак калажын оозына жааннаг сугуп, бойын бу баатырлардын палатказында узактаг бери жаткандый сезип турды. Кече ол коркымчылу соок агаштын ортозыла түнде, жагыскан, оору, торолоп бараткан, бөрүнүн балазындый, неге де иженбей, алдында өлүмнен өскө нени де көрбөй бараткан деп сананарга да кижини бүтпөс болды.

Ол сураныштын, коркымчынын, жаман көрдириштиг, кунугыштын, куру жүрүштин үч жылдары өткөн деп бүтпейт.

Ваня эмди жаңы ла өткөн үч жылдын туркунына баштап ла коркымчылу эмес, кижини жаман сезинбес улустардын ортозында отурды. Палаткада сүрөөн жакшы. Тышкаары тегери боромтык, буркелип те калган болзо, палатканын ичинде кун жаркындап тургандый жарык болды.

Бу баатырлар отураарда палатканын ичи ты-

гыш та деп билдирзе, ончо неме ару-чек, жуунак жатты.

Кажы ла неме бойынын јеринде. Палатканын ичинен туртүрип койгон сары казыктарда, илуде, темирдин саржузыла жазап сүркүштеп, арчып салган автоматтар турдылар. Шинельдер ле плащ-палаткалар жазап, эптеп, чырыгы јок эдип буктеп салган чибинин бурлеринде жаттылар. Противогазтар ла кийимдү баштыктарды жастык эдип салала, үстүнен арчынатан ару ббстөрлө бүркеп салтыр. Палатканын эжигинде јалбак агашла бүркеп салган көнөк турды. Јалбак агаштын үстүнде консерванын банкаларынаг эткен кружкалар, целлулондтен эткен самыннын каптары, тиш арчыйтан пасталар, үйттү чоокыр капту щеткалар жаттылар. База бир теленир кичинек айакта кырынатан бритва ла немецтерден арткан кичинек тегерик күску көрүнөт. База туктү келтейиннен јапшыныштырып салган эки сопоктын щеткалары да бар болды, онын јанында бир коробкада өдуктин вакса деп сүркүжи жатты. „Јарганат“ деп атту фонарь база болгон.

Палатканы айландыра јаштын суузы кирбезин деп суак казып салтыр. Палатканын кажы ла казыктарын терен, бек јерге кадаган эмтир. Кеденди тус, чырыш јок эдип тартып салган. Ончозы инструкция аайынча, кичееп эткени билдирет.

Кайучылар тегин эмес бастыра батареяга јарлу болгон: Олордо јаантайын сахар, жуу, сухайры јеткил јадатан. Кажы ла өйдө учук, ийне, тарылга, ол эмезе чайга салатан неме табыла беретен. Танкы керегинде айдыш та јок. Тартатан неме толтыра. Јүзүн-јуур сортту: фабриканын тегин махорказы, Пензанын тунзу танкызы. Су-

хумнын јенил тартылмазы, „Путина“ деп папиростор, база кичинек, олјого келген папиростор, оны солдаттар кажы бир курулана берген тушта тартатандар, тартса да кууизебей тартатандар.

Је кайучылар жагыс оныла да јарлалып турган эмес.

Озо ло баштап озор јуучыл керектериле јарлалган. Олордын энцили, эдип-тударыла кем де мөрбйлөжип болбойтон. Оштунинг тылына кирип, озор кижии кайкаар јетирулер эзелетендер, штапта жагыс ла чочып, колдорыи јайатандар. Экинчи отделдин начальниги олорды „капитан Енакиевтин профессорлоры“ деп адайтан.

Јагыс сөслө айтса, озор талдама јуучылдар.

Је јеткерлу иштин кийининде озор канайда амыраитанын база билетендер.

Сержант Егоровтонг башка озор алты кижии болгон. Озор кайуга эки куннинг бажынаг селижип, эки кижиден баратандар. Онон келеле, амырайтандар. Је Егоровтын качан амырап турганын кем де билбес.

Эмди эки айрылышпас нак најылар, Горбунов ло Биденко амыраарга арткандар. Эрген турадан бери јуу өдүп те турган болзо, кей толкуланып, јер силкинип, кажы ла минут сайын агаштардын бажыла јабыста штурмовиктер аайы-бажы јок табыштанып, ары-бери өдүп те турза, эки кайучы санаазы јеткенче Ваняла кожо амырап отурдылар, керек дезе Ваняны сууп, „пастушок“ деп адап алгандар.

Чындап та, ол јыртык кацавейка кийимду, јардында баштыкту, өдук јок, селмер чачту, букварьларда јурап туратан пастухка туней болгон. Керек дезе, онын бүрүнкий, каткак, тус јараш тумчукту, јаан көстөрлу јузи, кичинек,

эски турачактын саламла жаап салган буркузундий сары чачы—ончозы деревненниг уй кабыраачызына сурекей туней.

Котелокты божодып, Ваня калаштын кадарыла котелоктын ичин жышты, ол ло кадарла калбакты арчыды, кадарды жиди, турды, баатырларга араайынан бажырала, төмөн көрүп айтты:

— Быйан болзын. Слерге суундим.

— База керек пе?

— Жок, тойдым.

— База бир котелокко толтыра сего уруп берерге бис жоп—деп, Горбунов көзиле имдеди.—Биске ол не де эмес, а пастушок?

— База батпайт—деп, Ваня кемзинип айтты, оныг чагкыр көстөрү кирбиктериниң алдынан кенетийин омок, шулмус жалтырады.

— Ичпес болзон, ичпе. Сениң куунниң. Бистинг жангыбыс ондый: бис кемди де албадабай жадырыс—деп, будумчилу Биденко айтты.

Je мактанчак кайучылардын жүрүмин ончо улус билзин деп куунзеп туратан Горбунов сурады:

— Je, Ваня, бистинг көчө кандый эмтир?

— Көчө жакшы—деп, уулчак калбакты котелокко салып, „Суворовтын табарузы“ деп газеттин устунде жаткан калашты жууп айтты.

— Чын жакшы ба?—деп, Горбунов көкүп чыкты.—Сен, карындаш, мындый көчөни кайдан да таппазың. Жарлу көчө. Жангыс сен бистен айрылба. Бисле кожо алдырышпазың. Бистен айрылбай жүрерин бе?

— Эйе—деп, уулчак омок айтты.

— Чын, алдырышпазың. Сени мылчада жунарыс. Чачыңды кезип, жарандырагыс. Жуучыл будумду болзын деп, сениң кийиминди жазаарыс.

— А мени кайуга аларар ба?

— Кайуга да аларыс. Сени атту-чуулу кайучы эдип аларыс.

— Орөкөндөр, мен кичинек. Кайдаг ла өдб берерим—деп, Ваня ончозына белендий суунип айтты.—Мен мында кажы ла жырааны жакшы билерим.

— Онызы керектү, баалу.

— Автоматтан адарына уредерер бе?

— А база, ой келер—уредерис.

— Бир ле катап адатан болзом, орөкөндөр!—деп, Ваня пушкалардын адып турганынан илуде жайканып турган автоматтарды кезе көрүп, айлынды.

— Адарыг. Коркыба. Ол кереги туруп калбас. Бис сени жуучылдардын науказына—ончозына уредерис. Озо баштап сени ончо немеле жеткилдеер керек.

— Канайып, өрөкөн?

— Ол тегин неме, карындаш. Сержант Егоров сен керегинде лейтенант Седыхка жетирер. Лейтенант Седых, батареянын командири, капитан Енакиевке айдар, капитан Енакиев сени алзын деп жакару берер. Онын кийининде сенде ончозы жеткил болор: таарга салатан немелер, ажаныш, акча кереги. Жарт па?

— Жарт, өрөкөн.

— Бот, бисте кайучыларда канайып эдилип жат. Акыр, сен кайдаар барарга жазандыг?

— Апак-калбак жунарга. Энем жаантайын жунала, шкапка сал деп айдатан.

— Энег чын эткен—деп, Горбунов соок айтты.—Ондый ок бистинг военный службада болор.

— Военный службада ағылу аяк-казан жунаган кичи жок—деп, Биденко жартады.

— Жунарга мендебе, эмди чай ичерис—деп,

Горбунов сүүнчилү айтты.—Чай ичерин сүүйдин бе?

— Эйе—деп, Ваня жандырды.

— Чын эдии жадырын. Бисте, кайучыларда, мындый: ажанган ла болзон, чай ичер учурлу—деп, Биденко кошты.

Удабай палаткада жаан јес чөйгөн табыла берди, ол кайучылардын оморкоп туратан немези, онын учун арткан батаресцтер адаркап туратандар.

Чындап та, кайучылар сахарды кемјип—кертпейтен эмтир.

Унчукпас Биденко баштыгын чечип, „Суворовтын табарузы“ деп газетке бир жаан ууш болчок сахар салды. Ваня көрөргө јеткелекте, Горбунов кружкага эки болчокты салды: уулчактын сүүнип, кайкап турганын көрөлө, база бир болчокты божотты. Кайучыларды бил!—деп, турган болбой кайтсын.

Ваня эки колдоп, час кружканы ала койды. Ол сүүнгенине көзин јумуп ийди. Ол бойын чөрчөктөгидий бодойт ошкош.

Айландыра ончозы чөрчөктөгидий. Боромтык күнде ичи јарык палатка, јууктагы јуунын күзүрежи, бу јалакай баатырлар, „ончо јеткил болор“ деген сөстөр, керек дезе кружкада „чочконын эди“ деп бичип салган бичик—ончозы чөрчөктө немедий.

— Јарайт па?—деп, уулчактын амтанданып, эриндерин чөйип алала, маказырап ичип отурганын көрүп, Горбунов сурады.

Ол суракка Ваня јазап айдып болбоды. Ол изу чайла тартыжып јат. Кайучыларда, бу јакшы улустарда, артып јатканына јүреги сүүнчиле толо болды.

Бастыра сөстөр онын бажында колыжып

турды. Ол жүк ле бажын энгип, суўнгенин көргүзип, кабактарын бийик өрө көдүрди, көстөрин тазырайтты.

— Бала ине—деп, бойының жаан саргара ышталып калган сабарларыла чаазынды кайпак трубка эдиң ороп, оны козья ножка деп айдатан, калтазынан Пензаның тунзузинен уруп, чичке үнденип, Биденко жаан тынды.

Ол өйдө жууның табыжы бир канча катап өскөлдөндү.

Озо баштап ол жуукта, жаңыс өйинде толкунун табыжынды угулды. Оның кийининде ол ырап, арайлай берди. Же тургуза ла атыланып, үч катап тың шуулады. Олордын ортозынан түргендеп, аайы-бажы жок самолеттын бомбазының табыжы жаңыс жерге урулып, токтоп тургандый угулат.

— Бистин самолеттор шуну тургулары—деп, куучынның ортозынан Биденко айтты.

— Макалу берип жат—деп, Горбунов жомошти.

Онойып, бир канча удай берди.

Оның кийининде тымык боло берди. Керек десе, томыртка агаштын ортозында агаш чокырда. азбука Морзеле телеграфировать эдиң тургандый, жарт угулат.

Тымый берерде, ончолоры унчукпай тыңдагылайт.

Оның кийининде мылтыктын адыжы ыраактан угулып, там ла тыңыды. Оның табыжы тудуш немедий угулып барды. Тургуза ла бастыра фронтто пулеметтор тыркыража берди. Жууның казыр машиназы онтоп, сыгырып, улуп, шуулап баштады.

Бу аайы-бажы жок табыштын ортозынан үренип калган кижинин кулагына жарт угулгандый,

кайда да „а-а-а...“ деп кыйгырып турган улустыг уни эс-бос угулат.

— Жалаңның кааны табарарга жууга кирди— деп, Горбунов айтты. — Эмди ого жуунун кудайы кожондоп берер

Онын сөзине жөмөжин турган чылап, база ла ончо келтейшенг кенетийин жуун-жуур калибрынын мылтыктары күзүреже берди.

Биденко кулагын жуу болуп турган жер жаар буруп алала, узак тындады.

— Бистинг батарея билдирбейт.

— Унчукпайт, кайткап эди.

— Байла, бистинг капитан сакыдып жат.

— Ондый эмей, же күзүрөп чыккан кийининде...

Ваня чапкыр көстөриле бир баатырдан бир баатыр жаар көрүп, олардын жууинен бу ончо болуп турган неме биске тузалу болуп турган ба, айса жок по деп билерге турды. Же билип болбоды. Сураарга тидинбеди.

— Өрөкөн,— деп, ол учында жалакай Горбуновко ууланды,— кем кемди жегип жат, немецтер бе, айса бис оларды ба?— Горбунов каткырды, чүрмежинен сыймай тутты:

— Эх, сен!

Биденко соок айтты:

— Сен, Чалдан, рацияда радисттерге жүгүрүк ле барып келген болзон, ондо не угулат, билип келген болзон.

Же бу өйдө кижининг басканы угулды, казыктарга будурилип, бөккөйлө, сержант Егоров кирди.

— Горбунов!

— Мен.

— Терген. Жаңы ла пехотанын солдаттарынан Кузьминскийди өлтүрүп ийди. Онын ордына барарын.

— Бистинг Кузьминскийди бе?

—Эйе, автоматла. Он бир ок. Тургенде.

— Уктым!

Горбунов мендеп шинель кийип, жепсенип турганча, ефрейтор Биденко ло сержант Егоров кайучы Кузьминскийдин жаткан жери жаар көрүп турдылар.

Ол жер өскө улустын жеринен башказы жок болды. Ол база ла плац-палаткала чырчык жок эдип төжөк салган, бажында түңей ле неме салатан солдаттын баштыгы турды, устин соок кеберлу арчыткышла бүркеп салган, же жагыс арчыткыштын үстүндө үч толыкту эки письмолор, база жүзүн өңдү „Кызыл жуучылдын“ деп журнал жатты. Олорды Кузьминский одуда жок тушта экелген.

Ваня Кузьминскийди жаңыс ла катап көргөн, таң алдында. Кузьминский сменага мендеген. Бу Горбунов чылап, Кузьминский энчейип алала жепсенип, жаан тегеликтү, жес сүмелү колмылтыктын кабынын алдынан шинельдин чырчыжын түзеткен.

Кузьминскийдин шинелинен солдаттардын ши-көчөзи тату жытанып турган. Же Кузьминскийдин бойын Ваня жарт көрүп болбогон, удабай ол жүре берген. Ойто келерим деп иженген кижидий, кемле де жакшылашпай барган. Эмди ончозы онын качан да келбезин билип, жайымдалып калган жерин унчукпай көрүп турдылар.

Палаткада кандый да куру, кунукчылду, боромтык боло берди.

Ваня колын араай чөйип, „Кызыл жуучылдын“ жаңы номерин тудуп көрди. Егоров жаңы ла билип ийди; уулчак күлүмзиренгенин көрөргө сакаган, бойы да күлүмзиренерге сананган. Же сержант Егоров ого соок көрди, кандый да жаан учурлу неме боло берди деп Ваня жаңы ла сести.

— Сен эмдиге јетире мында ба?—деп, Егоров айтты.

— Мында—деп, уулчак бойы бурулу эмес те болзо, бурулудый шымыранды.

— Оны аткарарга келишти—деп, сержант Егоров капитан Енакнев чилеп, кабагын тууп айтты.—Биденко!

— Мен!

— Терген.

— Кайдаар?

— Батарейнын командири уулчакты тыл жаар ийзин деп јакарган. Оны јолой машинала фронттыг экинчи эшелонна јетирип саларын. Ондо комендантка справка аайынча табыштыра-рын. Ол оны оног ары кандый бир балдар ту-дуп турган турага ийзин. Бистинг ортобыска камдалыжарга јарабас.

— Батпазан барып ал!—деп, Биденко кунуга берди.

— Капитан Енакнев јакарган.

— Карам. Ондый шулмус уулчак.

— Карам-сарам эмес, јарабас.

Сержант Егоров алдындагызынан артык кабагын тууди. Онын бойына да уулчакла айры-лыжарга ачу болгон. Ол бойынын ичинде Ваняны связной эдип артырып алала, оног јакшы кайучы эдер деп тунде озолоп сананган.

Је командирдин јакарузын шиндеерге јарабайтан. Капитан Енакиев артык билер. Айткан—будур.

— Јарабас—деп, Егоров казыр јаныркак, куучын чек божогон деп айткан кеберлу база катап унденди.—Терген, Биденко.

— Угуп турум.

— Же айдарда, мындый эмтир—деп, Горбунов эскиргенине жылтырап турган колмылтыктын кабынын алдынан шинельдин чырыштарын тўзедип айтты.—Кунукпа, пастушок. Капитан Енакиев айтканда, будўрер керек. Воинский дисциплина ондый. Же бого арtpазан да, машиналамантадып аларын. Ондый ба? Эзен болзын, карындаш.

Бу сўстўрди айдала, Горбунов турген, же мендебей палаткадан чыкты.

Ваня кичинек будумду, кунуккан, манзаарган турды. Лихорадка оорудан кемтиген эриндерин тиштенип, ол кийинип турган Биденкого, эмезе ѓлтўрткен Кузьминскийдин орынында, колдорын тизелеринин ортозына салып ийген, бош минуттарды тузаланын, ургўлеп отурган сержант Егоровко кўрўт.

Олор экилези уулчактын ѓзѓк-жўрегинде не болуп турганын талдама билип турдылар. Жангыла, бир-эки минуттан озо ончозы жакшы, ончозы жеткил-буткул болгон, эмди кенетийин ончозы жаман боло берди.

Ах, Ваняга кандый кайкамчылу, кандый солум жўрўм башталган эди: жалтанбас, жалакай кайучыларла нажылажатан, олорло кожо ажанып, кожо тату чай ичип, кожо кайуга жўруп, мылчада изу суула жунунып чабынатын, автоматтан адып туратан, олорло кожо жангыс палаткада уйуктайтан; обмундирование алатан—сопоктор, погондорында кичинек пушкаларлу гимнастерка, шинель, компас ла патрондорлу револьвер-наган да алардан маат жок болор эди...

Уч жылга Ваня туразы жок, билези жок, тенибер ийттий жўрген. Ол улустардан коркыйтан, тудушла торолоп, коркып жўретен. Учында оны аргадап алган, эридип-жылыткан, азыраган, суу-

ген јакшы улустарды ол тапкан. Бу ла օйдօ, качан ончозы јакшы тушта, качан ол тօрօл билени табарда,—трах!—эмди не де артады. Ончозы тумандый таркай берди.

— Өрօкօн —деп, ол кօзинин јажын јажырып, Биденканын шинелинег чебер тартты,— օрօкօн! Уксаар, мени апарбагар, керек јок.

— Јакару болгон.

— Өрօкօн Егоров ...нօкօр сержант! Мени апарзын деп јакарбагар. Онын ордына мен слерле кожо јадайын —деп, уулчак атыланып айтты.—Мен слерге јаантайын казан арутап, суу тажыырым...

— Јарабас деп айткан, јарабас—деп, куункуч јок Егоров айтты.—Је кайтыг, Биденко! Белен бе?

— Белен.

— Уулчакты ал, атан, эмди полктын обменовой пунктынаг адып салган патрон тартып, пятитонка машина барып јадыры, ол ойто келетен. Кожо келерин. Бистин улус тօрт километр ичкеерлей берди. Белетенип, јазангылап јат. Эмди тыл ичкеери једижер. Ол тушта бис бу кичинек немени кайдаар эдерис? Баш болзын!

— Өрօкօн! —деп, Ваня кыйгырды.

— Јарабас—деп Егоров ачынып, кунукпаска кайа кօрди.

Ончозы божоды деп уулчак билди. Бойынын уулындый оны сууген, пастушок деп јалакай адап турган бу улустардын ла онын ортозында стене буде бергенин эмди ол билди.

Олордын кօзинен, ундеринен, колдорынын кыймыктаганынаг олор эмди де оны сууп, карамдап турган болор деп уулчак бодоп турды. Је онойып ол база бир керекти билип турган болор: олордын ортозында стенени эмди

өдүп болбозын. Бажыгла да ого түртүлзөн неме болбос.

Бу тушта уулчактын кедер кылыгы тутты. Онын жүзи казыр кеберин тартынды. Жүзи арык көрүндү. Кичинек ээги суурейди, көстөри өчөш будумду жалтырашты. Тиштери тыг кабышты.

— Мен барбазым—деп, уулчак кату айтты.

— Барар ла болбойын—деп, Биденко жобош айтты.— Көрзөн, сен кандый казыр. „Барбазым“ деп! Сени машинага огургузарым, апарарым. Онойып барарын.

— Мен түңей ле качарым.

— Же карындаш, ондый болот эмеш пе. Менег кем де качып барбаган. Онын ордына капшай баралы, калак машинадан артып калдыбыс.

Биденко араайынан уулчактын жеңинен тартты, же уулчак ачынып, чупча тартынды.

— Тийбегер, мен бойым.

Жылангаш буттарыла жерге кадай басып, уулчак палаткадан чыгып, агаш жаар барды.

Агаш ортозында неме тартатан улустар шакпырап турдылар, шоферлер машиналарын толгойт, солдаттар жапаштын казыктарын жерден чупчугылайт, телефонисттер катушкага эмиктерди ороп турдылар.

Шинелинин үстүнө ак халат кийип алган казанчы кызыл этти малтала ооктоп турды.

Ончо жерде куру кайырчактар, саламдар, консерванын самтар оосту банкалары, газеттердин үзүги ичкеерлеп турган частьтардын кийининен ончозы жүре берди деп айдып турды.

6

Эртезинде Биденко ойто бойынын турган частьтына орой энирде жетти. Ол ачынган, аштап калган болды.

ген јакшы улустарды ол тапкан. Бу ла өйдө, качан ончозы јакшы тушта, качан ол төрөл билени табарда,—трах!—эмди не де арпада. Ончозы тумандый таркай берди.

— Орөкөн —деп, ол көзинин јажын јажырып, Биденконын шинелинен чебер тартты,—өрөкөн! Уксаар, мени апарбагар, керек јок.

— Јакару болгон.

— Орөкөн Егоров ...нөкөр сержант! Мени апарзын деп јакарбагар. Онын ордына мен слерде кожо јадайын —деп, уулчак атыйланып айтты.—Мен слерге јаантайын казан арутап, суу тажыырым...

— Јарабас деп айткан, јарабас—деп, куункуч јок Егоров айтты.—Је кайтың, Биденко! Белен бе?

— Белен.

— Уулчакты ал, атан, эмди полктын обменной пунктынан адып салган патрон тартып, пятитонка машина барып јадыры, ол ойто келетен. Кожо келеринг. Бистин улус төрт километр ичкеерлей берди. Белетенип, јазангылап јат. Эмди тыл ичкеери једижер. Ол тушта бис бу кичинек немени кайдаар эдерис? Баш болзың!

— Орөкөн!—деп, Ваня кыйгырды.

— Јарабас—деп Егоров ачынып, кунукпаска кайа көрди.

Ончозы божоды деп уулчак билди. Бойынын уулындый оны сууген, пастушок деп јалакай адап турган бу улустардын ла онын ортозында стене бүде бергенин эмди ол билди.

Олордын көзиненг, үндериненг, колдорынын кыймыктаганынан олар эмди де оны сууп, карамдап турган болор деп уулчак бодоп турды. Је онойыл ол база бир керекти билип турган болор: олардын ортозында стенени эмди

өдүп болбозын. Бажынга да ого туртулзең неме болбос.

Бу тушта уулчактын кедер кылыгы тутты. Онын жүзи казыр кеберин тартынды. Жүзи арык көрүндү. Кичинек ээги сүүрейди, көстөри өчөш будүмдү жалтырашты. Тиштери тың кабышты.

— Мен барбазым — деп, уулчак кату айтты.

— Барар ла болбойын — деп, Биденко жобош айтты. — Көрзөң, сен кандый казыр. „Барбазым“ деп! Сени машинага огургузарым, апарарым. Онойып барарын.

— Мен тунгей ле качарым.

— Же карындаш, ондый болот эмеш пе. Менин кем де качып барбаган. Онын ордына каншай баралы, калак машинадан артып калдыбыс.

Биденко араайынан уулчактын жеңинен тартты, же уулчак ачынып, чунча тартынды.

— Тийбегер, мен бойым.

Жылагаш буттарыла жерге кадай базын, уулчак палаткадан чыгып, агаш жаар барды.

Агаш ортозында неме тартатан улустар шакпырап турдылар, шоферлер машиналарын толгойт, солдаттар жапаштын казыктарын жерден чупчугылайт, телефонисттер катушкага эмиктерди ороп турдылар.

Шинелинин үстүне ак халат кийип алган казанчы кызыл этти малтала ооктоп турды.

Ончо жерде куру кайырчактар, саламдар, консерванын самтар оосту банкалары, газеттердин үзүги ичкеерлеп турган частьтардын кийининег ончозы жүре берди деп айдып турды.

6

Эртезинде Биденко ойто бойынын турган частьтына орой энгирде жетти. Ол ачынган, аштап калган болды.

Бу өйгө жетире фронтто көп немелер өскө-
лөнгөн. Ичкеери барыш тынган. Немелерди
истежип, черу туштук жаар ыраак жүре берген.

Кече жуу болгон жерде, бүгүн экинчи эше-
лондор токтогон. Кече экинчи эшелондор тур-
ган жерде, бүгүн тымык, не де жок. Жуулашып
турган черу дезе, бүгүн немелердин кече терен
тылы болгон жерде болды.

Агаштуу жер ыраак кийининде артып калды.
Оңдо башталган жуу, эмди ачык жерде, жалаңдар-
да, састарда ла жыраала өзүп калган төстөктөрдө
өдүп турды.

Эмди кайучулар палаткада эмес, немелердин
офицерлери жаткан блиндакта болдылар. Блин-
даж үстүнөн төрт кат жоон жадыктарла бүркөп,
жонго жаап салган, бек, жакшы эмтир.

Жадатан жер керегинде кичеемкей кайучулар
бу блиндакты качан оңдо немецкий офицерлер
жадарда, озолодон бойына көстөп алгандар. Не-
мелердин жуу-жепсели турган жерлерин темдек-
теер тушта, кайучулар бу блиндакты кожо тем-
дектегендер. Блиндаж ологго ол тушта жарап
калган.

Качан Биденко, жолой кемнен де нени де су-
рабай, жагыс ла бойынын, кайучу кижинин жас-
тырбайтан сескирине баштадып, блиндажка
жууктап келерде, чек карануй болды.

Туштук жаар куркуреп-күзүрейт ле. Оңдо ту-
душ ла жалбыштанып, жарып, жаан кара булуттар-
га түртүп, оттор, жаркындар узун чөйилет.

Биденко жостордон эдип салган тепкиштерле
төмөн тужуп, телкем блиндажка кирип барды.

Озо ло баштап көзине тийген неме жаңы
карбидный лампа болды. Ол потолоктон сүре-
кей жарык, же ого кошгой кандый да химический
боромтык-жажыл отло жарыдат. Оны, байла, не-

мецтер мендеп турала, албаган болбой кайтсын.

Стенелерде, ӧнӧтийини жазап, стенедө ишса деп жерде, кннгалардый жергелей, узун агаш сапту немецтердин кол гранаттары турды.

Комнатанын тал ортозында жерге кирип калган, бек, ажанатан стол болды. Толыкта, немецтердин кожо алып жүрөтөн чой печкезинде изу от күйөт, онын жанында немецтер белетеген одун жатты.

Немецтердин бого тын белетенип, кыштаарга жазанганы жарт болды. Олор, керек дөзө, стенедө агаш рамкалу журук илип салтыр. Ол кееркедип эткен бүркүлү, айландыра жиилек ӧзӧтӧн агаштар ӧскүрүп салган жараш тураны соккон фото болды. Бу кееркедип салган, ак-поошкы журукты кечире бичип салтыр: „Фрюлинг им Дейтчланд“, онызы — „Германияда жас“ деп айтканы.

Ӗскӧ арткан келтейинен комната орус бүүдүмдү көрүнөт: орус артиллеристтердин шинелинен от жабатан попондорынан, палаткаларынан бир де чырыш жок эдип тӧжӧп салган орындардын бажында жажыл вещевоу баштыктар турдылар, ару коларткыштарла бүркеп салтыр, жарлу чӧйгӧн печкенин устунде изийт, столдын устунде „Суворовтын табарузы“ деп газетле бүркеп салган калашты айландыра ару-чек агаш калбактар ла кружкалар болды, жазап арчып, суркуштеп салган орус мылтыктар толыкта жажыл куйак бӧруктердин алдында, илүде турдылар.

Блиндажта улус толтыра эмтир. Ончо кайучылар жуулып калтыр, мындый тушташ ас болотон эди. Биденко база көп таныш эмес улустар көрди. Ол ӧскӧ взводтордон келген таныштар ла жагыс жердин улустары болды. Олор жеткил-бүткүл жадатан кайучыларга жакшы танкы

тартарга, атту-чуулу чөйгөннөн чай ичип аларга келгендер.

Ончо немениң айалгазынан Биденко мынайда билди: ол мында жок тушта дивизияда частьтар солунушып, олардын батареязы эмди резервте арткан эмтир.

Ончолоры танкылап турдылар, изу от салган блиндажта кей ышту, тыгыш болды, мындый тушта—„бу кейге малта да илзен, тушпей турар“ деп айдыжатан.

— А, эзен, Вася!—деп, сууген ижин эдип—улус азырап турган Горбунов наязын көрблө, айтты. Калашты ичине тудуп кезет.

— Же, уулчакты кандый табыштырдын? Столго отур. Чайлаар тужунда, учурап келдин.

Ол гимнастерка жок, ич чамчалу болды, чечилип калган өмүринен күчтү, семис, кызыл-күрен тōжи көрүнөт.

— Бис, эмди резервте, карындаш. Жыргап жадырыс. Чечин, Вася, жылың. Бу сениң орының, мен оны тургузып, жазадым. Же, сеге бистин жаңы квартира кандый көрүндү? Мындый квартираны, карындаш, бастыра дивизиядан таппазың. Аңылу!

Биденко унчукпай чечниди, орынына келди, жепселдерин ле шинелин орынга ачынчылу таштады, печкеге жуук отурала, колдорун жылытты.

— Же, ондо, фронттын штабында не угулат, Вася? Немецтер амыр-энчү сурабады ба?

Биденко кемге де көрбөй, бүркүк будумду мыжылдап, унчукпайт.

— Танкылаарың ба?—деп, наязыла не де болгонын билип, Горбунов сурады.

— Кайдалык, ончозын көрмөс алзын!—деп кенетийин Биденко кимиренеле, орынына барала, көнгөрө жатты.

Биденколо кандый да жаман неме болгоны жарт болды. Же кайучылар ончозын сурап, шылаарга жарабас деп айдатаңдар. Кижини унчукпай турган болзо, неме айтпаска турган эмтир. Айтпаска турган болзо, керек жок: керексе бойы айдар, айт деп кижининг тилинен албанла тартарга жарабас.

Онын учун Горбунов тарынбай да, нени де есептеген кеберлү, бойынын ижин эдип, батарецгерге канайып арай ла болзо, өлтүртпегени керегинде куучындап турды.

— Билеринг бе, мен ракетаны алдым. Бистинг улус эмеш ырада атсын деп темдек эдип, жажыл ракета берерге санангам. Кеңетийини сыраңай ла будымнын алдында жарылгандый болды. Мени кейле келин согордо, тургуза ла кескен өлөңдий тоголоно бердим. Ордози-төмөни кайда, билбейдим. Бажым да айланып, караңуйланды. Көзимди ачарымда, жер мында, көзимнинг сыраңай алдында жадыры. Айдарда, кем жок, жадырым.

Горбунов суунчилу каткырды:

— Тын соктырып алганымды сезип турдым. Же, керек болды, гурбайтан турум деп санандым. Бойымды көрзөм, неме билдирбейт. Кан көрүнбейт. Бу, айдарда, мени жонло соккон туру деп шуудим. Шинелимде дезе, алты ойдык болды. Куйак бөрүгүм жудурук баткадый онкойып калтыр. Билеринг бе, он будымнын сопогынын чоңчойы чек жогула. Алдында жок болгондый, бритвала кезип апаргандый көрүнөт. Мындый неме база болотон турбай! Эдим—торт каткырдан башка,—бир де кичинек сыйрылбаган. Бот, канайып чоңчойымды кодоргон. Көрзөгөр, уулдар.

Суунчилу каткырып, Горбунов уулдарга урелген сопогын көргүстү. Айылчылар оны шин-

деп көрдилер, кезиктери колдорыла да чебер тудуп көрөт.

— Кайкамчылу неме—деп, бирузи тыгзынып айтты.

— Ондый неме болуп жат—деп, экинчизи Горбуновтыг столго салып жаткан сахарына кылчайып, айтты.—Онойып биете база болгон. Качан бис Борисовтыг алдында Березина сууны кечип турарыста, бистинг взводто Теткин деп кызылчерүчининг курын кезе соккон. Онын бойына бир де тийбеген. Оны качан да сеспезинг.

— Кузьма,—деп, Биденко орынынаг жаан оору кижидий айтты,—билеринг бе, Кузьма, сержант Егоров кайда?

— Сержант Егоров эмди дежурный—деп, Горбунов жандырды,—постторды шингеп барган.

— Турген келгей не?

— Чайлаар тушта једип келерим деп кезеткен эди.

— Ондый ба—деп, Биденко тижн ооруп тургандый кыгзыды. Бу кыгзыш болужыгар деп айдып тургандый угулды.

— Сен не јадындап туруг—деп, Горбунов неме керексибей тургандый, айтты.

— Кайдалык, ончозын көрмөс алзын!—деп, Биденко кенетийин база ла кунукчылду айтты.

— Чајдаг ичин ий, јенгилер болор бо—деп, Горбунов унчукты.

Биденко столдын јанына отургышка отурды, је кружкага тийбеди. Ол печке јаар көрүп, узаак унчукпады.

— Билеринг бе, кандый немечек болгон?—деп учында ол албаданып, јоон унле каткы эдерге айтты.—Билбей турум, сержант Егоровко канайып јетиретен неме болбой.

— Не болды?

— Жакаруны будурбегем.

— Канайып?

— Уулчакты фронттыг штабына жетирип болбогом.

— Кокырлап туруг ба?

— Чын айдадым. Көрбөй калгам. Жүре берди.

— Канайып жүре берди?

— Же бу биетинг уулчак, биетинг Ваня. Пастушок.

— Айдарда, жолло качкан туру, ондый ба?

— Барган.

— Сенеиг бе?

— Эйе.

Горбунов бир канча ойгө унчукпады, кенетийин каткырып, бастыра тешпек бойы силкиништи.

— Канайып сен божодып ийдиң, Вася, а? Же, сакып ал. Егоров келеле, сеге суламаңды берер. Канайып, мындый болды?

— Ондый ла болды, кача берген, ол ло.

— Бот, сеге атту-чуулу кайучы! „Мененг кем де качып барбаган“ деп мактанатан,—а уулчак жүре берген. Ба-чаалда, Ваня! А-а-дан да, пастушок бол!

— Тын уулчак—деп, Биденко кичинекей кулүмзиренди.

— Мындый профессордон барганда, тын эмтир. Сен ондый да болзо куучында, Вася, жазап. Керек кандый болгон?

— Же кача берген, ол ло. Нени база куучындайтан.

— Ондый да болзо... Сен, карындаш, ончо чынын жетир. Туней ле билерис.

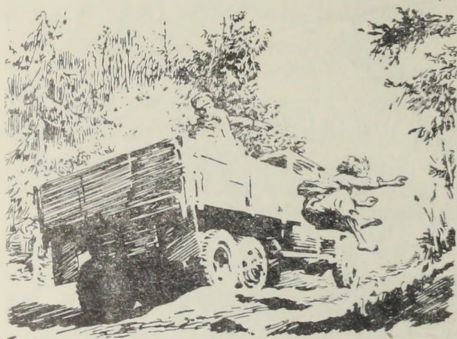
— Кайдалык, көрмөс алзын—деп, Биденко колын ижемчизи жок жаңып, орынына барып,

стене жаар көрүп жатты, онын кийининде оной пени де угуп болбодылар.

Жаңыс ла узаак кийинше бу кайкамчылу керек текши жарталган.

7

Грузовик машина куру патрондоры шыңыражып, тазыл-төнгөзөктөргө согулып, агаштын ортозыла бир беш километр барган кийининде,

Ваня машинанын бийик кайырчагынын кырынан тудушуп, жүзин казырландырып, жеңестин үстүнө калып, тогодоно берди.

Бу керек сүрекей түргөн өтти, Биденко торт айланбай калган. Озо баштап, ол уулчак чарчала берген деп бодогон.

— Эй, арайла!—деп, Биденко жудуругыла кабинанын үстүнө токылдадып, кыйгырды.—Токто, көрмөс. Уулчак жылайды.

Шофер тын бараткан машинаны токтодып турганча, Биденко уулчактын тура тужуп, баштыгын тудунып, бастыра бар күчиле агаши аралай жүргүнгенин көрбөй калды.

— Эй! Эй!—деп, ефрейтор ачу-корон кыйгырды.

Же Ваня кайа да көрбөди.

Колы-буттары колесо бараткандый жүк арайланг көрүнип, жырааларла, төнгөзөктөрлө аайы-бажы жок жүгүрүп, койу чет агашта жылыяа берди.

— Ваня-а-а! — деп, Биденко жаан колын созына тудуп кыйгырды. — Пастушо-о-ок! Са-кып а-ал!

Же Ваня унчукпады, жагыс ла агаштын тунгак жаңылгазы ойто мындый табыш экелди! „А-о-и! А-о-и!“

— Акыр, сени мен, көрмөзөк!—деп, Биденко ачынып, шоферди бир эмеш сакып ал деп жакыйла, жаан алтап, Ванянын кийининен агаштын ортозыла басты.

Ол уулчакты удабас ла тудуп-аларым деп бүлүп баратты. Чындап та: капитан Елакиевтин атту-чуулу кайучызы, канчаны көргөн-билген. Канчаны туткан „профессордын“ бирузи Биденко оны тудуп болбос кайткан эди? Ол керегинде айдарга да каткымчылу.

Ондый да болзо, Биденко ары-бери кыйгырып. Ваняны бастыра военный эп-аргала бедирей берди.

Озо баштап, машинадан аспаска, ол компас-тан аайланып, темдектеп алды. Онын кийининде компастын линейказын уулчактын барган жери жаар буруды. Же Биденко азимуттын көргүскениле барбай, уулчак качан да болзо, он жаны жаар барар деп сананды. Оны Биденко жүрүминен билетен. Компас жок карагуйда ол

эмезе туйук јерле бараткан кижн качан да болзо, часовой стрелканыг азыйнча бурулатан.

Онын учун Биденко бир кичинек сананала, бйди келиштирип, бир эмеш он јаны јаар буруп, уулчакты туйуктай барар деп басты.

„Мында ла мен сени тудуп албай“—деп, Биденко јегил сананды.

Ол тургуза ла санаазында јурап ийди: табыш јогынан јыраанын ортозынан Ванянын сырангай ла тумчугынын алдына чыга базып келеле, колынаг јединип айдар: „Болор, најы. Агаш ортозына базып алган болзон—болор. Ойто машинага баралы. База онойып кокырлаба. Не де болбозын бойын билеринг, ефрейтор Биденкодог качып баратан кижн эмдиге ак-јарыкта чыкпаган. Оны узаакка јазап билип ал“.

Онойдо сананып, Биденко тату кълумзиренди. Чынынча айтса, онын уулчакты апарар кууни јок. Бу чанкыр кѳстѳ, ак-сары чачту, арык будѳмдѳ, ого коштой омок, кезикте ачычак уулчак ого сѳреен јараган.

Биденко бойын Ванянын адазы кирелѳ сезип турды. Ол Ваняны карамдап, оныла оморкоп, ойто онын келетен јурумнен коркып та турат. База не де јетпей тургандый, не де бардый бодолот, Биденко бойы да јакшы билип болбойт.

Ефрейтор Биденко Ваняны коргѳндѳ, јаш тушта бойынын уй кабырып туратанын эске алынат.

Эртен турадагы јажыл торко јаланга јайылып туратан, сѳт ошкош, туман билер-билдирбезинен санаага кирет. Јарык-јажыл, јарык-ноошкы, кыпкызыл—јѳзун ѳнгдѳ чалыннын суркураганы, салкыннын комыргайла јараштыра, эрке ѳндѳ, сѳунчилѳ шоорлоп туратаны база санаазына кирет.

Je Ваняны эн ле тыг машинадаг калыганын көрөлө, сүүди.

„Јалтанбас, көрмөзөк! Недег де коркыбас. Чын-чын солдат,—деп, Биденко санады.—Оны тыл јаар апарарга сүрекей карамду. Je нени де эди болбозын. Јакару“.

Онойдо шуунип, кайучы агаш ортозына там ла терен кирип баратты. Онын сананганыла болзо, ол эмди уулчакка туштаар керек, je уулчак көрүнбейт.

Биденко ылам токтоп, куеки агаштын тымыгын тыгдап турат. Ондый да болзо, канчаны угуи, үренип калган кулагына агаш ортозы чек тымык деп бодолот. Биденко агаштын ортозынаг жүзүп-жүүр, жүк арайдаг угулып турар табыштар тыгдап, аайлайт. Je табыштардын ортозынаг кижининг басканы билдирбеди.

Уулчак жылыйды.

Онын изи кайдаг да көрүнбейт. Биденко тегин јерге кажы ла жырааны, агашты ајыктайт. Ол тегин ле јерге јадып, јалбырак өлөн, јенее-терди шиндеген. Кайда да, не де јок. Уулчакты кейле барган деп бодойтон бо?

Мынайып, кандый да талдама кайучы јажынын болбос деп, Биленко айдарга јоп болды.

Биденко ујалган кеберлү, бир канча өйгө агаштын ортозыла бедирештинг аайын кубултып, басты. Уулчактын табыжы, изи јок кайтты деп, билип болбойт.

Бир катап ол эп-аргазын таппай, төгүнденип, уи кижининг униле кыйгырган:

— Ванюшка-а-а! Ау-у-у! Јажынарга болор! Барар кере-е-к!

Тургуза ла бойынынг уни ого сүрекей јаман угулды.

Ол часка көрөрдө, уулчакты эки частын

туркушына бедиреген эмтир. Эмди јарт болды: уулчак барган, оны ойто буруп болбозын.

Камыкты билер кайучы јүрумнине мындый немеге качан да учурабаган. Эмди ол сержант Егоровко нени айдып берер? Ого удур канайып көрбөр! Нөкөрлөр керегинде айдыш та јок: озор каткырыжар. Јердин түбине де түшсен, макан капбас.

Је канайдар да арга јок. Көрмөс чилеп, бого түнине базатан ба база.

Биденко компазынан аайланып, кимиренип, машиназы јаар басты. Је машина, онын шуугениле, турган јеринде јок болды. Машина јүре берген. Јуучыл задание будурип турган шофер узаак сакып болбогон. Чындап шууге, эмди машинаны кайдар? Эмди жагыс ойто јанар керек.

Је Биденко барардан озо, тапкылап, будынын оромыштарын жаап ороор деп сананды.

Ол јакшы төпгөш таап алала, турды. Чаазынды чадыр айыл аайлу эдип кайпайта ороп, (онойдо ороп, тапкылаганын орустап, „Козья ножка“ деп айдатан) калтазын кактап, махорканы уруп ла отурарда, кенетийин агаштыг бүрлери шылыражып, онын бажына не де түшти.

Ол кандый да куш түшкен деп бододы. Је Биденко немени көрөлө, чочыды. Ол пастушоноктын баштыгында јүрген кадары јок буквари болды.

Биденко өрбө көрбөрдө, агаштыг сырагай бажында, јажыл бүрлердин ортозында күрен кийим ле кирлү, картошко ошкош, јылангаш буттары көрүнди.

Биденко јыланга чактыргандый, тургуза ла калтазын, „козья ножка“ деп тапкызын, белетеп алган зажиталказын чачып, бир минутта агашка чыкты.

Ваня кыймыктапбады. Биденко колыла тийип

көрөрдө, уулчак уйуктап жаткан эмтир. Ол жоон колыш чаганалу будакка отурала, кату чобыралу чичке агашты кучактанып, бажын агашка жөлөйлө, жаш баланын уйкузыла терең уйуктап отурды. Кирбиктеринниг көлөткөзи карарыжат, кемтип калган эриндеринде кичинек күлүмзирениш тоңгып калгандый көрүнөт. Уулчак арайынанг козырыктайт.

Биденко ончозын тургуза ла билди. „Пастушок“ оны теп-тегиниле эп-сүмезиле төгүндөп салган эмтир. Кайучыдаг жажынып барардын ордына, Ваня агашка турген чыгала, ончозы барып, тымыган кийининде, тужеле жайым барар деп саванган. Жыртык баштыктаг букварь тушпеген болзо, уулчактыг санаазыла болор эди.

„Ах, сүмелү! Түлкү ошкош! Нени де айдып болбозыг—кучту!“—деп Биденко кайкап, Ваняны эрке аяктайт.

Биденко араайынанг уулчакты бек кучактанып, онын уйуктап жаткан жүзине жуук көрүп, айтты:

— Төмөн тужели, карындаш пастушок.

Ваня түрген көзүн ачып, солдатты көрөлө, атыланды. Же Биденко оны тыг тудуп алган. Уулчак барып болбозын билеп ийди.

— Кем жок—деп, ол тунгак үниле араай айтты.

8

Беш минуттын бажында олар букварьды, махорканы ла зажигалканы жууп алып, жолды табала, экинчи эшелон жаар бараткан машинага жолой отуруп алар деп, агаштын ортозыла бараттылар.

Ваня озо баратты, Биденко бир алтам кийининде, бир де секундка уулчактаг көс албайт.

— Болор, најы—деп, Биденко оны үредип айдат.—Агаш ортозына телчип алган болзов, жеткен. Тунгей ле не де болбос. Менеи качып баратан кижии ак-жарыкта эмдиге чыкпаган. Онойдо билип ая.

— Төгүндебегер—деп, Ваня кайа көрбөй, өчөжии айтты.—Букварим тушпеген болзо, мени бир де тудуп болбос эдигер.

— Жок, туттырар ла болбойыг.

— Төгүндебегер.

— Чын айдадым, менеи кем де качыи барбаган.

— А мен баргам.

— Барбас эдиг...

— Тушпеген болзо...

— Бот, сего „тушпеген болзо“...

— Мекеленбегер.

— Бир катип эптенип бардыг—тунгей ле тутурдын.

— Төгүндебегер, мекеленбегер—деп, Ваня ченешти.

— Бастыра арканы кериир эдим, тунгей ле табар эдим.

— А ненин учун ончо арканы керип баспадаар?

— Тегин ле керии баспадым не база. Көп суразан—тилингди суулантыдарыг. Мен сени кажы ла темдектеи табар эдим.

— Ненин учун таппадаар?

— Сени таптым.

— Төгүндебегер. Мен слердег сүмелү. Слер мени компасту бедирегенеер, је тунгей ле таппаганаар.

— Не тилбиреп турун! Сени качан компасту бедиредим?

— Бедирегенеер. Слер мени көрбөгөнбөр, а мен слерди көрүп отургам.

— Нени көрдинг?

— Канайып мениг изим аайыпча компас тургусканаарды көргөм.

„Бот, көрмөзөк, ончозын көрүп ийер“—деп, Биденко кайкап санаанды, же соок айтты:

— Ол, карындаш, сениг санаангла билетен неме эмес. Мен компасты машинадаг аспаска көрүп турдым. Ол сеге керек жок неме.

Биденко мында бир эмеш төгүнденип ийди, же ол ого туней ле болушпады.

— Мекеленбегер—деп, Ваня токтобой айтты.—Слер мени компасла бедирегенеер. Мен билерим. Ол жагыс слерге болушпаган, нениг учун десе, мен слерди мекелеп салгам. Слерди компас жогынаг жарым частыг туркунына туш те болзо, тун де болзо агаштыг ортозынаг табар эдим.

— Же, карындаш, өйиннег өткүре мактанадыг.

— Же мөрөйлөжөли.

— Мен сенле мөрөйлөжөтөм бө! Сен арай жаш.

— Же мындый болзын, мөрөй жогынаг. Менин көзимди неле-неле туй таңгыгар, бойоор агаштыг ортозына барып жажыныгар. Слерди беш минуттыг бажынаг бедирейин.

— Же таппазыг.

— Табарым.

— Качан да таппазыг!

— Көрөрс.

— Же!—деп, кайучы Биденко көкүп, кыйгырды.—Качан да таппазыг! Акыр...—деп, ол кенетийин сезинип айтты.—Бу кандый аайлу болуп барадыры? Мен сенен жажынып барзам, сен менен качып баратан ба? Жок, уулчагаш, сен өткүре сүмеленип турун.

Ваня жаман кўлүмзиренди.

— Кача берерим деп коркып тураар ба?

— Бир де коркыбай турум—деп, Биденко бурункуй айтты. — Жагыс сен откуре көп калырап туруг, торт бажым оорыйт.

— Слер коркыбагар—деп, уулчак суунчилу айтты.—Слерден туней ле жүре берерим.

Уулчактын мындый суунчилу, омок, ижемчилу ебстөринеи коркып, ефрейтор Биденко тудушла сергек болор деп сананды.

Уулчак Биденкониң алдында жылангаш буттарыла омок базып баратты, кайучыларданг очин алып тургандый айдат:

— Жүре берерим! Бойоорго жаба тагып та алзагар, барарым! Туней ле барарым!

— А не деп бодоп турун? Тагып та аларым. Тагарга узак эмес. Ол тушта канайып барар эмежинг, көрөрис.

Биденко сапана берди.

— Чын ла!—деп, ол жарадып айтты.—Бот, бууны алала, чын ла тагып аладым.

Бастыра шыранкай кайучылар чылап, Биденко бойыла кожо беш метр кирези чичке, бек буу алып жүрген. Машинага отурар тушта, Ваняны бойыма жаба тагып алзам кайдар деп, ол кокырлабай сананды. Эмди де ыраак барар керек. Жолой үргүлөп те алза керек. Мындый кажы ла минутта качып барарга турган уулчакла кожо канайып үргүлөп алатан эди?

„А чындап та, тагып аладым—деп, Биденко жөптөди. — Качан једер јерге једип келзебис, чечип ийерим. Ол канайтпас та“.

Ол санаа зайынча, качан одор жолой машинага отурган кийининде, Биденко карманынан буу чыгарды.

— Је тудун, пастушок, эмди сени тагып

аларым—деп, уулды ачындырбаска, кокырлап турган кижн болуп, ол еуунчнлу айтты.

Je Ваня ачынар-тарынар деп сананбаган да эмтир. Ол база омок кокырлады:

— Тагыгар, ёрёкён, тагыгар. Жагыс мени чечип албас эднн, чиймеп, бек тагыгар.

— Менин тагганымды чечип болбозыг, карындаш. Менин матростордын тагыжы.

Мынайда айдып, Биденко Ванянын чаканатынынг усти жанынан матростордын тагыжыла бек, je оорыбас эднн буулайла, буунынг учын жу-дуругына ороп алды.

— Эмди, карындаш, сенин керегинг уйан, барын болбозыг.

Уулчак унчукпады. Ол кандый да сумелу отторло куйуп турган кёстёрин кирбиктериле буркеп ийди.

Жакшы жаан, устин кеденле буркеп салган, жаны американский „студебеккер“ машина учураган. Машина жедер жерге жетире куру бараткан болгон. Озо баштап, ондо жагыс ла Биденко ло Ваня болгон. Олор чарчалбас жерге, кабинага жуук куру таарлардынг устуне жазап отурып алдылар.

Биденко уулчакла куучындажып барарга сананган, je Ваня ёчёжип, чек унчукпайт.

„Кёрзёгёр дё, онынг ёчёжин—деп, Биденко жайнуулу сананды.—Кичинек, je ачыччак. Таг алдынанг журер кылыкту уул. Журумде коптн кёргён болбой кайтсын“.

Биденкого ойто ло жаш тужы санаазына кирет. Машинаны тургузып, кажы ла токтогон жерде машинага жагы улустар отурып турдылар. Удабай машина толо берди.

Мында жагы ла жууданг келген солдаттар болды. Олорды тургуза ла куйак бёруктериненг,

мойнынан буулап алган балкашту кыска плащ-палаткаларынаг таныырга куч эмес.

Эки интендант болды, тапчы шинельдерлу, чичке мбгун погондорлу, кату, жагы фуражка-ларлу.

Военторгтог келген бир кыс болды, макни-тошту, кыска кеден сопокту, тегерик јусту, карыган эмеген чилеп арчуулданып аларда, капу-стадый корунет.

База истребительдердинг бир канча омок лет-чиктери болды. Олор тудушла, авиационный за-водто бронестеклоныг артканынаг эткен јоон, сур онду папиростор тартат.

База, тегерик шил косторлу, кыскарта кести-рин салган чачту, бажына терен кийип алган чагкыр берет борукту, јоон, жажай берген воен-ный хирург уй кижн отурды.

Жагыс сосло айтеа, жаантайын ары-бери јуруп туратан военный улустар болды.

Бурункийлей берди.

Кеден жабынтыныг устунде јаш табырай берди. Барарга база да ыраак ла болды. Улус-тар кажызы ла эп-аргазын бедиреп, уйуктап отурдылар.

Ефрейтор Биденко буу ороп алган јудуру-гын јастанып, база уйуктай берди. Је ол сергек болгон, тудушла ойгонып, буудаг тартып салат.

— Је слерге не керек?—деп, Ваня уйку ара-зынаг айдат.—Эм тургуза мында.

— Уйуктап жадырын ба, пастушок?

— Эйе.

— Кем јок, уйукта, мен тегин ле тарттым.

Биденко ойто ло уйуктайт.

Бир катап ол Ваняны јанында јок деп сести. Биденко отура тужуп, буудаг тартты, је не де билдирбеди. Соок тер ефрейтордын терезине

чыгып келди. Ол тизеленип, белен тудуп турган фонаригин кўйдүргөн.

Лок. Ончозы амыр-энчү. Ваня жанында корчойып калган жатты. Биденко онын жүзин жарыты, жүзи амыр жатты. Онын уйкузы терең болды, электрический фонарьдын кезе жарыдыжы да ойгозып болбоды.

Биденко фонаригин өчүрөлө, Ваняны баштап тапкап тунди эске алынды. Ол тушта онын жүзин база фонарике жарыткандар. Же ол тушта жүзи кандый болгон эди: кыйналып, оорыган немедий, капшык, коркымчылу! Канайып, бастыра бойы тыркырашкан эди! Онын көстөри кандый кийик көргөн эди! Көстөринең кандый коркымчы көрүнип турган эди!

Оноң бери удабаган, бир канча күн кайра болгон ине. Эмди уулчак амыр уйуктап, тату туш көрүп жадыры. Бойынын улузына туштайтан деп неме мындый туру. Бойынын төрөл туразында кижини стенелер де эмдеп, жазып жат деп айдыжатаны чын турбай.

Биденко машинаның жымжак жайканып баратканына ойто уйуктай берди.

Эмди ол амыр, база узаак уйуктады, же ойгополо буудан тартарын ундыбады. Ваня унчукады.

„Уйуктап жаткан болбой,—деп, Биденко санды,—оның арып, чылаганына кудайга баш“.

Биденко база бир келтейине анданала, эмеш уйуктап ийеле, база ла буудан тартты.

— Билбей турум, мында не болуп турган, токтозоор? Качан бу ончозы токтоор?—деп, карангуйда ачынып калган уй кижиниң жоон уни угулды.—Нениң учун меге буу буулаган? Нениң учун мени тарткыштап туругар? Кем меге тудушла уйуктаарга бербей туру?

Биденко калтыража берди.

Ол электрический фонарьды куйдурерде, көс карагуйлай бергендий болды: уулчак жогыла, бууны десе хирург эмегенниг сопогынаг буулап салтыр, эмеген отко жарытырган, ончозы жалтыраган полдо отурды.

— Эй, токтот, шофер! — деп, Биденко кабинаны јудуругыла согыл аайы-бажы јок кыйгырды.

Токтодорын сакибай, ол кемдердинг де буттарын, колдорын, баштарын, баштыктарын, чемодандарын алтап, чыгарга басты. Ол бир темденип, машинаныг бийик кайырчагынаг секирип тужуп, шоссе јолдо турды.

Тун карагуй, неме көрүнбес болды. Соок жагмыр чыбыктайт. Туштукте артиллерийский јууныг табыжы угулат.

Шосселе тудушла ары-бери јаап, кичинек машиналар, транспортерлор, тягачтар, пушкалар, бензозаправщиктер өткүлейт. Машиналардын отторы туулин калган кара сууларды, жалтырап турган кобы-јиктерди жарыдат.

Биденко бир канча талтайып калган турды. Онын кийининде бастыра күчиле түкүрип айтты:

— Кайдалык, ончозы көрмөскө барзын!

Јуугында машина токтойтон регулировщик јаар машина тозорго араай басты.

9

— Ары тур, уулчак, эжиктег ары тур. Мында өскө кижиге турарга јарабас.

— Мен өскө кижиге эземим.

— А кандый?

— Мен бойыстыг.

— Кандый бойыстыг?

— Советский.

— Советский болзонг, керек не. Айдып турум: турарга жарабас, айдарда, жарабас. Выйгынын жолыгла ары бар.

— Орөкөн, мында штаб па?

— Не де болзо, не керек.

— Меге начальник керек.

— Кандый начальник?

— Эг ле жаан.

— Кемди де билбесим. Бар.

— Божотсоор, орөкөн. Слерге божодорго не де эмес.

— Бар, бар. Мен сениле куучындажып болбойтон турум. Постто турум—көрбөй турун ба!

— Орөкөн, мениле куучындашпагар, начальникке мени божодыгар, ол до.

— Көрзөйг, кандый шулмус!—деп, часовой күлүмзиренеле, кабагы түүн кыйгырды: — Мында кандый да начальник жок!

— Төгүндебегер. Начальник бар.

— Сен кайдаг билерин?

— Көрүниш туру ише: Жакшы тура. Ээрлү аттар двордо тургулары. Кандый да эмеген самовар анарды. Эжикте десе часовой.

— Көрзөйг, ончозын шиндеп туратан эмтир! Сен өткүре шулмус болтырыг.

— Божотсоор, орөкөн!

— Эмди ле мен сыгырып ийзем, каруулдын начальниги келеле, сени мынаг тургуза ла анарар.

— Кайдаар анарар?

— Кайдаар керек, оноор анарар. Же, кемге айдып турум? Бар эжиктег. Турарга жарабас. Бот, сеге ончо куучын.

Ваня туура басты. Теерменнинг таш колесозына отуруп алала, жаагына тачанып, көзин эжиктег албай, сакып отурды.

Јангы ла сурүп турган часовой мойынында автоматтыг буузын түзедип, ак пыймалу араайынаг ары-бери базат.

Ваня экинчи катап Биденкодог качала, кайучылардын палатказы турган агашту јерди бедиреген. Ваняда кандый да план јок болгон. Ого озогы јалакай, јакшы кайучыларга барар күүни келет.

Оны тыл јаар ийгени, уулчакка кандый да билбес аразынаг јастырган неме деп бодолот. База ла бир катап суранза, артырып салардаг маат јок деп иженет.

Је, јерди кандый да јакшы билип, јолды тапкан болзо, уулчак азийгы агашту јерди ле палатканы таппаган. Ончолоры түштүк јаар сүрекей ичкеерлеп барган. Ончолоры сүрекей кубулган, танып болбозын.

Таныш агаштардын јанынча ба, айса таныш палаткадан ыраак эмес базап турган болорым деп, Ваня сезип турган, је ол агаштар да, палатка да көскө көрүнбеген. Агаштары азийгы ла ош-кош, је палатка корунбейт.

Уулчак эки кўнге таныш эмес јолдорло, частьтарла, күйүп калган деревнелерле туштап турган јуучылдардан кайучылардын палатказын канайып табар деп сурап баскан. Је олор кандый частьтын кайучылары болгонын Ваня билбес учун кем де, нени де ого айдып берер аргазы јок болды.

Ого коштой, ончо јуучылдар унчугышпас, кижиге бутпес улус эмтир. Көп сабазында Ваняныг сурагына олор мынайда айдатан:

- Билбезим.
- А сего не керек?
- Комендантка бар.
- Айдарга јарабас.

Ончозы ла онойдо айдыжат.

Ваня учында чек атыйланып, кунугала, кандый бир тылда городко барып, детдомго суранза кайдар деп сананган.

Ол өчөш тѳ болзо, учы-учында, бойы да, ол санаазынча барар эди, је ол бир уулчакка туштады.

Ол уулчак Ванядан эмеш јаан болгон. Ого, байла, он торт жаш болор, будужиненг кѳрзѳ, онон кичинек. Је уулчактын бастыра будуми кандый болгон дейзин!

Мындый кееркеп кийинип алган уулды Ваня качан да кѳрбѳгѳн. Ондо гвардейский кавалериянын жеткил кийими болды: јикпедий, будынын бажына јетире узун шинельдѳ, јаан, тегерик, кызыл кыпту, кара кураган терези кубанка бѳруктѳ, эки погонында кичинек узенилер ле чалый туткан улдулер эдип салган, шпораларлу, база јардын ажыра мактандыра јайылта чачып койгон оошкы ѳнгдѳ башлыкту.

Ол чѳрмештѳ бажын канкайтып, јаан эмес казак улдуни јымжак јерге кийдире кадап, арчып турды.

Мындый уулчакла куучындажардан болгой, јанына јууктаарга да коркымчылу болды. Је Ваня јалтанчактардан эмес. Нени де керексибей тургандый ол кееркенип алган уулчакка јууктап келеле, колдорын белине салып, јылангаш буттарыла талтайып калган кѳрѳп турды.

Је военный уул кабагын да кѳдѳрбеди. Ваняга бир де кѳрбѳй, ол бойынын јуучыл ижин эткенче. Кезикте тиштери ѳткѳре чикирип, тѳкѳрип салат.

Ваня унчукпайт. Уулчак база унчукпады. Онойып, бир эмеш удады. Учында военный уулчак тудунып болбоды:

— Не турун?—деп, ол соок айтты.

— Кууниң келерде, турум ла—деп, Ваня жандырды.

— Кайдан келген, оноор бар.

— Бойың бар, сениң мында агаштарың эмес.

— А бот, бу агаштар менийи!

— Канайып?

— Мында бистинг подразделение туруп жат.

— Кандый подразделение?

— Сега ол керек эмес. Көрүп турун ба— бистинг аттар.

Уулчак бажыла кайра көргүсти, чындап та, агаштардын ортозында чакылар, аттар, кара бурка тондорлу, оошкы башлыкту улустар көрүнөт.

— А сен мындый кем?—деп, Ваня сурады.

Уулчак керексибезинен улдузин кабына сукты, жерге түкүрелө, сопогыла арчыды.

— Знак различия—деп, неме билеринг бе?—деп, ол күлүмзиренип сурады.

— Билерим!—деп, Ваня нени де билбес болзо, тың айтты.

— Айдарда—деп, уулчак кечире ак лычка—бос көктөп салган погондорун соок көргүсти. Гвардейский кавалериянын ефрейторы, жарт па?

— Жарт! Ефрейтор!—деп, кууни өчүп, Ваня кыйгырды. —Мындый ефрейторды бис көп көргөнис.

Уулчак таарынып, ак чурмежин өрө таштады.

— Мен, чын ефрейтор—деп, ол айтты.

Же ол ого ас болды ошкош. Шинельди чечерде, гимнастеркада, боро торко лентада Ваня жаан мөңгүн медаль көрди.

— Көрдинг бе?

Ваня керексибей турган кижини болуп турды.

— Коркышту ла улу неме бе!—деп, жаман күлүмзиренип, кунуркеп, арай ла ыйлабай турды.

— Коркышту улу эмес те болзо—медаль—деп, уулчак айтты—жуучыл керек эткен учун. Жеткил-буткул тужунда капшай бар, кайдан келген, оноор бар.

— Көп жаныркаба, менен бүгүн алып ийдин.

— Кемнен?—деп, кееркек уул көзүн сыкыйтты.

— Менең.

— Сенен? Сен кичинек, карындаш.

— Сенен кичинек эмес.

— А сеге канча жаш?

— Сениң, не керегин бар. Сеге канча?

— Он төрт—деп, уулчак билбезинен ле айдып ийди.

— Ге—деп, Ваня сыгырды.

— Неге—„ге“?

— Айса, сен кандый солдат?

— Мен тегин ле солдат. Гвардейский кавалериянын.

— Төгүндеерге жарабас.

— Неме жарабас.

— Өткүре кичинек.

— Сенен жаан.

— Тунгей ле жарабас. Сендийлерди албай жат.

— Мени алган.

— Канайып, сени алган?

— Онойып ла алган.

— Ончо немеле жеткилдеди бе?

— А база.

— Көпчитпе.

— Ондый кылык менде жок.

— Чертен.

— Акту гвардейский сөзим.

— Ончо немелерле жеткилдеди бе?

— Ончозыла.

— Ге!

— Бот сеге эмди „ге“!

— Мылтык база берди бе?

— А база! Нени беретен эди—ончозын берген. Менин үлдүчегимди көрдүң бе? Жарлу үлдү, карындаш. Сүрекей курч. Оны колесо эдип, тегерийте де бүктөзөң, сынбас. Же ол неме бе! Менде бурка база бар. Сүрекей жараш. Же мен оны жаңыс ла жууда кийип жадырым. Эмди ол кийинимнен обозто келип жат.

Ваня чилекейин ажырынып, бурканын ээзине кунукчулду көрди.

— А мени албаган—деп, Ваня айдынды.—Озо баштап алган, онын кийининде жарабас деп айдышкан. Олордун палатказына бир күн конгом. Артиллерийский кайучуларда.

— Айдарда, сен ологго жарабаган—деп, военный уул соок айтты.—Олор сени уулы эдип алар күүнү жок болгон эмтир.

— Канайып, уулы эдип? Кемнин уулы эдип?

— Жарт, кемнин уулы эдип! Полктын уулы эткей. Онон өскө жарабас.

— А сен полктын уулы ба?

— Мен—уулы. Мен, карындаш, бистин казактарда экинчи жыл уулы болуп барадырым. Олор мени Смоленсктын алдында уулы эдип алгандар. Мени, карындаш, майор Вознесенский бойынын фамилиясына бичидип салган, ненин учун дезе, мен чек өскүс. Мен эмди гвардиянын ефрейторы Вознесенский деп аданып жадырым, майор Вознесенскийдин элчизи болуп турум. Ол мени бир катап рейдке де кожо алып жүргөн. Ондо, немецтердин штабы турган, бир деревнеге кирип барарыста, немецтер жаңыс штанду чыга жүргүргилеген. Бис ондо немецтерди жүс бежен-

нег көп өлтүрүп, суламазын бергенис. Ончозун капустанды кескенис.

Уулчак үлдүзүн кабынаг чыгарала, немецтерди канайын чапканын көргүсти.

— Сен база кескег бе?—деп, Ваня кайкады.

Уулчак „А база“ деп айдарга сананган, же оны гвардейский акту сөс токтотты ошкош.

— Жок—деп, ол кемзинип айтты.—Чынынча айтса, мен кеспедим. Ол тушта менде үлдү жок болгон. Мен станковый пулеметко кожо тачанкада болгом... Же кайдан келген, оноор ойто бар—деп, ефрейтор Вознесенский бу кижги билбес, жарты жок гражданиле өткүрө пак, најылык куучындажып турганын сезип, кенетинин айтты.—Эзен болзын, карындаш.

— Эзен болзын—деп, Ваня кунукчылду айдала, туура база берди.

„Айдарда, мен олорго жарабаган турум“—деп, ол сананды, ойто тургуза за ол төгүн деп сезип турды. Жок, жок. Оныг жүреги оны мекелебей жат. Ол кайучыларга сүрекей жараган деп, оныг жүреги айдат. Бастыра шылтакты эткен кижги, батареяныг командири капитан Енакнев, ол оны бир де көрбөгөн.

Оныг кийининде Ваня эг ле жаан начальникке барала, капитан Енакнев керегинде коптоор деп шууген.

Онойын, ол учы-учында бир турапын жаанына жаан начальник көрүнер болор бо деп келеле, эмди сакып отурды.

Ол теерменнин таш колесозына отурала, начальник көрүнер болор деп, энчикпей сакыйт.

Бир канча өйдиг бажында жымжак түктү перчаткалары кийгенче сенекке бир офицер чыгып келеле, кыйгырды:

— Соболев, ат экел!

Ээрлү эки атты јединип алган солдат толыктын ары јанынан түрген ле белен чыгып келгенинен бодозо, бу начальник сырангај јаан эмес те болзо, је капитан Енакиевке чыдагадый јаан јамылу болгонын, уулчак тургуза ла билип алды.

Онын јаан јамылузын погондорындагы чолмондоры керелейт. Чолмондор сүрекеј көп: алтын погонынын кажызында ла кичинек пушкачактарын тоого албаза—төрттөн болгон.

„Сүрекеј карган эмес те болзо, генерал болордон айабас“, жукачак, јылтырада арчып салган шпоралу сопокторын, эски де болзо, сүрекеј эптү офицерлердин походный шинелин, экинчи топчыга илип салган электрический фонаригин, мойынына илип салган бинокльды ла компасту полевой сумказын Ваня күндүлү ајыктап сананды.

Солдат аттарды чеденин ичинен чыгара јединеле, оморды каалганын јанына тургусты. Офицер алдына јууктап келеле, ого минерден озо, онын килейте семирип калган күчтү мойынын таптајла, ого бир болчок шкир берди.

Ончозынан көрзө, ол сүрекеј јакшы кууна санаалу болгон. Бүгүн оны полктын командири бойына алдырарда, јажырбай, чикезин айтса, ол эмеш чочый берген. Службалар јанынан кандый да јастыралар этпеген де болзо, ондый учуралдарда, ол арбыш сакыган. Полктын кату командири ого түзедү эдерден де болгой, батареязынын ижин јакшы деп темдектейле, калганчы јуу-согушта ады чыккан он кире артиллеристтерди кайралдазын деп јакару берди. Капитан Енакиевтин чокумдап, јуун белетеп алган пла-

ны—резевте немецкий танктарга сақыбаган жанынаг от-жалбышту согулта эдери ле учы-учында керектин аайы жегулу божоорун жеткилдеген бу планды полковник—көп эрмектенбес, бачым кижн мактабас кижн—мактаганы Енакиевке сү-рекей жарады.

Полковник капитанды бойынын походный самоварынаг чайлады кундүледи. Мынды кундуни полкто—улу кунду дешкилейтен. Ол капитан Енакиевти сенекке жетире уйдежиш, айрылыжар алдында айтты:

— Жакшы жуулажып туругар. Сен калап, капитан Енакиев!

Капитан Енакиев эш-жоксынып, жузи кызарып, каруузын берди:

— Советский Союзка служить эдин турум, пөкөр полковник!

Бойынын офицерлерине, олардын батареязы керегинде полктын командиринин шүүлтезин жаан жылбилу жетирерин капитан Енакиев сезип, айдары жок суунет.

— Таай!—ол кенейте кемнин де унин укты.

Капитан кайра бурулып, колдорун жалмажына жаба тудуп, чанкыр кдстөриле ого кезе көрүп турган Ваняны көрүп ийди.

— Куучындажарга ждп беригер—деп, Ваня солдатка туней болорго албаданып, бар жок кучиле айтты.

— Же не болды, суразан—капитан суунчилу айтты.

— Таай, слер начальник пе?

— Э-э, командир. Кайдарга?

— Слер кемнин командири?

— Батареянын командири. Бойымнын солдаттарымнын ла пушкаларымнын командири.

— Слер офицерлердин командири эмес пе?

— Кандый офицерлердин, көрөр керек. Темдектезе, мен бойымнын офицерлеримнин командири.

— Слер капитандардын командири эмезигербе?

— Жок. Капитандардын командири эмезим. Уулчактын чырайы соой берди.

— Мен слерди капитандардын командири деп бодогом!

— Мыны сен кайдарга?

— Керек.

— Же, ондый да болзо?

— Слер капитандардын командири эмес болзогор, эрмектежерге де керек жок. Меге, таай, бастыра капитандарга жакару бергедий командир керек.

— Капитандарга нени жакаратан? Солум.

— Ончо капитандарга жакарарга керек жок ло. Жангызына ла жакарар керек.

— Жартын айтсан, кемге?

— Енакневке, капитанга.

— Неме, сен неме дейзин?—деп, капитан Енакиев чочып сурады.

— Енакневке.

— Гм... Бу мындый не капитан болотон?

— Таай, ол кайучыларла командовать эдип жат. Ол олордын сыранай ла жааны. Ол нени ле жакугажын, олор ончозын будүргилеп жат.

— Кандый кайучыларла?

— Артиллериянын кайучылары. Олор немецтердин пушкалары турган точкаларын темдектегилеп жат. Ух, таай, чугулчызы сүрекей капитан! Торт ло түбек.

— Сен ол чугулчы капитанды качан бир көргөн бө?

— Жок, жок. Көрбөгөнүмүнүн түбеги ине.

— Ол сени көргөн бө?

— Жок. Көрбөгөн. Мени тылга апарып, комендантка табыштырзын деп, ол жакару берген.

Офицер көзүн жуурып, уулчакты соныркап аяктады.

— Акыр... акыр. Сенин адыг кем?

— Менин бе? Ваня.

— Ваня?—офицер күлүмзиренди.

— Ваня Солнцев—деп, уулчак түзетти.

— Пастушонок по?

— Чып!—Ваня кайкап кыйгырды.—Кайучылар мени „пастушонок“ деп адагылаган. Слер кайдаг билеригер?

— Мен, карындаш, капитан Енакиевтин батареязында не болуп турганын ончозын билерим. Капитан Енакиев сени тылга жетирзин деп жакару берген болзо, сен бого кандый эп-аргала жедип келгениңди меге айдын берген, көөркий найым?

Көзүңде шулмус чедиргендер күйе берерде, уулчак оны кирбиктериле жажырып ийди.

— Мен кача бергем—деп, ол уйалган кижин болорго албаданып, араайын айтты.

— Ба-таа! Канайып сен качкан?

— Качкан чылап ла качкам.

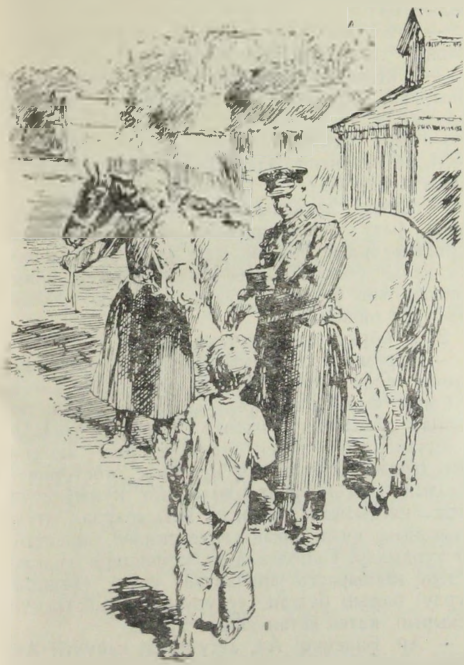
— Тургуза ла кача берген?

— Жок, тургуза ла эмес—Ваня бир будыла бир будын тырмап айтты,—мен оног эки катап качкам. Баштап качарымда, ол мени таап алган. Онын кийининде, экинчи катап качарымда, ол таап болбогон.

— „Ол“ деп кем бу?

— Биденко таай. Ефрейтор. Олордыг кайучызы. Билер болорыгар ба?

— Уккам, уккам—деп, капитан Енакиев кабагын тууп айтты—Жаңыс ла сени Биденкодон

кача берген деп, нениң де учун бүтпей турум. Ол ондый кижиге эмес. Мен бодозом, сен мыны бойын ла сананып таптың ошкош, күлүгичек. Ондый ба?

— Жок—деп, Ваня ичкеерлеп айтты. — Нени де сананып таппадым. Чын, чын.

— Уктын ба, Соболев?—олордын куучынын соныркап, тындап турган Соболевтен капитан сурады.

— Жарт, уктым.

— Же сен нени айдарың? Уулчак Биденкодон качып болор бо?

— Качан да качып болбос!—деп, Соболев жараш жылу күлүмзиренип айтты. — Мындый тырмакча эрден болгой, жаан да кижиге Биденкодон качып болбос. Жаман айтты дебегер, нөкөр капитан, мен бодозом, күлүк эмештен сыгыртып туру ошкош.

Ваня өөркөгөнине кугара берди.

— Јеримнен кыймыктанбазым!—ол көдөчинин көргөн соок көружиле жыга көрүп, кату айтты.

Онын чырайы кызарып, таскамыр кайучыдан канайда сүмеленип качканын түргөн куучындады.

Качан ол буу деген јерге једерде, капитан токтодынын болбоды. Ол мелейиле көстөринен сызылып келген јаштарды арчып, күңкүлдүүш көгис каткызыла жызырада каткырада, аттар чочыганына кулактарын сертейткилеп, бийелегилеп турдылар. Соболев дезе командири турганча тың каткырада јарабайтан учун, (мындый учурлу) бажын булгап, јудуругына тыйылдада каткырып, катап-катап айдып турды:

— Ай, Биденко! Ай, атту-чуулу кайучы! Ай, профессор!

Качан Ваня бойынын куучынында военный уулчакла јолыкканы керегинде айдарда, капитан

Енакиев тургузала кенетийин бүрункийленип, санааркай берди.

— Олор мени бойынын уулы эдип алган дийт—деп, Ваня военный уулчак керегинде јилбилу куучындап турды,—мен эмди олордын полкынын уулы деп айдат. Мен олорло кожо бир катап пулеметту тачанкага отурала, рейдке барып јургем деп айдат. Ненин учун дезе, мен олорго јарагам дийт. Сен, байла, бойыннын улузына јарабаган болорын деп айдат. Онын учун олор сени кайра аткаргылаган болор деп айдат.

Ваня куучындап божойло, кейден көксине толтыра тартынып, бойынын јараш көсториле капитанга јайнулу көрди.

— Мен бодозом, таай, ол мени јарабаган болорын деп төгүндөп турган ошкош. Мен бойымнын улузыма јарагам. Чын айдадым. Олор меге килегилейт. Је олор капитан Енакиевке удур нени этсин.

— Онойдордо, ончолорына ла „јараган“, јаныс ла капитан Енакиевке „јарабаган ба?“

— Э-э, таай—деп, Ваня көзин јыпылдадып, бурулу айтты.—Ончозына ла јарагам, јаныс ла капитанга јарабагам. Ол мени ого јук бир де катап көргөн болзо. Кижини көрбөй јадып, ол кижини керегинде шүүрге јараар ба? Ол мени көргөн болзо, мен ого јараардан айабас эдим. Чын ба, таай?

— Сен мынайда сананып турун ба?—деп, капитан Енакиев каткырымзып сурады.—Је кем јок. Көргөйс.

Ол үзенизине тееп, адына түрген мине сокты.

— Атла јортып билерин бе?—деп, ол тискинин јазайла, көсториле күлүмзиренип, кату сурады.

— Канайып јортпойт! Јортком, таай.

— Аттан антарылбазын ба? Соболев, оны бойына өнгөрип ал.

Ваня көзүн жумарга жеткелекте, көдөчнүн чыйрак колдору оны кабыра туткан бойынча, жерден атка чыгара тартып, алдына отургузып алды.

— Кайучыларга!—деп, капитан Енакиев жакарала, ичкеери мантатты.

— Биденкодон качкан, же менен качып болбозун, карындаш,—көдөчнү уулчакты бойына чеберлү, тыныда жаба тудуп айтты.

— Менин качар куушим жок—деп, Ваня сууңчулү каруузын берди.

Онын жүрүмүндө кандый да жаан учурлу, ырысту солунта болуп жатканын ол сезет.

Кайучылардын блиндажына жедип келеле, капитан адынаг туже секирип, көдөчизине чыбырын таштап берди.

— Сагыгар—дейле, ол шпоралары шынкырап, тепкишти төмөн жүгүрдү.

II

Бу тушта бастыра кайучылар жуулыжып, домино ойногылап жаткан ой болгон. Олордын столго доминоло жыгкылдадып турганын тышкаары турган кижин укса, блиндажта пистолеттен аткылап туру деп бодоор.

— Туругар! Смирно!—кирип келеткен батареянын командири көрүп ийеле, түштин дежурныйы кыйгырды.

Кайучылар доминоны стол жаар таштагылап, бут бажына тура жүгүрдилер. Бу күн отделенинде ефрейтор Биденко дежурный болгон. Ол бөрүктү, жуу-жеңсели белен, капитаннын алдына көрмөзөктөн секирип келеле, отпрапортовать этти:

— Нөкөр капитан! Слерге берилген батареянын кайучыларынын командазы. Команда резервте туруп жат. Улустар амыралда. Дежурство тужунда кандый да керек болбогон. Дежурный ефрейтор Биденко.

— Эзендер, артиллеристтер!

— Эзендер, нөкөр капитан!—деп, кайучылар бир үнле кыйгырдылар.

Азыйдагызы ла болзо, мынын кийининде капитан Енакиев „жайым“ деп жакарала, кем нени эткен оноң ары этсин деп жөп беретен. Эмди десе ол тургузып берген отургушка отурала, „Германияда жас“ деген картинаны узакка унчукпай аыктап отурды.

Батареецтер бойынын командирин якшы билгилейтен. Олорго онын кылык-янгы таныш. Онын артиллерийский фуражказынын түс кайкагынын алдынан туулуп калган кабактары, онын айландыра чырышту көстөрүн, эрин сагалынын алдынан көрүнүп келген соок күлүмзиренижин—ончозын көргөн кижи, керек якшы өтпөзүн ле бастыра батареяда жаан адылыш болотонун тургуза ла ондоор.

— Онойдордо, кандый да керек болбоды ба?—деп, капитан меелейиле столды жагып айтты.

Батарееянын командири эрмекти кайдаар уулап турганын Биденко тургуза ла ондоп, унчукпай турды.

— Слер ненин учун унчукпай туругар?

— Айдарга жөп беригер...

— Айтпазагар да кем жок, жарт. Менин кайучымды уулчак мекелейле жүре берип турганда, якшы кайучы эмтир! Отделениенин командирине докладывать эттигер бе?

— Докладывать эткем.

— Же оноң не болды?

— Меге отделениенин командири очередтен башка наряд берген.

— Канча наряд дедин?

— Бир.

— Ас. База эки наряд кошсын деп, менен жакару болгон деп жетиригер. Бастыразы—уч.

— Уктым.

Капитан Енакиев онын алдында сирейе тус тургулаган солдаттардан бир кезекке көзүн албай отурды.

— Отурыгар, шонкорлор—деп, ол шинелинин топчызын чечип, мыныла агылу куучын божогопун көргүзип айтты.—Амырагар. Мен слерди жуункай эрлер деп уккам, слерде кандый да амтаны жок ачу, пензенский жалбыракту танкы бар дежет. Слер мени күндүлөп ийзегер кайткайнагар?

Ол эрмекти божотколокто, ого беш калта, беш кире газеттиг чаазыны, онын жакарузыла тургуза ла куйе берерге белен, беш зажигалкалар ичкеери сунулды. Кажы ла жанынаг ундер угулат:

— Менийин алыгар, нөкөр капитан. Менийин эмеш жымжак ошкош эди.

— Менийин амзап көрүгер. Менийин шандалу.

— Капитан, мен слерге ороп берейин. Мен чилеп, чичке эдип кем де ороп болбос.

— Ачу жок танкы куунзейдигер эмеш пе? Менде финик деп, сухумский амтанду танкы бар.

— Аргалу жаткан эптиригер. аргалу—деп, капитан кемнинг танкызынаг аларын билбей, энчикпей аяктап айдат.—Биденко, сен тегин жерге калтанды сунбазан кайдат. Мен сенен туней де албазым. Сенин танкыңды тартала, ончозын уйуктадып салар, мында жакшы жок.

— Чын—деп, Горбунов имдеди.—Кыйалта жок. Ол махорказын тартып алаала, машинага уйуктайла, бистинг пастушокты жылытып салган.

— Мен оноор улап турбай—деп, капитан айтты.

— Нөкөр капитан, — Биденко жайнылу айтты. — Ол көрмөзөк эмес, уулчактый ла уулчак болгон болзо. Акту сөзим.

— Жакшы уулчак дегени чын ба?—деп, капитан пензенский ачу танкыны тартып сурады. — Карындаштар, слерге ол кандый көрүндү?

— Уулчак калап—деп, Горбунов элбек кулүмзиренип айтты. Онын жүзүндө, Ваня керегинде, куучын тушта кайучылардын элбек жылу кулүмзиренижи жарыйт.—Талдама уулчак. Энеден солдат болорго чыккан. Бис оног атту-чуулу кайучы эдип алар эдибис. Же канайдар, келишпеди ине. Салым ондый туру.

— Ачу ба?—деп, капитан Енакиев сурады.

— Жок ло. Ачу да, ачу эмес те болзо, ол тылда качан да алдырбас. Же чике айткажын—ачу. Ол жуучылдын бойы. Онын жери—черүде.

Көпчитпей турун ба?

— Незин оны көпчидер. Жарт неме ине. Слерге, бистинг батареянын командири кижиге, кандый да болзо иле эмей.

— Слер неге унчукпай туругар, уулдар? — деп, капитан Енакиев солдаттардын чырайларына кезе көрүп сурады.—Слерге уулчак кандый көрүнип туру?

Бастыра команданын жаан, жылу кулүмзиренижи кайучылардын чырайларында жагыстан эмес, бир уула жайыла берди.

— Көрүгер. Сананыгар. Оныла кожо мен жадар эмезим, слер жаткайыгар.

— Жарагадый уулчак. „Пастушок“,—дежип,

капитан эрмекти кайдаар буктеп турганын жетире ондогылап болгылабай, кайучылар айдышты.

Капитан оларды узакка кезе көрүп, сананып отурала, кату айтты:

— Же кем жок. Ол слерге ойын эмес, тирү кижип, мыны слер ундыбагар. Эй, Соболев!—ол эжикке жууктап келеле кыйгырды.—Пастушокты бери экел.

Ончозы кайкагалакта бозогодо Ваня көрүнип келерде, капитан Енакиев онын жардынан бек тудуп айтты.

Бойыгардын пастушогыгарды алыгар. Эм тургуза слерде жатсын. Оног көрөрис.

12

Капитан Енакиев жүк ле блндажтан чыгарда, кайучылар Ваняны курчап ийдилер. Керек канайда болгонын каншай ла угарга ончозы чыдашпай турдылар.

— Пастушок! Куунзеген најым!—деп, Горбунов айтты

— Же, докладывать эт, уул—деп, Биденко кату айтты.—Кайдан келдин? Кандый көрмөстөр сени алып жүрди? Капитан Енакиев сени канайып тапкан?

— Кажызы капитан Енакиев?—деп, Ваня ондобой айтты.

— Сени биске экелген кижип, капитан Енакиев.

— Капитан Енакиев дегени, бу чын эмеш пе?

— Онын бойы.

— Сен билбеген бе?

— Кайдан билейин!—деп, Ваня кыска кирбиктерин жыпылдадып чочыды.—Мен билгем болзом...Жок, мен... Жүк ле сескен болзом... Бу болгон кижип капитан Енакиев дегени чын ба, таай?

- Ондый эмей база.
- Батарейаның командири бе?
- Кыялта жок. Онын бойы.
- Ох, таай, слердин төгүнеер болбой.

— Акыр, пастушок—деп, Горбунов текши күлүмзиренижине жарып айтты.—Сен чочыганча, онын ордына биске ончозын аайлу-башту куучындап бер.

Ваня, нени де айдып болбоды. Ол кайучылардын жаңы блиндажын кайкап көрүп турды. Блиндаж, баштапкы күн онын кайучыларла кожо конгон байканындый, кандый да кенг ле төрөл болды.

Ол ло ок ару төжөп салган шинелдер ле плащ-палаткалар, ол ло ок жастык эткен түк баштыктар, ол ло ок коларткыштар. Печкедеги жес чөйгөн, Горбуновтын мендеп столго салып турган рафинад-сахары, ончозы ол ло бойы болды.

Жаңыс ла трофейный карбидный лампазы өскө эмтир. Ол лампаның бойынды трофейный жарыгыла, көсти эби жок ачу кезет. Уулчак удурат тийип турган чокум жарыкка чыдажып болбой көзин жууруп, эрмек айдып болбой турган кижин болуп, тумчугын чырчыйтат.

Керектин чынын айдар болзо, туранын жагына оныла кожо куучындашкан кижин капитан Енакиев болор деп, ол кажы жерде сезип салган, же жаңыс ла билбеечи кижин болуп төгүнденип, аргаланган.

Солдаттар оны бүдерде кайучы болорго бүткен бала дежи таныгылап салган. Талдама кайучынын баштапкы ээжизин—билип калыраганча, билзең де унчукпа.

Ванянын салымы мынайда кыска өйгө кубулгазынду үч каттап андана берди.

Састын устунде барынкый, орой тандак эмештен жарыйт.

Тайада тунегилейле көжигилеп калган кармаалар ойгонгылап келгилейле, өрө каактажып, бир жерден бир жерге учкылап турдылар. Туннин чыгына уурлагылап калган канаттарын көжуун талбыгылайт.

Ойдык жерлерде койу ак туман жатты. Олу өлөңдөрлү чокчок төңөзөктөр, туманнын устунде кайкалагылап жүргендий көрунгилейт.

Айландыра көргөндө көс жетпес ээн жалаңдар тымык жадат.

Ыраак кунчыгыштагы койу туманду кей, кенейте жымжак, сүрекей жаан эжикле ары-бери серпе жаап тургандый кезикте селендеп турды.

Же курч көстү кижин туманнан көрунип келген төңөзөктөрдү көргөн болзо, эки төңөзөктүн бойы бойына жуук жаткандарын айдыжы жок көрүп ийер эди. Бу өлөңдү эки кара соксогычактар Биденко ло Горбуновтын шлемдери болгон. Карара берген тудам өлөңдөргө шидеп салган плащ-палаткаларын жабынгылап, олар саста уч частын туркунына жаттылар.

Кайучылар айландыра ажыктап жадар эдип келиштире жаткылап алган. Кажызы да экинчинин кийининде не болуп жатканын көрүп ийер. Олордын бадалгак жерге чаганактары бадалгылап, баштарын эмеш көдургилеп алган, кажызы ла бойынын келтейи жаар кезе шиндеп жаттылар.

Олор каа-жаа кыска эрмектер айдат:

— Не-не көрунет пе?

— Ээн.

— Бу жаны база ээн. Тынду неме жок.

— Керек коомой.

— Э-э. Сүрекей эмес.

Олор фронттын линиязынан одус километр кире немецтин тылында болгондор. Кажыла минуттан олордын чырайлары бурункийлегилип, соогылайт.

— Неме көрүнбейт пе?

— Көрүнбейт.

— Өй жеде бергени удай берди ошкош.

— Уксан, чазыңды көр. Менийи токтоп калган. Байла, неге-неге согылган болбой. Узак сакып жадыбыс па?

Горбунов көзине часту колын жууктатты. Бу чебер кыймыктаныштан, онын шлеминдеги блондёрдин бирузи де селен этпеди.

— Жети час одус эки минут. Уч частан артык сакып жадыбыс.

— Ого!

Олор он беш минут кирези унчугышнай жаттылар.

— Уксан, Вася.

— Э-э.

— Оны немецтер ондо туткулап алган болбогой?

Горбунов учы-учында Биденконы байадан бери кинчектеп келген шуултени чыгара айдып ийди. Же Биденконун чырайы бурункийлеп, жаактарынын сөөктөри кырлайганча ол тижин тиштенет. Онын көстөри кичинектеп, ачынчак боло берди.

— Кенжибе. Тегин жерге тылбыраганча, онын ордына аяккта.

— Мен тегин де аякктап турум. Же жокто-канайдар.

Олор ойто ло көстөринин жаштары акканча шиндегилип, узакка унчугышпай жаттылар. Горбунов кенейте кыймыктанып, бажын өрө көдүрди.

Бу билдирер-билдирбес кыймыктаныш, онын тынгыда манзарганын керелейт. Онын курч көстөринин каралары кичинектеп турат.

Горбунов нени де көрүп ийген эмтир деп Биденко сезип ийди.

— Не көрүнөт, Кузьма?—деп, Биденко араайынан жүк ле эриндериле кыймыктадып сурады.

— Ат—деп, Горбунов онойдо ок араайын каруузын берди.

— Бистин бе?

— Бистин ошкош. Акыр тайаларга кире берди, көрүнбейт. Эмди ле чыгар. Шыйманып туру. Келедири. Чыкты. Бистин Боро ат эмтир!

— Сен нени айдадың!—деп, Биденко арай ла кыйгырып ийбеди.

— Боро. Эмди јарт көрүнөт.

— Је ондый болзо, эмди ле пастушок көрүнүп келетен эмтир. Мен сеге айтпай. Сен айла калактап турган.

Биденко өкпөрип суунгенине чыдажып болбой, эптү эбире согуп, нөкөринин шиндеп јаткан јери јаар көрди. Бу керекти өскө кандый да айалгада ол этпес эди.

Олор экүлези јерге јаба јаткан учун, айландыра јакшы ајыктаарга келишпейт. Јер ле тегеринин бириккени олорго сүрекеј јуук болуп көрүнөт. Боро ат кырлардын ортозыла тизези болчойо тижип калган алын колына аксап, шарбайып калган кабыргалары кайыжып, араайын келетти.

Бу чын ла Боро ат эмтир. Је пастушок онын јанында јок.

— Кичү тагма јетпей калды ба? Арыган болор. Эмди ле көрүнүп келер.

— Маат јок.

Аттын јарык туйгактарынын колтылдап турган табыжынын ортозынан, кижн базыдынын

кылыртын угарга кайучылар бар жок күчтериле албаданып тыгдагылайт, же кижинин базыды угулбайт.

Горбунов алаканын оозына жаба тудуп, бир канча катап суугуш болуп этти. Бу табышка кем де каруу бербеди.

— Укпаган болор, Эмеш тыгыда этсенг.

Горбунов тыгыда этти, же кем де каруу бербейт. Биденко араайынан чеберленип, тизезине көдүрилип келди. Онын көзинин алдына кыран тургуза ла урай берди, же ичкеери жайылган элбек састу жалаңда тынду ла неме жок, ээн болды.

— Уулчак баштактанып турган болбой. Висти билдиртпестенг чочыдарга—деп, Биденко жүреги шмиреп, бойына бүтпей де турган болзо, Горбуновтон бойынын сөстөрине жөмөлтө аларга оны шиндеп айтты.

Горбунов унчукпайт.

— Же, Кузьма, база бир катап унчугуп ийзен. Каруу берер болор бо.

Горбунов ойто ло суугуш болуп этти, же не де каруу бербейт.

— Ваня-а! Пастушок!—деп, Биденко чеберленишти ундып кыйгырды.

— Кыйгыр, кыйгырба—деп, Горбунов ушкурп айтты.—Керек жарт...

Ат жууктап келетти. Ол кажы ла эки алтамнын бажында тура түжүп, саргара берген тиштериле жерден жыдып калган тоолу өлөңдөр узуп жиирге чичке мойынын бөккөйтөт. Онын суйук, боро кылдарлу тумчугынан чилекей салактап калган. Сырсак буттары тыркырайт. Көстөринин үсти онкойып калган.

— Боро, Боро!—деп, Горбунов араайынан кычырала, чеберлү сыгырды.

Ат кулагын сертейтип, аксай-буксей кайучы-

ларга једип келди. Ол кайучылардын үстүне бажын салактадып тура тушти. Јаңыс ла ээзин жылыткан ат мынайда нени де керектебей, неге де киришпей туруп јат.

— Пастушок кайда, Боро?—деп, Биденко сурады.—Оны сен кайда жылыттын?

Боро оору будын көдүрүп, кыймыктабай турды. Састын кара балкажы онын јарылып калган сакпагына толып калган. Онын кабыргаларынын оок сары түктү эски терези тыркырап турды. Эски беленгирдий јалтырап турган өлү көзи, јер јаар сокороп ууланат. Јаңыс ла быйбык куйругы ары-бери јайканат.

Боро санаалу, карган, чанактын ады болгон. Ол тилдү болгон болзо, кайучыларга көпти куучындап берер эди. Је олор куучыны јоктон до көпти оигдогылап јаттылар. Кандый да болзо, олор төс керекти, „пастушокло“ түбек болгонын, билгилеп алдылар.

Башкун бурункийлей берерде, Биденко ло Горбунов Ваняны алганча, кайуга чыккандар. Олор уулды кожо апарып јадыбыс деп, командага докладывать этпей апаргандар.

Олорго өштүнүн тылына теренжиде кирип, онын јаткан јериндеги јолдорды шиндеп, темдектеп алзын деп јакару болгон, ненин учун дезе ичкеерлеер тушта, батареяны састын ортозындагы јолдорло анарарга јенил болор.

Кайучыларга адыштын изводторын тургузар јакшы позициялар таап, келер өйдөгг илелейтен пунктар тургадый эптү јерлер темдектеп, өштүнүн корыланатан позицияларын шиндеп аларга керек болгон. Өштүнүн резервтеринин турган јерин, онын тоозын биллип алары сырагай ла јаан амаду болды. Кайра келер тушта, јолой, штабной эмезе артиллерийский офицерлерди

тудала тил эдип экелзе, коомой эмес болбой кайтсын. Же учурал болзо, кажы баратан эдин. Кижн өдүп болбос улжүлү сас жерди уулчак жакшы билетен учун, оны жол баштадарга кайучылар бойыла кожо алгандар.

Бу өйгө жетире Ваняны мылчалайла, чачын кезип, военный кийим кийдирип салган болзо, оны бойыла кожо кайуга кем де албас эди. Же пастушокко ырыс болды. Фронттогы айалгалар сүреле сакыбаган жанынан кубулып жат. Онын учун батареяны резервтен көндүрө жүуга таштаганы солун эмес. Ойто ло ончозы собырылган. Тыл кийин жанында арткан. Мылча керегинде куучын да болор арга жок болгон. Ваня азыйдагы ла пастушок бойы семтейген, тарабаган чачту, өдүк жок, кеден торбычкалу взводтын управление ниезиле кожо ичкеери барып жатты.

Мындый уулчакты бойынын тылында туштайла, оны өштүнниг кайучызы болор деп кандый немецтин санаазына кирер? Онын учун Ваня мындый кебериле кемди де серендирбей, кандый ла жерден өдө берер аргалу болгон. Ванядан артык жол баштаачыны кайдан да таппазын.

Ого узеери, Ваня озорло кожо барарга сүрекей суранган. Ол жайнап турды: „Таай, мени бойыгарла кожо алзагар. Же онон не боло берер? Мен мында кажы ла тайаны билерим. Мен слерди баштазам, онойдо баштап апарарым, слерге бир де немец учурабас. Слер меге жангыс ла алкыш айдарыгар. Таай?“

Ваня кайучылардан айрылбай, озордын кийининен истежип жүрди. Ол бойынын жарык, жараш көстөриле озорго жайнулу ла ижемжилү көрөт. Ол озордын жегинен араай тартат... Озор не болзо, ол болзын дежеле, учы-учында оны бойыла кожо алдылар. Озор оны тегин ээчиткен эмес.

Бойынын керегин жакшы билер кайучылар, уулчакты алардан озо, керекти бастыра жанынаг жазап шуужип кордилер. Олор мынайда шууштилер: Ваня биске јол баштаачы болор, онын кийининде ого бис кыска, јарт задание берерис.

Заданиенин учуры мындый болгон. Кайучыларга јол коргузип, „пастушок“ олордон озо ичкеери барар. Јеткер боло бергедий болзо, олорго јетирип ийер.

Ваня немецтин тылында тегин базып јурген кижиге тунгей болбой, канча ла кире пастушокко тунгей болзын дежип кайучылар ого ат таап бергендер. Уулчак јылыитып салган адын таап алала, јединип отурган кижиде болотон.

Кош тартаачылардын экинчи полковой эшелонинаг келишкедий ат табылды. Бу боро огду, карган, шыркалу, јожон ат болгон. Онын ады Боро.

Ваня бойынын борозына буудан уйген эделе, буудан кудучининг камчызын жазаила, ончозы буткен кийининде, тун ортозы одуп, таг јууктап келедерде, эки кайучыла кожо, јалкузын једингенче, јаан буудак јоктон фронттын чийузин одо берген.

Ваня адын једингенче, јажынбай ичкеери кондугерде, онын јус метр кирелу кийининен ээчийдеечий Горбунов ло Биденко јенил жылдылар.

Торт километрди мынайып одоло, Ваня кенейте сакубаган жанынаг немецкий караулга табарышты.

Оны коркыбады дезебис, тогун болор эмей. Ваня жуугында терен каскаларлу, плаштарлу уч кижининг кеберин кенейте коруп ийеле, коркыган да эмес болзо, је бастыра бойы сооп, јуреги согулып, нени де айдып болбоды, је чачы тургуза ла

атырайа берди. Немецтерден шыралалан шыразы онын санаазынан кичинек те чыкпаган.

Тизелери тыркырап, кӧстӧри карагуйлай берди. Ол бастыра бойы селендеп, бар жок кӱчиле тижин тарсылдатпаска албаданат.

Электрический фонарниктин ак-жарыгы уулчактын самтар кебериле жылып жӱрелѐ, карагуйда турган арык адына кӧчип оны жарытты.

— Кӧрмӧс чилеп тӱнде не телчип турган, жескинчилӱ шилемир?—деп, сооко ӧткӧн тунгак униле немец кыйгырды.

Уулчакка бу картылдаган, жескимчилӱ, чынааркаган, казыр, шыгырууш унде, немецкий коменданттардын, надзирательдердин, жандармалардын, каруулчыктардын ого сӱрекей таныш ундери угулды.

Ол кайшай ла бажын бӧкӧйтп, кӧзин жумуп жудурукты сакуды. Жудурукты ол тургуза ла алды. Оны сопогыла оорыда тееп, немец картылдууш униле шыгырап кыйгырды:

— Неге унчукпай турун, шилемир? Сенен сурак сураганда каруу бер, онон башка база катап тептирени!

Уулчак немецтин тилин ондобой турды. Же эрмектин учуры ого јарт. Ол бу тилди бойынын сыртында тийген токпектордон уренген.

Је кенетийин јалтаныш јоголо берди. Ваня бастыра бойы изип, калјурып чыкты. Оны, Кызыл-Черунин солдадын, капитан Енакиевтин атту-чуулу батареязынын кайучызын, кандый да бир фашистский тербезеннин сопокторы тепсеер бе?

Ванянын кӧзи кандала берди. Ол арай ла болзо немецке жудуругын тӱунгенче чурап барбады. Ол онын конжоорына согуп, кејирин курч тиштериле кемирер кууни келди. Ол ја-

ныскан эмезин билер. Онын жуугында, онын жуучыл нөкөрлөри бар. Нөкөрлөрине онын кыйгызы угулза ла, озор тургуза ла оны айрып аларга чурагылап келеле, немецтерди жоголтып салар. Же уулчак сыранай ла жаан ээжини ундыбай бек сананып жүрген: озор терен кайуда, кичинек ле табыш этсен, озорды тапкылап алар, ол тушта жуучыл жакару бутпес.

Ол бар жок кучиле оморкогон калжузын жүк ле арайдан жаба базып алды. Тенибер адын жединип алган эмеш тенерзимек пастушок болуп, ол ойтоло кубула берди.

— Ой, сокпогор, таай!— деп, ол көзинин жажын арчаачы болуп, жайнулу мыжылдады.— Мен жылыган адымды бедирегем. Жүк ле арайдан тапкам. Туни-тужиле баскам. Аскам. У, көрмөс!— Ол камчызыла Борого талайып кыйгырды.— Сеге тапмага өлүм де келбес!

Ол ойтоло ыйламзырады:

— Божотсоор мени, таай. Мен эмди качан да бери келбезим. Айылда мени энем сакуп жат— деп, офицердин колынан жескинип те турган болзо, же окшоорго албаданып турган кижжи болуп, онын колынан ала койот.

— Мынан ары бар, тенек көрмөс!— деп, немец жымжап айтты.— Сегинди жединип ары кедери тайыл, эмди тунде тенибе. Бууп саларыс.

Ол уулчакты тизезиле түртүрүп, адынын арказына автоматла сокты. Немецкий пикет карагуйда жоголып калды.

Жеткер өдө бергенин жетирип, Ваня суугуш болуп араайынан этти. Кайучылар оной ары көндүктилер.

Ончозы жакшы өтти.

Эбире бир де табыш жок, тымык, каа-жаанит үргенип угулат.

Керек мынаг ары сүрекей јакшы барды.

Таг атты. Кун тал-табыш јок јакшы өтти. Ваня чындап та јерди јакшы билетен эмтир де-жип, учында кайучылар бүттилер. Ол бойынын јол баштайтан керегин јакшы оңдоп, ичкеери чике јастырбай баратты.

Горбунов ло Биденко тайада эмезе эски буулда јажынып отурганча, Ваня јалку адын једишип алала, ичкеери барып, айландыра шин-дейле, ойто кайра бурулып, јол ачык деп суугуш болуп эдетен.

Мынайда иштеерге чик јок јенгил, түрген болды.

Ванянын келерин сакыгылап јадала, кайучылар өйди калас өткүргилебейтен. Јолдо күч јеткенче нени-нени шиндеп алганып, озор ончозын картага кичееп темдектеп алгылайтан. Бугун таннан јөбгөн, көргөн немелер анчадала көп болды. Капитан Енакиевтин батареязына келишкен участокты бастыра јанынан сүрекей јазап аайлу-башту эдип шиндеп салган. Јаңыс ла јаан эмес састу суучакты картага јурап, оног орудиелерди кечиргедий јажытту эптү кечү темдектеп алары артты. Немецкий оборонаны бузуп, ичкеерлеер тушта бу план сүрекей керектү болор. Мындый планла капитан Енакиев, кайуга өй жылытпай, керек болзо, бир секиримле бойынын пушкала-рын буудак јок ичкеери таштап, тескеерлеп бараткан немецкий колонналарды тылдаг јоткондоор аргалу болды.

Је суудан кечү бедиреп, онын тубин шиндеп, теренин кемјнири сүрекей күч, онын учун бу кайуны туште өткүрер арга јок. Тунди сакырга керек. Онын учун группанын јааны Гор-

бунов састын ортозында агычакка коноло, та-
нар жууктыг туманыла тузаланып, сууга једип
алала, онын теренги кемјип картага темдектеер
деп јакару берген. Бу иштиг кийининде кайра
јанарга кем јок болгон.

Олор мынайдала эттилер. Саска түнегилеп
алып, эки час јер јарыырдын алдында Ваня Бо-
розын јединип, азыйдагы чылап ла ичкеери барды.

Биденко ло Горбунов оны сагыгылап јатты.
Сууга јетире ыраак эмес, онын учун олордын
чодыла болзо, Ваня тыг ла удаза бир час болуп,
кайра бурулар керек.

Час өтти, оног эки час өтти, оног уч час
өтти, је Ваня кайра бурулбайт. Боро јангыскан
тойтындап јетти. Ваняла түбек болуп калганын
кайучылар билип салдылар. Барып айрып аларга
керек болды.

Бир кезек өйгө Биденко ло Горбунов бойы
бойына көрушкилеп отурдылар. Олор бир де сөс
айтпадылар. Је олорго бойы бойын билерге кан-
дый да сөс керек јок болгон. Ойинег өткүре
ончозы иле ле јарт. Јурумди де јылыйткадый
болзо, „пастушокты“ барып бедиреер керек.

Горбуновтын јамызы јаан учун кийинимнег
кел деп ол Биденкого колыла темдек берди. Олор
сүрекей чеберлү төстөктөн төстөккө, айландыра
ајыктанып, олорго каа-јаа токтогылап, јаланла
араайынан ичкеери јылдылар.

Олордын ырызына эртен турагы көдүрилген
туман бачым серибей турды. Ол там ла койы-
лып бараткандый билдирет. Айландыра тымык ла
ээн. Бу ээн јер кандый да чыйрак кижии өдүп
болбогодый көрүнөт.

Кенетийин Биденко ло Горбуновтын кийинин-
де нениг де колтылдаганы угулды. Олор кайра
көрдилер. Туманныг ортозында Боро ат јаан

көрүнүп, олордын кийининен шыркалу колына аксап келетти.

— Кайра бар, Боро! Бистиг мындабысты өштүлөргө сестирдин—деп, Биденко керсү күлүмзиренип айтты.—Уктың ба, карган? Чу!

Же Боро олордын кийининен телегир көзү жылтырап, бажы салактап калган кунукчылду үрбөп келетти. Ол „мени таштабагар жакшынак улустар. Мен бу жыдып калган өлөңдү, ээн, коркымчылу састың ортозында жагымскаан нени эдерим? Карган атты карамдагар“—деп, айдарга тургандый болды.

Кайучылар мыны билгилеп ийди. Же олорго жакшынак жобош тындуны таштаарга ачу да болгон болзо, оны артырбаганча неме болбос болды. Аттан улам өштүлөр сезингилейле, олорды кажыла минутта таап алардан маат жок.

— Эх, көөркийим—деп, Биденко Борого жууктап жылып келеле, улу тынды.

Ол карманынан кайыш куручак чыгарып, Боронун тижип калган колдорун тужап салды.

— Сен, карындап, биске карам, же нени де эдип болбозың. Эм тура мында тенип жүр. Семир. Эзен жүрзөбис жолыгыжарыбыстап маат жок.

Кайучылар ошон ары жылдылар.

Боро олордын кийининен маптаарга чырмайарда, бек, кезе тарткан тужак бир де алтам эдерге бербеди. Неме болбосто көөркий секирерге чырмайат. Ол бар жок кучин жууза да, же куч деп неме сүрекей ас эмтир. Боро жүк ле кийин буттарыла тоңкос эделе токтоп, ойкок мыкындары тостондоп тынастады.

Ванянын түндеги барган жери жаар кайучылар ичкеери жылдылар. Кезик балкашту жерде онын жылангаш буттарынын изи эле **жадат**.

Биденко бу исти көрүп бойында сананды:

„Эх, бис кандый учурал жок улус. Эмдиге жетире уулчакка одук те таап бербегенис. Же канайдар? Кем жок. Оны таап алала, частька эзен-амыр келзе, ого жакшынак обмундирование көктөп берерис. Висте жараш уулчак болор“.

Састу жерде ис торт жылыып калды. Кайучылар компастьн көргүскениле суу жаар ууландылар. Айландыра азыйдагызындый ла туманду, ээн болды. Суу ыраак эмес болуптыр.

Кайучылар удабай, суунын жуугындагы койу камышла өзүн калган агычакты көргилеп ийдилер. Суу ол жанындагы бистин жаратта агаш көгөрөт.

Ичкеери көндүгөрдөң озо, Биденко ло Горбунов айландыра жерди шиндегилеп, узак жаттылар. Суунын жаралы ээн де болзо, же кандый да жеткерлү немедий билдирет. Жарык, жаш өлөңдү агычактын устуне кош тартар машиналардын истери жадат. Истерди шиндеп көрөр болзо, кош тартар машиналар жуукта ла жаны өткөн эмтир. Олор бери, байла, кандый да кош экелген, ненин учун дезе, кезик жерлерде жагы такпайлар жатты.

Мынан ыраак жок кайда да күр туткан кеберлү болды. Күр жуукта онызы аланзу жок. Жаныс ла ондо каруул бар. Онон жалтанар керек. Суунын ол жанында, аркада воинский часть эмезе штаб турганы жарт билдирет; арканын кезик жерлеринен ыш чыгат; агаштын жаказындагы агычакта агаштардын тазылдары ортозынан кандый да инженерный сооружение көрүнөт, оны неме жажыратан жажыл шуунле тартып салган. Бу орудийный блиндаж, илелейтен пункт эмезе жакшы жазалду. шибеедий чыдамкай. бек пехотный окоп болор.

Немецтер мында сүрекей тын белетенеле,

узаак корыланышка јазангылап алганы эмди јарт көрүнөт.

Бу сүрекей јаан учурлу немелерди кайучылар айландыра ајыктагылап, олордын турган јерин јазан санаага тудуп аларга, кезе ширтегилеп турдылар. Ончозын санаага тудуп алала, картага темдектеп аларга керек.

Канайтса да мында узак артарга јарабас, каншай ла мынан ыраар керек. Је олор бйди удадып турдылар. Олор частька келгилеп болор бо? Је бир јанынан көрзө, олор нени эдер?

Кайучылар уулчактын ууланган суузына јеттилер. Суу олордын алдында јадат. Је онон ары нени эдер?

Уулчактын изи јылыып калды. Чындап ла оны немецтер туткылап алган болзо, оны кажы ла јерде кандый бир комендатурага табыштырып салган ине. Је бир јанынан көрзө, оору ат једниип алган самтар деревенский уулчакты немецтер тудуп алып кайдар? Олордын тылында бого түйгей тербезен, торо советский балдар ас па? Ончозын тудуп болбозын. Эмди олорго једерден болгой, бойынын терезин аргадаар керек.

Јок, Ваняны немецтер тудуп алган деп шуурге, кижн кайкаар неме. Је уулчакты олор тудуп та алган болзо, оны неге туйуктап бурулаар? Бурулаар аргалары јок. Уулчакта јүк ле јыртык букварь ла самтар торбычка бар.

Ол онойдордо, кайдаар кайылатан? Ненин учун ат јаныска келди? Ванянын куунине кайучылар тийе берерде, ол чылажып болбой јүре берген болор бо?.. Јок. Ваня мынайда кылынбас. Ол ондый уулчак эмес эмей!

Ваня суудан кайра келип јадала, аскан болор бо... Ваня аскан! Јок, мынайда сананарга каткымчылу.

Ой өдөт. Мынан ары нени кылынарын шуужип алар керек.

Биденко ло Горбунов кату, курен жалбырактарын бирузин де тұжүрбеген жнит дубняктардын ортозында сананып жаттылар.

Кенетийин Биденконунг көзининг алдында жуук жаткан неме оны арап ла болзо кыйгыртпады. Бу „Химуголь“ деп маркалу химический карандашты Биденко качан да Ваняга сыйлап берген. Уулчак оны сүреле бойынын самтар торбычкасында алып жүретен.

— Кузьма!—деп, Биденко көзиле карандашты көргүзип шымыранды.

Мышы көргөн Горбуновтын чырайы кугара берди.

Азыйда солдаттардын көзи тийбеген оокт ек немелер эмди ончозы көрунип келди.

Будакта аттын ок кылы илинип калганын көрдилер. Жетире тартпай таштайла, жерге бадай басып салган немецкий сигараны көрдилер. Тайадан жула тарткан ууш кире жалбырактар жатты. Олор учында туура таштап салган Ванянын буу камчызын көрдилер.

Айландыра жер солдаттардын темир такалу сопокторына сайылып, такталып калган эмтир.

Ончозын кайучылар шиндеп көрөрдө, бир час мынын алдында мында кандый коркышту картина болгоны кенейте көстинг алдына жап-жарт тура берди.

Эмди ончозы жарт болды.

Олор чике келген эмтир. Ваня бойынын адыла берип ууланган. Олор бу тайада токтогылаптыр. Немецгер уулчакты мында тутканы жарт. Шиндеп көргөжин, оны сакубаган жанынан кенейте туткан эмтир.

Такталып калган жер, жулунып калган тайа,

торбычкадан түшкен карандаш, туура мергедеп салган камчы, жетире тартылбаган сигарет бу немелер ончозы уулчактын колго киргенин айдат. Эмди Ваняны кайдаар сууртеп апарган исти кайучылар жарт көрүп ийдилер.

Истер Биденко ло Горбунов кур салган жер бар болор дежип турган камышту жерден уулангытыр. Онойдордо, немецтер уулчакты курле кечирип, агаштын ортозындагы штабка эмезе комендатурага жетиргени жарт.

Кайучылар керектин зайын шууштилер.

Олор кайучы-артиллеристтердин жаныла, оны бастыра жанынан сурекей чебер, аярулу шуушкилеп ийдилер. Шуултени жоптоори артты.

Биденко ло Горбунов бойы бойына звание-лер жанынан да, служить эткен билдиреле де жанынан, жалтанбастары да жанынан экулези тунгеп болгон, же бу кайуда Горбунов Биденконун жааны болды. Онын учун Горбуновтын калганчы сөзи артты. Бу калганчы сөс шуултеге кирер учуры жок жакару. Же качан Горбунов бойынын шуултезин айдарда, Биденко чочыды. Ол нокдоринен нени ле сакыыр эди, же жагыс ла мыны эмес.

— Мындый керек, Василий—деп, Горбунов кату айтты.—Керектин аайыла болзо, бис экуге айрылыжарга керек. Жарт па? Сен кайра частька барарын, жунадын. Мен дезе мында артарым.

— Неме дейзин? Сен канайда жакарып турун?—деп, Биденко сурады.

— Сени частька кайра бурул деп жакарып турум. А мен артарым.

— Кузьма!—деп, Биденко кыйгырды.

— Божогон!—деп, Горбунов кабагын тууп, кыскарта айтты.

Эмди куучындашса да неме болбозын Биден-

ко јарт билди. Ол ондый да болзо, айлажарга чырмайып көрди:

— Пастушокты канайдар?

— Мен мында артарым. Аргалаарым.

— А мен?

— Сен частька барарын.

— Мен бодозом, Кузьма, биске экулебиске артарга жарабас.

— Куучын божогоң! — деп, Горбунов кезе айтты.

— Пастушок жок мен канайып буруларым — деп, Биденко жайнады. — Жок, карындаш. Керек мынайда болбос. Канайтсан онойт, же мен уулчакты таштабазым. Бажым жылытайын, оны айрып аларым. Бу не мындый? Ол меге төрөл уулымла түңгей!

— Ол биске ончобыска төрөл уул. Же служба баштапкы жерде туруп жат. Билерин бе, кемге служить эдин жадыбыс? Советский Союзка, билер болорунг ба? Сен частька барарын. Мен мында артарым.

— Частька барбазым — деп, Биденко көзин кичнеертип коронду айтты.

— Жакарып турум — деп, Горбунов айтты. — Укпазан, мен билерим ол тушта сениле нени эдерин. Јарт па сеге? Уктын ба, Вася, — ол кенетийин јымжап айтты. — Мени билбей туру деп пе? Мен, најы, ончозын билип жадым. Же канайдарын? Батарея бистинг јетируни сакып жат. Бис оны көс жок канайып артырып саларыбыс? Тенербе, Вася. Мен мында артайын, сен частька бар. Бистинг кайуны јетирерге, јакшы једерге чеберлен. Немецтерге ле учурабаска албаданып ајарын. Айалганы командирге јетир. Ончозы јарт па?

— Јарт — деп, Биденко тижин тиштенип айтты.

Ого узакка эрмектежерге керек жок болгон. Ол Горбуновтын ордында болгон болзо, база ла мынайда кылынар эди. Олор экүдин бирузи кайунын көргөн-укканын частька жетирер учурдузун ол билип турган. Горбунов оны документтерлү ийип турганы база јарт болды. Горбунов—группанын командири. Ол бойынын кажы ла кижизи учун каруузун берип јат. Пастушокты айрып аларга бастыра кучин салбаганча ол кайра частька бурулып болор бо?

— Бүдүр — деп, Горбунов Биденкого темдектерлү картаны берип айтты.

— Ырысту арт, Кузьма!

— Бүдүр, Василий!

— Уктым!

Онон Биденко бир де сөс айтпай тескеери јылды. Учунда ол боро јерле биригип, туманга кайылып, көскө көрүнбей барды.

Горбунов жагыскан артты.

„Пастушокло не болгон? — Ол јарталбаган суракты јартаарга бажы ооруганча сананат. — Је тогло не болуп барды — ол бойын тоқынадат. — Оны немецтер тудуп алган. Комендатурадан эмезе штабтан сүүртеген болзын, је шылазын. Олор онон нени алар? Немецтерге Ваняны бурулаарга кандый да темдек жок. Уулчак уулчакла. Тудуп, тудуп божоткылап ийер. Жагыс ла оны божодып ийзе, кижиде көрбөй калбай, јазап иштенер керек. Ол тушта экүлебис кайра частька буруларыбыс. Јакшы“.

Је бир јанынан бойын мынайда тоқынадып турала, Горбунов ичинде, керек мындый тегин эмезин, сүрекей коомойын сезип турды.

Горбуновтын билбеген, сеспеген немелери бар. Је чике айтса не ол?

Чындап ла Горбунов бир јаан керекти јакшы

билбейтир. Ол оны билген болзо, коркыганына бастыра бойы соок, бажынын чачы атырайа берер эди. Ваня Солнцевтин кылык-жагын, тирү-курч санаазын, онын күчтү амадузын, онын ару, омок, оны арай ла болзо өлүмге экелбеген жүрегин Горбунов жакшы теренжиде билбеген эмтир.

Ваня Солнцевке кайучылар оны жүк ле жол баштаачы эдип алганы ас болды. Жол баштаачы болотоны жаан ла сүрекей каруулу керек деп Ваня жарт билип туратан. Же бу ого ас. Онын бийинен өткүрө изү, ачына жүреги оноң жаан керек некеген. Ол канчаны кайкадып, батареяда магы чыгар кууни келди.

Кайуга барардан озо, Ваня ончозынан туйка кайдан да компас таап алган. Кийининде көрөр болзо, ол оны чүм-чам жогынагла бир кайучыдан алып барыптыр. Чике айтса, ол оны орыннын үстүнөн алып алала, кайу божогон кийининде ол ло жерине салып койор деп сананган. Ол бу кылыкты кичинек те жаман көрбөгөн, ненинг учун десе, кайучы компасты ого алып жүрерге берип, кезикте оныла канайда тузаланарын жаап көргүзүп туратан. Карандаш Ваняда бар болгон. Записной книганын ордына, букварьды тузаланар деп шүүнүп алган.

Онойдордо, пастушок бастыра эдуле жепсенип алала, чын ла кайучынын бойындык кылынып баштаган эмтир.

Кайу тужунда, ичкеери барган Ваняны сакыгылап жадала, уулчак олор жокко мындык кылык кылынып турган болор деп Горбунов ло Биденконын сагыштарына да кирбеген. Уулчак адын жедингенче баскындап жүреле, жерди айландыра „шинген“, олорго кайра бурулып, жол ачык деп жетирип турган туру деп олор санангылап туратан.

Je Ваня жаңыс ла бу ишти иштейтен эмес. Ол кайучыларга өткөнижип таг алдынаг бойынын аярузын өткурип жүретен. Магдайын чырчыйтып алала, чимиригиле мыжылдап, компасла уружып, азимут тургузып отуратан. Ол букваринин полязына жаңыс ла ого таныш кандый да куштын изиндий темдектер журап алатан.

Ол учы-учында јердин планын журап алар деп чырмайды. Јолдорды, сууларды, тайаларды, сас-

тарды тыйрык-мыррык та болзо, јеткилинче чын журап, условный темдектер тургузып салат.

Ого немецкий коменданттын каруулчыгы мындый ишти будүрип јадарда учураган. Качан ол тайада јажынып алала, бойынын компазын ла букварин јайып, камыштын ортозындагы суунын күрин, онын айландыра јерин журап, план тургузып јадарда туткан эмтир.

Je оной ары не болгонын билерге куч эмес. Ваня колго кирбей калжурып согушкан. Je јаш уулчак эки једеген немецкий солдатка удурани эдетен эди база?

Ванянын колын кайра кулугилейле, мылтыктын кындагыла оны ийде салгылап, јангы кур кечире суунын ол јаны јаар айдагылаган.

Мында озор оны терен, карануй блиндажка ийде салгылайла, боктогилеп салган.

15

Бир канча ой откон кийининде немецкий солдат Ваняны окко блиндажка шылуга апарды.

Тыш јанын јажыл шуунле кере тартып, маскировать эдин салган јажытту блиндажта ару. Јылу, электрический јарыткиш бар эмитир. Толыкта радио ойноп турган.

Блиндажтын тал ортозында полго јаба кадап салган карагай столдо јергелей эр кижиле уй кижиле отургылады.

Монун фасонло октоп салган элбек кара килин јакалу тар френч кийинген эр кижиле немецкий офицер эмитир. Бу кийимду ол олгон кижидий корунет. Немецтин чырайын Ваня коруп болбоды, ненин учун дезе, ол кирлу тырмактарлу, узун сабарында јустук сугуп алган арык колыла јузин колотколөп алган. Ваня јангыс ла онын индуктин мойынындый арык, кызыл мойынын, сарызымак чачын, чырчыйып калган кулактарын коруп турды.

Офицер уйкузы чыгып кинчектенеле, јарык оттын јаркынына кылбыгып, шыралап отурган кижинин кебериндий кеберлу болды. Онын лакированный јаан калпакту, элбек тоболу кара сукнодон октогон бийик фуражказы кийининде илуде турды.

Бу фуражка, анчадала, бу тал ортозында түктү семис кулак уулчакка кандый да бйинеи өткүре казыр, карам билбес кижинин кеберин көргүсти.

Уй кизи кем ол ондый Ваня ондоп болбоды. Же ненин де учун оны „үредучи“ болор деп ичинде сананды.

Ол эски момон жакалу, чечектү кофталу, тизезинде чбйилип калган, өрүп эткен юбкалу, боро өндү резиновый сопокту. Онын бйинен өткүре бийик ле чичке магдайынын устунде тыгыда толгоп салган ак-сары чачы муустердий сирейгилеп калган. Бешпек тумчугунын белинде очканын кызыл-көк темдеги артат. Ол очказынын шилдерин арчып отурды. Көстөри онын тосток, суйук, чагкыр өндү, курч отторлу эмтир.

Ваняны столдын жанына тургузып саларда, ол тургуза ла ондогы жаткан бойынын компазын ла букварин көрүп ийди. Ваня жердин планын, сууны көрүп тайаны жураарга албаданган, жерден букварьды ачып салган жатты.

Уй кизи калын шилдерлү алтын очказын түрген кийеле, кичинек колпладына чимирип, карлагаштын уиндий униле үредүлү орустап айтты:

— Уулчак, бери меге жууктайла, ончо менин сурактарыма каруу берерин. Сен мени ондо- дын ба? Мен сенен сурактар сураарым, сен дезе меге каруузын берип турарын. Ондый ба? Јоптоштис пе?

Је Ваня онын нени айдып турганын јетире ондобойт. Солдаттарла согушканынын кийининде, онын бажы эмдиге јетире куулеп, көстө- ринде карануйлап турды. Тескеери кулуп салган колдорынын чаганактары ооруйт.

— Уулчак, сен шыралап турун ба?

Ваня унчукпай турды.

— Сектин колын чечигер—деп, ол немецкий тилле турген айдала, алтын тижн мызылдап, кўлүмзиренип орустап кошты.—Баланын колдорын жайымдагар. Ол жастырганын түзедерим дейт, ол эмди качан да бистинг солдаттарла согушпас, оларды тиштебес. Ол өкпөргөн ине. Ондый эмес пе, уулчак?

Ванянын кўлүзин чечкилеп ийди, же ол унчукпай кылайып калган айландыра азыктап турат.

— Эмди—деп, немка алтын тижин ойтоло көргүзип жымжак айтты,—эмди, уулчак, биске бери жуукта. Бистен коркыба. Бис сенен сура-рыбыс, сен дезе жаныс ла каруузын берип тура-рын. Ондый эмес пе? Эмди сен биске айтсан: кем сен, адын кем, кайда жаткан, ненин учун бу корыланарга бектенген районго келген.

Ваня бурункийлеп төмөн көрди.

— Мен нени де билбесим. Менен слерге не керек? Мен слерге тийбегем,—ол ыйламзырап айтты.— Мен бойымнын адымды бедирегем, жүк ле арайдан тапкам. Аскам. Амыраарга отургам. Туни-тужиле, калчыгам ине. Слердинг солдаттарыгар дезе мени соккылаган. Кандый жан?

— Же, же уулчак. Мынайда күркет куучын-дажарга жарабас. Солдаттар бойынын службазын бүдүрер тушта эмеш өкпөргилеген ине. Онон артык эмес. Же бис билерге турубыс. Сен кем мындый, ада-энен сенин кайда?

— Мен өскүс.

— О! Көбөркий уулчак! Сенин ада-энен өл-гүлөп калган, ондый ба?

— Олор өлбөди. Олорды өлтүргилеп салган, слердинг улустар өлтүрди,—Ваня оозында кыймыгы жок кўлүмзиренип, немканын терлеп калган тумчугынын белине чике көрүп айтты.

— Э-э, э-э. Жуу деп неме ондый ине—деп.

немка түргөн айтты.— Бу сүрекей ачу, је кунук-пас керек. Мында кем де бурулу эмес. Кайда ла ёскустер көп. Кёөркий уулчак! Же сен санаар-каба. Бис сеге образование ле воспитание берерибис. Бис сени балдардын туразына табышты-рарыбыс. Балдардын јакшынак туразына. Онон ары үредүлү заведениеге де берерибис! Сен јү-румине керекту профессия таап аларың. Сен мыны куунзеп јадың ба? Ондый эмес пе?

— Фрау Мюллер—деп, немец энчикпей сабар-ларыла чоокыр мандайына чокып, кыјырантгыан тунгак униле айтты.—Калырашты токтодыгар. Ол кемге де солын эмес. Меге билерге керек: компасты тербезен кайдан алган, оны бистинг военный районның кеберин јураарга кем ийген.

— Эмдиле, господин майор. Же слер орус баланың кылыгын билбезигер. Мен оны јакшы билерим. Меге иженигер. Озо баштап мен оны ондоп алайын, меге ол бүтсин, ол тушта ол меге ончозын айдып берер. Меге будугер. Мен он жылга бу албатының ортозында јаткам.

— Јакшы. Јаңгыс ла кереги јок куучын өт-күрбегер. Ол мениң кууниме тийди. Капшай ла оныла эптежигер. Онон ол шилемир айтсын, кем ого компасты берген, кем оны военный объектер јураарга үреткен. Мен мында профессиональный иш көрүп турум. Баштагар!

— Онойдордо, уулчак—деп, немка база ла алтын тиштерин көргүзип күлүмзиренип, орустап айтты,—мен сени сүүп, сеге јакшы болзын деп турганымды сен көрүп туруң ине. Мениң ада-энем узак ойгө Россияда јаткан, мен бойым мында он жылга јуртагам. Сен көрүп туруң ба, мен кандый јакшы орустап куучындап јадым. Се-ненг чик јок артык. Мен орус үй кижин. Сен меге будер арган бар. Меге бойыңның төрөл

эжеге чилеп ончозын жажырбай айт. Коркыба. Мени бойыннын эжем деп ада. Меге ол сүрекей эшту болор. Эмди айтсан, уулчак, бу компасты кайдаг алдыг?

— Таап алгам.

— Ай-ай-ай! Сууп турган эженди төгүндеерге жаман. Сен билер учурлу. Төгүн деп неме кижини жабызадып жат. Эмди база катап сананып кор, онон айтсан, компасты сен кайдаг алдыг?

— Таап алгам—деп, Ваня кедерлеп айтты.

— Мында мешке чилеп, жердег компастар өзүп турган деп кижини бодойтон туру ине.

— Кажы бир кижини жылыптып саларда, мен таап алгам.

— Кем жылыптык?

— Кандый бир солдат.

— Мында жангыс ла немецкий солдаттар бар. Немецкий солдаттарда, немецкий компастар. Бу компас десе орустардын эдижи, бого сен нени айдарыг, уулчак?

Ваня жастырганын билеп, унчукпай турды.

— Же, бу канайда болгон?

— Билбезим.

— Сен билбезинг? Жакшы. Мен ондоп турум. Сеге компас берген улусты сен жажырап куундү. Сен жажырып билеринг. Мынызы сени жарандырып жат. Же сеге компас берген улус—жаман улус. Олор сүрекей жаман улус. Олор каршучылар. Сен билеринг, ол каршучылар деп неме не? Сенин каршучы болор куунинг жок ине? Чын эмес пе? Сеге компасты кем берди, биске айдып бер?

— Кем де эмес.

— Канайып кем де эмес?

— Таап алгам.

— Жакшы. Мен сеге будуп турум. Же сен чын айдып турган болзын. Ондый болзо айтаан:

мындый жарап журуктар жураарга сени кем үретти?

— Неме журуктар? Слер нени сурап туругар, мен ондобой турум—Ваня жеңиле тумчугын арчып айтты.

— Бери бас. Жууктай. Коркыба. Мен сени сокпой турум. Бу бичик кемнинг?

— Немези кемнинг?—деп Ваня айдала, ыйламзырады. — Слер менен нени сурап турганыгарды ондобойдым.

— Бу кемнинг бичиги?—токыназын жылыттыш, немка айтты.

— Букварь ба?

— Э-э, букварь. Кемнинг ол?

— Менин.

— Жураган кизи кем?

— Немени жураган?

— Эй, уулчак, сен араламба. Бу журукты кем этти?

— Кажы журукты?—деп, Ваня ойтоло ыйламзырады.—Мен слердин кандый да журугыгарды билбезим. Мен адымды жылыткам. Туни-тужиле аскам. Эжебис, мени божодоор. Мен слерге нени эттим?

— Бери бас дейдим!—немканын очкалу көс-төри кичнеерип кыйгырды.

Ол темир кыскаштый сабарларыла уулчактын нининен тудуп, столдон силке тартып, букварьга тумчугыла түртүрди.

— Бу мыны кем журады?

Ваня нени айдар? Жажырап арга жок. Оны туйуктап туткылап алгандар. Ваня чырайы кугарып, ылбырап калган букварьдын страницазындагы буквалардын үстүндө жамандыра химический карандашла журап салган сууны, күрди, кечүни көрүп турды.

Ваняга анчадала кечүлөр жараган. Ол оны

жазап туруп шиндейле, оноң кайучылар чылап жастыразы жоктог журап алган. Кажы ла кечуниг одожына жоон чийу журайла, устуне жазап туруп терегин коргузип турган цифра 1,—бир метр, чийуниг алдында сууныг тубин коргузип турган буква К—кату деп бичип салган.

Араланар арга жок, эмди божодым деп Ваня бододы.

— Мыны кем жураган?—деп, тыгыда тартып салган темир кылдыг униндий, немканыг уни шынгырап, оноң катап ла сурады.

— Билбезим —деп, Ваня айтты.

— Сен билбезинг бе?—деп, немканыг чырайы чоокырайып, оног жердин ониндий кара-күренг боло берди.

Оног ол кенейте бойыныг темир сабарларыла уулчактыг кулагынанг чекчил тудуц, онын бажын канкайта тартты.

— Оозынды ач. Мен сеге жакарып турум! Эмди ле оозынды ачып, тилинди коргус!

Ваня керек коомойын сезеле, тижин тиштешип ийди. Немка оны туткан бойынча, тизезиле кыстап, жаан сабарын онын жаагына сугуп, онын жаагын кажыды.

Ваня оорузына чыдашпай кыйгырып ийерде, тили коруне берди. Немка оны ажыктап, суучилу айтты:

— Бис эмди билерис!

Ваняныг тили бастыра бойы чанкыр чернила, нениг учун дезе схеманы жураар тушта карандашты оозына сугуп чилекейлеген.

— Эмди, уулчак—деп немка жескинип, жоон кызыл сабарларын юбказына арчып айтты,— бис сенен сураарыбыс, сен биске каруузын береринг. Ондый эмес пе? Сени топографический схемалар эдерге кем уретти, кайда ол улустар, олор-

ды канайып табар? Сен мени ондодың ба? Сеге уч кире таскамыр улустар берерис, сен десе олорго јол көргүзерин.

— Слер менен нени сурап турганыгарды мен ондобойдым—деп, Ваня айтты.

Уулчак столго коштой турды. Ол чырмайып эрдин тиштейт. Онын бажы салактап калган. Онын узун кирбиктеринен букварининг страницасындагы кара јерле агашка чаап салган малта јурайла, јараш эттире кыйазынан бичип салган: „Кулдар бис эмес. Бис кулдар эмес“ деген сөстөрине ле ак јердеги онын журап салган схемасына көзининг јажы төгүлип турды.

— Айт—деп, немка тумчугыла тынып, араай айтты.

— Айтпазым—деп, Ваня оноң араай айтты.

Бу ла тушта офицердинг сабарында чичке јүстүктү колы санг төмөн јылбырап, курч тумчукту, кичинек чырчык ээктү, оорылу чоокыр јүзи көрүнип келди.

Ваня офицердинг көзин көрөргө јеткелекте, тажыганынан көстинг оды јалт эдин, ол стене јаар чарчады. Ваня тоормошко түртүле жыгылгалакта, оны тургуза ла кем де стол јаар мергедеерде, ол база ла баштапкы тажылгандый тажылганды экинчи катап алды. Ого ойтоло жыгыларга бергилебеди.

Ол столдын јанында таралып турды. Эмди онын тумчугынын каны буквариндеги: „Кулдар бис эмес. Бис кулдар эмес“ деп бичиген јерге тамчылап, ого јайылат.

Уулчактын көзининг алдында бирде сүрекей ак, бирде сүрекей кара темдектер көрүнөт. Оны көңдөй көбшкө сугала, тыштынан токтоп тургандый, кулагында күнүрөп, куулеп турды.

Онон Ваняга коркышту ыраак, коркышту араай немедий ун угулды:

— Эмди сен айдарың ба?

— Эје, мени сокпогор!—деп, уулчак коркыганына колыла бажын жаба тудуп чыгырды.

— Эмди сен айдарың ба?—Ыраак ун эрке айтты.

— Айтпазым—деп, уулчак жүк ле арайдан эрдин кыймыктадып шымыранды.

Жудурык база ла оны стенеге таштады. Онын кийининде ол билинбей калды. Оны эки солдат блиндажтан чыгара сууртеп барадарда, немка онын кийининег кыйгырганын билбейт.

— Акыр ла болзын, мениг эркем! Уч конокко курсак ла суу бербезем, ол тушта куучындаарың!

16

Ваня карангуйда јер силкинип турган коркышту күзүрттеп билинип келди. Оны мергендеп, јайкап, стенедег стенеге таштап турды. Устунег кургак кумак шылырап тогулет. Кезикте ол чичкерип чоройлойт. Кезикте јемирилет. Ваняны уур кумак базып турды. Ол кумакка эмештег базыртып салган, бар јок күчиле казынып, будын тырлаңдадат. Ваня канча кире билинбес јатканын билбейт. Байла, сүрекеј узак јаткан, нениг учун дезе аштаганы сүрекеј.

Ол јаштый чыкка одуп калган.

Онын тиштери тарсылдайт. Сабарлары көөжиң калган, жүк ле арайдан кыймыктайт. Бажы оорыганча, је сагыжы јарт, јарык.

Шылуунын кийининде экелеле, оны бөктөп салган блиндажты айландыра бомбалап јат деп, Ваня ондоп турды.

Уулчак бар жок кучиле тыркырап турган стелелерге согулып, эжик бедиреп жылды. Ол узаакта бедиреп турала, оны учунда тапты, же оны тыш жанынан туркуштеп салган учун ийдишке ачылбайт.

Кенетийин устунде сырапгай жуукта коркышкучу тын кузуртке уулчак тулейе берди. Онын бажын арай ла болзо балбара сокпой, устунен бир канча тоормоштор тушти. Жуугунда пулеметтордын тыркырашканы биринги, озор жарыжып тургандый угулат.

Ванянын отурган блиндажын жемирген бомба калганчы бомба эмтир. Шыгырай берген тымыкта жуунинг машиназы куулеп келеткени угулат. Уулчак шуулажы там ла тынын келеткен табышты тындап, кайда да кожондоп турган улустын униндий жымжак, жараш табыш укты: „а-а-а-а!“

Ванянын санаазына кайучылардан уккан эрмек кенетийин кирди: „жалаңдардын кааны атакага барып жат“.

Уулчак блиндажтын жемирилгенинен кармактанып чыгала, жерге жада тушти.

Айландыра арка болды. Бу аркага оны немецкий солдаттар сууртегилеп экелгилеген. Ол тушта бу аркада ару ла тымык болгон. Кайдаарла кбрзбн сад ошкош жараш: кумактан жазап салган чичкечек жолдор, штаб турган блиндажтын устуле маскировочный жажыл шуун тартып салган, бастыра тала жаар телефонный кызыл, кара эмиктер чойиле берген; кайырчагычак тудунгылаган кыстар жуугургилейтен; кайда да походный электростанция типилдейт; кыйазынан терен казала, устин будактарла жаап салган ородо. штабтын автобустары ла женил „опель-адмирал“ машиналар тургулаган.

Азыйда штаб жажырып турган арка, эмди кижн таныбас сектелип калган эмтир.

Эбире казылып, жемирилип калган жеерен бндү жерлерде тазылыла катай'кодорылган агаштар, автомобильдердин жүзүн бндү одыктары күйеле, ышталып, буруксып жаткан немецкий солдаттардын сббктөри жаткылайт. Бийик будактарда маскировочный шүүндердин үзүктери элбирейт. Кейдеги тарынын ыжына кижн тумаланар.

Кенейтте камчынын сыгырыжындык сыгырышла октор сыйтылдагылап, агаштын чобыраазын буркурактылап, будактарын үскулейт.

Немецтер аркадан качкалагын, бистинг улус эм тура ого кирбегенин Ваня тургуза ла сезип ийди. Бу кыска, сүрекей тымык ой тужунда батарея позициязын мендеп солыйт, минометчиктер минометторын жүктенгилеп ичкеерлегилейт, телефонисттер эмик чөйип жүгүргилейт, связьтыг офицерлери броневиктү учурткылайт, минерлер ичкеери жерлерди арутагылайт, адучылар мылтыктарын тудунгылап ийген беш минут мынын алдында бштулер жаткан жерлерге жаткылабай, ичкеери жүгүргилейт.

Качан бистинг улус көрүнүп келер деп, Ваня жерге жапшынып алала, жүреги тирсилдеп сакып жатты.

Олор көрүнгилеп келди.

Салкынга жайылып калган жыртык плащ-палаткалу жаан солдат ончозынан озо көрүнди. Ол агаштар ортозыла түрген жүгүрүп, тизезине жыгылала, автоматтын дискин түрген солып, ичкеери шыкады. Ол айга-жылга шыкагандый Ваняга билдирди. Же жартын көрөр болзо, ол тоолу ла секундка шыкаган. Ол чикелеп алды. Учунда мажыны басты. Тегерик кара дисктү автомат кыска очередьтен селендей берди.

Кенейте Ваня солдатты танып ийди. Бу Горбунов болгон эмтир. Же кандый кубулган! Ол азыйдагы ла баатыр бойы—бек, таларкак, эмеш жоон, же онын керсү, жымжак кулумзиренижи эми кайда барды? Онын ак кирбиктерлү, ышка кородоп-санаркап калган чырайы казыр көрүнөт.

Ваня Горбуновты сүрелө ару, жазап кырынып алган тужунда көрүп үренип калган. Бу Горбунов ок Горбуновко тунгей эмес болды.

Же ол Горбунов жүк ле жакшынак болгон болзо, бу Горбунов жараш болды.

— Горбунов таай!—деп, Ваня чичкечек униле табыштын ортозынак албаданып кыйгырды.

Онон бу ла минутта олордын көстөри тушташты.

Горбуновтын чырайында алдындагызындый ла элбек, жылу, сүүнчилү кулумзирениш жайыла берди.

— Пастушок! Ванюша!—деп, Горбунов аркага торгулта бойынын ийделү, же уй кижинин уни ошкош чичкечек өткүн униле кыйгырды.— Учканды сени! Көрмөс тирү! Мен сени божогонны ла ол туру деп санангам! Көөркий, кару нажым, же нени айдарын,—бир калышла ол Ванянын жанына келип жадала айдат.—Сен, карындаш, бисти чаксыраттын ла база!

Ол уулчакты кабыра кучактап бойына жаба тартала, онон изү колдорула эки жаагынан тудуп, онын эрдинен солдатский кату эриндериле окшоody.

Ваня солдаттын жуулаштан изийле, терлеп калган эдине жапшынып, айдары жок ырысту болды.

Айландыра не болуп турганы Ваняга туш жериндий билдирет. Ол Горбуновко бек жапшынып, онын плащ-палатказынын алдына киреле, канчала кире болзо—беш де часка улай болзо,

өткүрер күүнү келди. Же ол солдат, солдатка десе мынайып тенерип отураарга жарабас деп, ол эске алынды.

— Горбунов таай— деп, Ваня турген айтты, — бу аркада, мени шылаган жерде бир штабной блиндаж бар. Бистин карбидный лампалу блиндажтаг чик жок артык. Эки катап онон жаан.

— Чын эмеш пе!

— Акту батарейский сөзим.

— Жылу ба?— деп, Горбунов сурады.

— Ого! Жылузы сүрекей. Олордо база радио болгон. Сүреле ойноп турган.

— Радио? Биске ол сүрекей керек, — Горбуновко хозяйственный ийде урулып келерде, ол мендеди. — Же блиндаж кайда көргис!

— Бу мында, ыраак жок.

— Ондый болзо, барып олжолойлык. Онон башка оны бекө улус ээленгилеп ийер. Бистин командага мен ондый радиолу блиндаж таап берейин дегенимнен бери удай берди. Бистин батарея бери келер учурлу.

Олор блиндаж жаар жүгүрдилер.

— Бу ба?— деп, Горбунов сурады.

— Бу— деп, Ваня жескингендий көзүн жуурып айтты.

Горбунов элбек шалмарынын карманынан жазалду көмүрди чыгарып, эжикке жаан буква-ларла бичиди:

„Н-ский артиполктын жеңдирбес баштапкы батареязынын взвод управлениязынын кайучылар командазыла ээлеп салган блиндаж. Ефрейтор Горбунов“.

Мынайып жатканча, агаштар өткүрө кийининде жеңилчек жетен алтымиллиметровый пушка-лар сүүртеген грузовиктер учурткылап бараттылар.

Мынызы капитан Енакневтин батареязы адыштын позициясын солуп турган эмтир.

17

— Же, пастушок, сенин керегин бождоды. Кууниг жеткенче базып алган, эмди болор. Эмди бис сени чын солдаттыг бойы эдерибис.

Ефрейтор Биденко мындый өөстөрлө чаазынга оройло, тагы салган обмундированиени орынныг усти жаар таштады. Ол обмундированиени кезе тарткан чичкечек кайышты чечет. Онон төгүлген жагы штанды, погонду, жагы гимнастерканы, ичинег кийетен кийимдерди, чулуктарды, жүктенетен баштыкты, противогазты, шинеличекти, магдайында кызыл чолмонду цыгейковый кулакту бөрүкти, анчадала, жымжак тереден эткен таманында оогош агаш кадуларлу жараштыра кадап салган эшту, кичинек айдары жок жеңилчек сопокты Ваня кайкап көрди.

Бу минутты Ваня узакка сакаган. Ол бу ой керегинде сүреле сананып жүретен. Ол мыны озолодо сезип салган. Же качан ол ой жедип келерде, уулчак бойыныг көзине бүтбеди. Ол өкпөзиреп, тыныжы буулды.

Кижини кайкаар неме: бу бек, жакшынак, жагы, жазап шигдеп салган камык немелер эмди ончызы онын!

Ваня кийимдерди кийерине тийинбей, оны азыктап турды. Анчадала погонго жаба көктөп койгон куулу пушкачактарды тудуп көрөр кууни келет. Сабарлар бойлоры ла ол жаар ууланат, же ол пушкачактаг кызып калгандый тургуза ла колын жана тартат.

Ваня бирде кийимдер жаар, бирде Биденко жаар кирбиктери тыркырап көрүп турды.

— Бу ончозы меге бе?—деп, учында ол бүдүмчи жок сурады.

— Эрмеги жоктог сениг.

— Жок, чынын айтсаар, Биденко таай.

— Чын айдадым.

— Акту батарейский сөзигер бе?

— Акту батарейский сөзим.

— Ого узеери кайучыныг акту сөзи бе?

— Онызы жарт. Кайучыныг акту сөзи,—Биденко кулүмзиренбеске кабагын тууш айтты.— Угарга турган болзог, мен сениг учун ведомостько колым салгам.

— Ух, сени, тагманы капча немелер!

— Обмундированиени—деп, Биденко кату айтты,—капча кире керек, ончоло кире берип жат. Ас та эмес, көп тө эмес.

Жагыс ла „ведомость“, „обмундирование“ деген жылбилү сөстөрдү эмди угуп ийеле, Ваня учу-учында бу ончозы туш жери эмес деп ондоды. Немелер ончозы онын эмтир.

Ол кийимдерди араайынан айландырып, кажызын ла алдынан аяктап, немелердинг ээзи кижини болгонына суунип, туура салып турды.

Учында ол санаазына жетире көрүп алала айтты:

— Кийимдерди кийерге кем жок по?

Же Биденко бажын жайкап каткырды.

— Кулугурдын капшайын: „кийерге!“ Ичинге жарады ба? Жок, карындаш, озо баштап мылчага барып келеринг, бу улберингди суурала, онын кийининде сени жуучыл эдип кийиндирерис.

Ваня улу тынып унчукпады. Капшай ла обмундированиени кийеле, солдаттын бойы болорго ол кандый куунзеген, же бойынан жаан кижиге удурлажып челдежерге жарабаас. Ол жуучыл дисциплина деп немени жетире ондобой до турган

болзо, онын учурин билип турган. Ол сѳс жогынап барарга уренип калган. Тап алдынан кылынган кылык кандый тубек экелерин ол бир катап бойынын журуминде коруп таскаган. Бойынын топографиязыла Горбунов ло Виденконы сандыратканы учун олордын алдына ого эмдиге жетире уятту болды. Горбунов эки куннинг туркунына кажы ла минутта немецкий патрульга туттурала, журуминен айрыларынан жалтанбай, немецкий штаб турган аркада Ваняны бедиреп, жажынып журген.

Мышы уулчак билетен. Же ол коп немени билбеген. Оны таппаганча частька кайра келбес деп Горбуновтыг шуунгенин ол билбеген. Горбунов Ваняны кайуга жоп жоктоп алган, онын учун ол батареянын командиринин алдында кара бажыла каруу берер учурлу болгон. Качап Виденко частька жедип келеле, онын жылыйганы керегинде жетирерде, капитан Енакиевтин казырланып адылганын Ваня база билбеген. Енакиев взвод управлениениг командирин Седыхты жаргыга берерим деп кезеделе, уулчакты бедиреерге тургуза ла беш кире кайучылар барзын деп жакару берген. Ирыс болуп бу кун наступление башталарда, ончо керек бойы жарталып калды.

Бу табаруда немецкий фронтты тууразына жус километр кирелу узуп салган. Баштанкы ла кун бистинг черулер одус километрден артып, жуулу ичкеерилеп, немецтерге токтоп, бойынын кучин жуунадып аларга бербей, оны токтоп откон.

Онын учун куннинг учы жаар „штабной арка“—терен тылда артып калды. бистинг жуучылар дезе токтомыры жоктон согушты там ла тыгыдып ичкеерилейт. Горбуновтыг бойынын командазына ээлеген блиндажы тузаланбай артып калды.

Ондый да болзо, Ваня бу коркушту блиндажка кирип јурди. Немецтер сүрекей менден качкан учун, блиндажта ончо немелер ол ло бойы артып калган эмтир, керек дезе, кара фуражка ол ло кадуда илип салган бойы турды.

Ваня стенеден бойынын торбочказын, компазын ол ло јуралганду „Кулдар бис эмес. Бис кулдар эмес“ деп чийгенниин устуне тумчугынын каны кадын калган букварин столдон алып алды.

Наступление токтомыр јок көндүгөт. Тылдар кийин јанда артты. Онын учун Ваняга обмундирование келгенче көп ой өткөн. Је обмундирование келзе де, оны уулчакка келиштире көктөйргө керек болгон.

Кунун ле ичкеерилеп бараткан учун, мыны ого эдер арга јок болды. Је кайучылар јолой эпсумеле портнойды, сапожникти таап тузаланала, үзеери парикмахерди таап алдылар.

Кичесмкей Горбунов күндүгө керикгенбеди. Јалга чочконун эдин, сахар, трофейный сигареттер, фляжкада ару авиационный спирт берди.

Экинчи эшелондогы гвардейский минометчиктердин ортозынан табылган портнойды, сапожниктерди ле парикмахерди курсак карамдабай, сууген төрөгөндөриндий күндүлегилеп турдылар. Онын учун Ванянын обмундированиези кыска ойгө белен болуп, бастыра кайучыларды кайкатты. Ол сүрекей кичишек, эпту, ару ла јараш болды. Ванянын сопокторын көрбөргө блиндажтардан солдаттар да келгилеп турат.

Эмди парикмахер ле мылча керек.

Мылча эдип салган землянкага отты салып койоло, машинкалу парикмахерди сакыгылап отурдылар. Удабай парикмахер Горбуновко ээчиткен једип келди.

— Најылар, бир эмеш јер јайладыгар—деп сурап турум. Онон башка нөкөр парикмахерге иштеерге эби јок болор. Ого иш эткедий айалга төзөп берер керек—деп, Горбунов парикмахерге јерди јайладып, кичинек землянканын тал ортозына грапатанын бош кайырчагын тургузып айдат.—Ваня, бери бас. Отур, коркыба. Сени нөкөр парикмахер эмдиле кайчылаар.

Ваня жаңы кайкамчылу јараш јүрүмге кирип јаткан кижии учун өкпөрип, кайырчакка такталанала, колын тизезине салды.

Бу јаан учурлу минутта, ончолорынын көстөри солдат болуп брааткан кичинек, жылангаш „пастушок“ јаар бурулды.

Парикмахер керсү көстөрлү, јеерен јузинде кунукчыл күлүмзиреништу јинт эмес кижии болды. Јамызыла болзо, ол сержант болгон, је погондоры көрүнбейт, ненин учун дезе шинелинин үстүнө тар, кичинек халат кийип алган. Јалмажындагы карманынан теленгир тарак сыраңдайт.

Ол военсадунын парикмахери болуп иштеген. Фамилиязы онын—Глазс. Је фамилиязыла оны каа-јаа ла улус адагылайтан, көп сабазында оны „Сегис-төртөн“ дежетен.

Бу чолоны сержант Глазс бир катап Орелдин алдында турар тушта писательди кайчылап јадала алган. Сагал кырыш немецтердин ичкеери линиязынаг беш јус метр ыраагында өткөн. Немецтер сүреле олардын төни јаар минометтон чочыдылу адыш деп адышла адып туратан.

Је сержант Глазс ару кей сууйтен, онын учун кыймыктанар да арга јок јерге киреле, шыралаланча,—тышкаары иштеер деп шуунип алды. Ого үзеери немецтердин чочыдылу адыжы орустарды чочытпай турган.

Сержант Глазс писательдинг сагалын анчадала жазап кырган. Байла, военторгто иштеген парикмахер бойынын ижин жакшы билер деп көргүзерге куунзеген ошкош. Ол писательди жазап жаткан зайынча, экинчи катап чачты удур база бир катап кырарга турарда писатель айтты:

— Болор.

Онын кийининде Глазс писательдинг чачын тескеери тарап ийеле сураган:—Кандый керек? Чыткыдыгарды тус кырайын ба, айса кыйа кырайын ба, айса севастопольский жарымбачка керек пе?

— Тунгей ле—деп, писатель төгүнгү устундеги минанын жарылганын тындап айтты.

— Ондый болзо, мен слерге кыйа эдейин. Бисте бастыра гвардеец-минометчиктер кыйазын артыксынгылап жадылар.

— Же, кыйа болзо, кыйа ла болгой—деп, писатель айтты.

— Слер мендеп туругар ба?—клиенттин унинен чаптыксынганын билип Глазс сурады.

— Мен мендеп турум—деп, писатель айтты.

— Беш ле минут. Ошон көп эмес—деп, Глазс айтты.—Мен слердин чыткыдыгарды кыйа эдип жазап кырап учурлу, не десе слер военторгтын парикмахерлери керегинде жакшы сананып жүрзүн деп турум. Бу слердинг статьягарга керектү материал болордог айбас.

Качан Глазс писательдинг экинчи чыткыдын кырып жадарда, олардын жуугында мина жарылды.

— Коркыбагар—деп, Глазс айтты,—ол болдо ло таштап жат. Ол кемди де чочытпайт. Пудралап ийейин бе?

— Слерде пудра бар ба?—деп, писатель кайкады.

— А база. Бисте культурный парикмахерскийге керектү немелер ончозы бар.

— Слерде одеколон база бар ба?—деп, писатель оноң артык кайкады.

— А база—деп, Глазс айтты. — Одеколондоорго жөпсинедигер бе?

— Одеколондогор—деп, писатель айтты.

Глазс карманынаң шил чыгарып келеле, оноор трубкадан сугуп, писательдин жүзине одеколонло урди. Ол писательдин жүзин коларткышла арчып берерге турала, кенетейин тындай согуп айтты:

— Эмди бир минутка төмөн тужугер.

Олор жүк ле ойдык жаар секиргилеп ийерде, жуукта мина жарылала, Глазстың бастыра инструменттерин: кремди, помазокты, күскуни—ончо өлөңдө арткан немелерди, жоголтып салды.

Качан салкын күрөң ышты учура берерде, писатель айтты:

— Акча алатаныгар ба?

Парикмахер кызарып калган көстөриле теңерини аяктап, бир эмеш унчукпай, эриндериле кыймыктадып турала, учында айткан:

— Сегис төртөн.

„Пастушокты“ кайчылаарга келген кижимиңды болды.

Ол инструменттер ороп алган коларткыжын жаңа тартып, инструменттерди орынның үстүнө жаңа салып, коларткышты Ваняның бажын айландыра кыстап ийди.

— Мылчага кирбегениң удады ба?—деп, ол уулчактан сурады.

— Төртөн бир жылдан бери—деп, Ваня айтты.

— Сүрекей тың удаган эмес эмтир—деп, „Сегис-төртөн“ айтты.

Ончолоры арайынан каткыргылады. „Сегис-төртөн“— атту-чуулу кижими, ол бойының ижинде профессор, бугун уулдың чачын кайчылаарга келди.

— Јус граммды эмди ичедигер бе, эмезе, иштин кийининде ичедигер бе?—Горбунов орынга фляжканы, кружканы, калашты, чочко-ның эдин салган банканы тургузып сурады.

— Јуудан озо бистинг Бобруйска шырагкай улустар озо баштап иштегилейтен эди, онын кийининде ичкилейтен эди—деп, парикмахер кунукчылду айтты.—Јинт кижини канайда кайчылайтан?—Ол уулчактын јиткезиндеги чачын эки сабарыла кӧдурип сурады.

— Баланы кайчылаар керек—деп, Биденко „пастушокко“ эрке кӧрүң, уй кижининг уиндий чичке унле айтты.

— Онызы јарт—деп, „Сегис-тӧртӧн“ айтты,—је мындый сурак туруп јат: канайда кайчылаар? Кайчылаш башка-башка болуп јат. Тазада кайчылайтаны, чурмешту эдин кайчылайтаны, бокс эдин кайчылайтаны бар.

— Чурмешту эдин—деп, Ваня айтты.

— Нениг учуп айдыжы јок чурмешту эдин кайчылайтан?

— Мен ондый чурмешти гвардеец кавалерист уулчактан кӧргӧм. Олордын полкынын уулында. Ефрейтор Вознесенскийде. Јараш чурмеш!

— Билерим. Мениг ижим—деп, парикмахер айтты.

— Јок, артиллеристке чурмеш јарабас,—Биденко кату айтты.—Кавалеристке кем јок. Је батареецке јарабас. Батареецти јулдай кайчылаар керек. Шариктий тас болзын.

— Јок, карындаш, мынайда эдер деп шуубей турум—деп, Горбунов айтты.—Тазада кайчылаганы пехотинецке јараар, је артиллеристке јарабас. Онын бажы тас болзо, ол канайып јуунын кудайы болор? Артиллеристтинг чачын бокс эдин кайчылаар керек. Бу эмеш келижер.

— Бокс эдип кайчылаза, ол авиационный болор — кем де толыктан тунгак ушле айтты.

— Авиацияга ба? Э-э, жараар. Онойдордо, таракка жараар эдип кайчылайтан ба?

— Онойдо этсен, танкисттерге туней болор.

— Чын, карындаштар! Бистин Ваняда ойинен откуре бронетанковый кебер болор. Бу жарабас. Оны онойдо кайчылаар керек, качан коргон ло бойынча улус артиллерист деп айтсын.

Ваняны канайда кайчылаарын кайчылардын бастыра командазы узакка шуушкиледи. Парикмахер токыналу сакыйт. Качан учы-учында артиллерист эдин канайда кайчылаарын кем де билбесте, „Сегис-тортөн“ кулумзиренин айтты:

— Жакшы. Эмди мен оны кайчылаарым, канайда да кайчылазам жараар деп бодон турум.

Бу сөстөрлө ол жалмажындагы карманынан теленир тарак чыгарып келди.

— Жагыс ла чурмешту эдин кайчылагар— деп, Ваня жайылыу айтты.

— Чыткыдын кыйа эдерин ундыбагар деп, Горбунов кошты.

— Санаркабагар—деп, парикмахер айтты. Онын колында кайчы каншай тырсылдай берди.

Коларткышка Ванянын койу чачы тогулет.

„Сегис-тортөн“ бойынын ижинин улу мастери болгон. Оны ончозы билгилейтен. Же ол мында бойын бойы акалады. Ол уулчакты бастыра эн-аргала, онойдо-мынайда, бастыра фасонго келиштире кайчылаган.

Онын инструменттери колында элестелип солынат. Кезикте кайчы элестелет, кезикте машинка чыкырайт, кезикте кенетийин жалкындый бритва чыткытта жалтылдайт.

Кайчылаган чач жымжак коларткышка там ла бийиктеп чокконы сайын уулчактын бажы ку-

булгазынду куулып баратты. Ванянын тас бажыла соок инструмент жыларда, ол кычкайланып, курбуйып, тыйтылдада каткырат. „Пастушоктын“ солдат болуп кубулуп баратканын кайучылар көргилеп каткырышкылайт.

Чачтын алдынан жайымдалган курч кулактары эмеш жаан немедий билдирип, мойыны чичкечек болуп көрүнөт. Же ондой да болзо, онын маңдайы элбек, бийик, жаан эмес тегерик чурмежи жараш болды.

Чурмеш кайучыларды бийинен өткүрө кайкатты. Ол ончозына сүрекей жараган. Артиллеристтин кичинек жуунак чурмежи кавалеристтин семтейген чурмежине түйгөй эмес.

— Же, карындаш, керек божоды!— деп, Горбунов сүүнчилү кыйгырып айтты. — Бистин „пастушоктын“ бажынын какпагын жайлаткылап салыгар.

Ваня бойун капшайла кускудег корбөгө мендейт. Же парикмахер талдама артисттий, некелтези жаан журукчыдый бойынын произведениезин учына жетире жазап аларга онын жанынан айрылбай, узакка калбаганда турды.

Учунда ол Ванянын бажын кичинек жалмурагыла жалмай согуп, онын жүзин одеколонду трубказыла уруп ийди, Ваня көзүн жумарга оройтын калган. Уулчактын көзүн ачып, онын жагы ага берди.

— Белен—деп, парикмахер Ванянын мойынынан коларткышты силке тартып айтты— көрин.

Ваня көзүн ачып ийерде, онын алдында кийин жанын чаазыла килейлеп салган кичинек куску турды. Кускуде десе бир жанынан таныш эмес, бир жанынан сүрекей таныш ару тас башту, жаан кулактарлу, кичинек күдели чурмешту сүүнчилү чагкыр көстөрлү уулчак отурды.

Ваня соок алаканыла изу тас бажын кычкай-ландыра сыймап көрди.

— Чүрмежичек!—деп, уулчак суунчилу шымыранып, чачына сабарын тийдирип көрди.

— Чүрмежичек эмес, чүрмежек—деп, Биденко уредип айтты.

— Чүрмежек де болгойло—деп, Ваня жымжак күлүмзиренип жөпсинди.

— Же, карындаш, эмди мылчага баралык!

18

Атту-чуулу парикмахер инструменттерин коларткышла ороп, онон акту күчиле иштеп алган жүс грамын ичип жатканча, Горбунов ло Биденко уулчакты мылчага апардылар.

Мылча кичинек немецкий блиндажта болды. Ол темир бочкодон эткен печкелу, темир бочкодон эткен казанду эмтир. Изу суудан эмештен бензин де жытанып турган болзо, үч жылга мылчага кирбеген Ваняга бу мылча айдары жок жакшыдый билдирди.

Биденко ло Горбунов, эки нажылар, мылча керегинде жакшы билгилейтен. Олор бойлоры да чабынарын, өскө до кижини изуде жалмуурла сабаарын сүрекей сүүгилейтен.

Олор уулчакты киятиреде жундылар.

Горбунов жүктенетен баштыктын түбинде эки жылдыг туркунына бийин сакылып салып койгон жытту самынын да карамдабады. Биденко десе капитан Ахунбаевтин батальонындагы онын жеринен келген таныш улустардаг жунунарга жымжак жышкыш сурап алган.

Чебер, жуумкай Горбунов кайын жалмуурлар чыгарып келерде, Ваня сүрекей кайкады.

Мылчада жарганат деп жарыткыш күйет. Изу

кейде терлеп, изил калган кайыңнын жыды жытанат. Жабыс тоормош потолокко сүспеске эки солдат коркойгылап алган, уулчакты эбире баскылап турдылар.

Олордын баатыр көлөткөлөри туман өткүрө телбендегилейт.

Жарым частын туркунына олор Ваняны ару эттире јунуп салдылар. Ол кызыйла, өткүрө көрүнип турган печкедий кызыл, арык болды.

Је оны мынайда ару эттире јунарга јенгил эмес болгон. Биденко ло Горбунов уулчактын эдине уч јылга калыңжыган кирди чыгара јунарга баатыр күчтерин салгандар. Олор элижип-селижип, онын сыртын јышкышла јышкылап, онын изу эдин јараш јытту самынла мылјыгылап, онын сыртына јаан консервный банкадан изу суу ургулап, оны јылбыркай тактага салала, јалмуурла сабагылап турдылар. Эмди олор „айула өбөгөн“ деген агаштан эткен ойындарга түнгей болдылар. Анчадала, јыланаш Горбунов долотколо кайсап эткен агаш айуга түнгей болды.

Ваняны беш тас ару суула самындап јундылар.

Баштапкы тас суу онын кирине бни кара кандый да черинедий чаңкыр болды. Экинчи суу там кара болды. Үчинчи суу боро эмтир. Төртинчизи эмеш јарып, јаңыс ла бежинчи тас суу онын ару јылтыркай эдиле суркурап акты.

— Је, карындаш, сенле уружып турала, бош ло арыдыбыс, күч деп неме божоды—деп, Горбунов јүзинин терин арчып айтты, — билеринг бе. карындаш, сенин эдингди јышкышла јышпай, темир арчыйтан чаазынла јыжар керек.

— Эмезе рашпилье —деп, Биденко „пастушоктын“ түс, бек буттарлу, сыреак, чыдым кеберин ајыктап кошты.

Кайучыларды анчадала Ванянын арказындагы кичинекей малтачактарды жарындары кайкадат.

Ваня бойынын энчилу коларткыжыла арчынып, бойынын кичинекей кийетен кийимдерин: чамчазын, белен тарылгалу штанын кийди.

Мундир кийетен улу минут једип келди. Ваня мендеп кийшет. Жаказынын ич јанына ак бос коктоп салган тук гимнастерказын кийди. Гимнастерканын ийининен тежик эделе, шнурокло буулап салган кату погондор Ваняга јарт билдирет.

Уулчак ийининде погонду болгон учун, бу минуттан ала ол тегин уулчак эмес, Кызыл Черунин солдады деп омок сананган.

Ол мылчанын эжигине тојоп салган можжевеликнин устунде гимнастеркалу, улуш чурмешту, одук јок јылагаш турды. Ол бойынын уредучилерине суракту коруп: „Је мен кандый эмтирим? Чын кийинип турум ба?“ —деп, сурагандый.

Је озор онын канайда кийинип јатканына учугушпай, оны шиндеп, ајыктап турдылар. Ваня великандар јазр кылчайып коруп, колынын ак, ару сабарларыла калын омурин ле тапчы уштуктарын топчылайт.

Темикпеген учун, сабарлар эпту кабышпай турды. Гимнастеркага јаба бек коктоп салган чолмонду куулы тарылгалар тар уйттен јук ле арайдан откулейт. Тарылгалардан улуш сабарлар тайкылгылайт, је уулчак тижин тиштенеле, албаданып, учы-учында топчылап алды.

Эмди онын карызын тар уштук эпту тудат. Топчылап салган жаказы онын мойынын кабыра тудуп, оны тус ле кату эдет.

Јагыс ла одук кийери ле кур курчанары артты.

Уулчак ондоп болбой турды. Озо баштап сопокты кийетен бе, айса курды курчанатан ба? Ол Биденко ло Горбуновко суракту көрдү. Олор десе унчугышпайт. Эмеш сананып турала, Ваня сопокты алды.

— Чын эттиң—деп, Биденко айтты.

Ваня ак чулугын кийип, оромышты араайынан колдына алды. Ол качан да оромышту өдүк кийип көрбөгөн. Будын канайда оромыштайтанын көрүкчү билбейт.

Горбунов араайынан Биденконунг мыкшынын туртуп ийди. Ваня оны көрүп ийеле, кабагын тууруп, кызарат. Ол будын түргөн оромыштап ийди. Горбунов ло Биденко унчугышпай отургулайт. Ваня сопокты алала, оромышту будын оноор сукты, же онын буды кончынаг ары барбай, токтоп калды. Ваня будын жүк ле арайдан ойто кайра уштуды.

— Батпайт—деп, ол тынаарсып айтты.

Кайучылар унчугышпайт. Ваня оной артык кызара берди.

— Көрмөсти сени!—деп, Ваня ачынып арбанып, будын сопоктог казырланып уштуйт.

— Батпайт па?—деп, Биденко сурады.

— Батпайт—деп, Ваня ыкчап айтты.

— Тар болбой кайтсын—деп, Горбунов айтты.

— Э-э—деп, Биденко улу тынды.—Сопоктор жарабайтан эмтир. Каргышту сапожник оны үрөп салган туру ине. Чыгара таштап ийерден башка. Чын ба, пастушок?

— Онойдо этпегенче болбос эмтир. Же Ваня, сопокторды бери бер, мен оларды чыгара таштап ийетем.

Ваня чочыганына Горбунов жаар көзүн тазырайта көрдү.

— Јок, таай. Мен оморды оромыш јокко кийип кӱрӱтӱм. Јарай берер болор бо?

— Оромыш јокко кийерге јарабас.

„Јарабас“ деген сӱскӱ уулчак казырланды. Ол сопокты алган бойынча, будын оноор албадайт. Ол конычтын тал ортозына јетире кийдире тепти. Бут онон ары барбай тура берет. Неме болбосто, Ваня сопокты уштуурга албаданат, је ол уштуу болбоды. Бут ары да эмес, бери де эмес, конычтын тал ортозында токтоп калды.

— Керек коомой эмитир—деп, Биденко токынаалу айтты.

— Акыр—деп, Горбунов айтты.— Сопок тар эмес, оромыш ӱйинег ӱткүре калыг болор бо?

— Э-э! ӱйинег ӱткүре калыг—деп, Ваня кайучыларда кандый да јажыт барын сезип, бӱдӱмчи јок айтты. Керек сопокто до эмес, оромышта да эмес, је Горбунов ло Биденкодо кандый да солдатский јажыт бар, омор оны ченеерге айтпай турган деп, Ваня бойында санданды.

Уулчак бойыннын уредучилерине јайнуулу кӱрӱт. Омор оны узак кинчектебеди.

— Ондый болордо, пастушок—деп, Биденко уредучининг ушле кату айтты.— Сенег артиллеристтег болгой, јакшы солдат та чыкпайтан туру ине. Јазап оромыш ором билбес кижин, сен канайын батареец болорын? Сен, кару најым батареец эмес эмитирин. Эмди канайдар? Сок јангыс эп-арга артты. Гражданский кийимнен кийдиреле, сени тыл јар аткарардан башка. Чын ба?

Ваня обмундированиеден айрылып, тыл јар баратан эмитирим деп, чырайы бӱрӱнкийлей берген, унчукпай отурды.

— Мындый айалга, Ванюша—деп, Биденко оноң ары айтты.—Je мен мыны ончозын жаңыс да темдек эдил айттым. Бис сени тыл жаар аткарбазыбыс. Нениг учун десе, сен приказ аайынча биске кожулып калган, ого үзеери бис сеге сүрекей үренип калганыс. Калганчы эп-арга артты. Сен чындык культурный жуучылдый оромыш жазап ороорго үренип алар учурду. Бу сениг баштапкы солдатский наукаг болор, көөркий.

Мынайда айдала, Биденко бойыныг оромышын полго жайып, жылагаш будын ого бек тургусты. Ол будын кыйазынанг оромыштыг учуна тургузып, кичинек уч толықты сабарларынын алды жаар суга салып, оромыштыг учын тыгыда тартарда, ондо бир де чырыш артпады. Ол бир эмеш будын ажыктап отурала, оны кенейте орой согуп, чончойын чыт эттире ороп, оромыштыг арткан учыла балтырын эки катап айландыра тартып, учын кыстап ийди.

Эмди онын буды чыт эттире оромыштап салган кичинек баладый болды.

— Куколка!—деп, Биденко айдала, сопогын кийе сокты.

Ол сопогын кийеле, чончойыла так эттирип мактанат.

— Jараш—деп, Горбунов айтты.—Сен мынайда эдил болорын ба?

Ваня көзин тазырайтып, Биденконын ижин көрүп отурган. Ол ончозын жастыра албай көрүп алды. Ол мыны ончозын эдил ийгедий отурат. Ондый да болзо, уулчак солдаттардын ортозына жүреле, олордын чеберчилине үренип калган. Ол уятка түшпес деп шүүнди.

— Je, Биденко таай, меге база бир катап көргүзүп ийзег.

— Jарайт, карындаш.

Биденко экинчи будын оромышла азыйдагызынан турген орой согул, он будыла бийелеп ийди.

— Коруп алдың ба?

— Көрдим—деп, Ваня кабагын тууп айтты.

Ол оромышын тактага Биденко чылап жайала, будын оромышка тургузардан озо узак кем-жип турарда, онын кебери уйалып, кандый да жалтанып калгандый болды. Же Ваня шоктоп кылынып турган. Онын төмөн тушкен кирбиктери ортозынан кезикте шулмус чедирген көрүнөт.

Ваня каткырбаска, јунунышка көгөрип калган эриндерин кезе тиштейт.

Кенетийин ол будын бир де чырыш јок эттире чыт эттире орой сокты.

— Куколка!—деп, Ваня каткырала, сопогын кийе соголо, чончойыла так эттирди.

— Калаи!—деп, Биденко ло Горбунов бойы бойына көрүжип айттылар.

Кажы ла куннен уулчак ологго там ла кару болуп баратты. Олор јастырбаган эмтир. Бу чын ла сагышту, билер, көргөнин јастыра албас, шыранкай уулчак болуптыр. Эмди ол талдама солдат болоры керегинде кичинек те аланзу јок болды.

Качан Ваня сопогын кийеле, чакырап турар кайыш курла кезе тартынып ийерде, эки кайучы суунгендерине каткырып ийдилер. Олордын алдында тус, јараш, колдорын јалмажына јаба туткан, ырысту көстөрлү уулчак турат. Тумчугынын менгнен бери јарыйт.

— Јакшы—деп, Биденко айтты.—Пастушок, кулук, эмди сен чын јуучылдың бойы!

Је Горбунов уулчакты кезе ајыктап кабагын тууди.

— Же, бери бас. Эки алтам ичкеери!—деп, ол командовать этти.

Качан Ваня ого жууктап келерде, ол јудуругын оныг курынын ары јаны јаар суга салды.

— Карындаш, мынайда курчанарга неге де јарабас. Сениг курыг уйдыг кологындый калбандап јуру. Учуринда болзо, јудурук кирерден болгой, јук ле эки сабар бадар учурлу, јаныдан курчан.

Ваня курыг чыт эттире кезе тартынып, оны топчылап болбоды, нениг учун дезе, кайыш курда оног ары уйт јок эмтир. Биденко штапынын карманынаг бычак чыгарып, Ванянын курына база бир уйт эдип берди. Эмди Ваня курыг солдат чылап курчанып алды.

Уулчак јаны једикпести база кӧргүснеске гимнастерказынын түрүгин кийини јаар тартып түзетти.

— Чын эттин—деп, Горбунов айтты.—Эмди дезе кулак.

Ваня кайучылардын блиндажына јагы кийимдү келерде, кайучылар кайкажып суундилер. Же кайучылар сүүген уулчагы күүндери јеткенче кӧрӧргӧ јеткелекте, блиндажка сержант Егоров кирди.

Ол уулчакты түрген кезе ајыктап, једикпес таппай айтты:

— Пастушок, капшай терген, батареянын командири алдырган.

Јууда не ле неме сүрекей капшай кубулын јат. Солдаттын салымы сакыбаган јанынаг ӧс-кӧрӧ берер. Кӧзинди де јумарга јетпезинг.

Тоолу минут ӧткӧн кийининде Ваня јагы шинельдү, тас бажына теренг кептелип калган цыгейский ӧбрүктү батареянын турган јери јаар, командирдинг блиндажын бедиреп баратты.

Капитан Енакиев амырап жатты. Ого жаантайын амыраарга келишпей турган. Же бу да ырысту кундерди, эмезе амырайтан ойлорин капитан Енакиев службага тузалу болзын деп албаданатан.

Жуу тужунда корулбеген коп керектер бар болгон. Бу керектердин коп сабазы жаан учурлу да болзо, же баштамы керектер эмес. Капитан Енакиев озор керегинде качан да ундыбайтан. Ол озорды бош ойлордо корорго туура салып койотон.

Капитан Енакиев бойынын керектерине бир де кичинек ой бербейтен. Онын билезин немецтер олтурип салганынан бери ого кем де письмо бичибей, бойы кемге де бичибес болуп барды. Онын торондори база жок, сок ло жаныскаан болгон. Ол туйуксынып калган журетен. Онын тубегин, жагыскаанын полкто бир де кичи билбес болгон, же кезик улустар сезип тургандар.

Батарея капитан Енакиевтин билези болуп барды. Кажы ла биленин ичинде бойынын керектери бар. Онын учун амырайтан ойлоринде капитан Енакиев бойынын билезинин керектерин башкарып туратаны ол.

Ол керектердин бирүзи Ваня Солнцевтин журуми болгон.

Капитан Енакиев уулчакты бир ле катап коргон, бир ле катап куучындашкан, же Ваня улуска тургуза ла жарай беретен ырысту уулчак. Бу кеден торбычкалу, туранын салам жабуузы ошкоч самтар чачту, чанкыр жарык косту деревенский уулчакка кичи карузыйтан та не де бар болгон.

Капитан Енакиев бойынын солдаттары чылап, оны тургуза ла сууген.

Je кайучылар Ваняны јенил, суумчилу сууп тургандар. Олор оны кокырлап уулым дежетен. Чынын айтса, Ваня олорго уулы эмес, кичинек, баштак, јилбулу кылыктарыла солдаттардыг кату јурумин кубуаткан карындажы болгон.

Je капитан Енакиевке ол оскө, јаан, терег шуултелер экелген. Ваня онын јазылбаган шыркалу јурегин катап шыркалап салды.

Ваняны кайучыларда артсын деп јобин береле, ол Ваня керегинде ундыбаган. Кажы ла катап, лейтенант Седых взводтын керектерин докладывать эткенде, капитан Енакиев уулчак керегинде база сурайтан.

Ол јаантайын ол керегинде сананып туратан. Ваня керегинде сананган ла согында, ол бойынын матросский бөрүгештү кичинек уулын сананып турат. Уулчагы тирү болзо, эмди јети јашту болор эди, је ол эмди јок, ак-јарыктын алдында качан да болбос.

Онын олуп калган уулына Ваня тунгей бе, јок по? Јок. Ваня ого будумиле, сомыла, кылык-јангыла да тунгей эмес. Онын уулчагы кылык-јан алынгалак, кичинек болгон. А Ваня дезе, онончик јок јаан. Јок, керек оскө немеде болгон. Керек капитан Енакиев бойынын олуп калган балазын суугенинде болгон.

Балазы узактан берн јок то болзо, је сууш олббй јат.

Качан капитан Енакиевке Ваня турушкан разведка керегинде, „штабной аркада“ болгон керектер керегинде јетиру болордо ло, ол коркышту чугулданган. Ол ло тужунда бу јузи чоокыр, оскө уулчак ого кандый кару болгонын ол сезинди. Ол Ваняны кайучыларда артсын деп

Џобин берип, је разведкага јурзин деп бир де сөс айтпаган. Керектер коомой болгон болзо, лейтенант Седыхке куч келижер эди.

Ол ло тушта капитан Енакиев эптү айалга болзо, Ваня Солнцевтин керектериле уружар деп сананып алды.

Командирдин квартиразын агылайтан јузун-базын көп темдектерди Ваня шиндеп көрбөй, кайучылардын жаңы аайынча, капитан Енакиевтин блиндажын түрген таап алды.

-Ваня тайкылчак жаңы сопокторыла тепкишти эби јок токылдадып, командирдин блиндажына тужуп келди.

Качан командир бойына кычырарда, ол аручегин сезнип, је эмеш коркып келди.

Капитан Енакиев сопогын суурып салган, жебечен кительдү походный койкада, айылында чылап отурды. Ачык кителинин алдынан чагкыр байковий фуфайка көрунет.

Онын орыны кайучылардын орынынан јук ле сок жаңыс ару јастыктын кыбыла аңыланып турган эмтир.

Шинели ле фуражказы јок, кителинде эмеш уужалып калган орденский ленточкалу, чыткыдында буурыл чачту батареянын командири Ваняга баштапкы катап көргөннен эмеш карыган деп көрунди.

Ваня бөрүгин эки колыла суура соголо, айтты:

— Эзендер бе, өрөкөн!

Капитан Енакиев чийиктерге курчаткан карачкы көстөриле көрөлө, көстөрин јуурып ийди. Баштап тарый ол пастушок Ваняны таныбады. Ваня онын алдында коо сынду, бийик, (сопокторы сынын узадып ийген) жаңы шинельдү, по-

гонду, погондорында артиллерийский петлицалу, болчок бек бажын шинелинен чыгарып алган турды.

— Якшылар ба, өрөкөн!—деп, Ваня катап айдала, командирди кийимимди көр дегендий, ырысту көстөриле каткырып турды.

Капитан Енакиев унчукпаста, Ваня эжиктин жанында турган кайырчакка араай отурып алала, сопогынын кончын өрө тартып, тизезине бөрүктү колдорун салып алды.

— Мындый кижиси сен кем?—деп, капитан соок унду сонуркады. Кандый да сурак Ваняны оноң артык сүүндирбес.

— Бу мен. Ваня, пастушок инем—деп, Ваня жарт күлүмзиренип айтты.—Мени таныбадыгар ба?

Же Ванянын сакыганы аайынча, капитан күлүмзиренбеди. Карын, онын чырайы там соой берди.

— Ваня ба?—деп, ол көстөрүн жуурып ийди —Пастушок по?

— Эйе.

— А бу сен неге жаранып алган? Ийининде бу не немелер?—Ваня эмеш алаатый берди.

— Бу погондор—деп, ол бүдүнбей айдынды.

— Неге керектү?

— Керектү эмей база.

— Ах, керектү бе! Не керектү?

— Ончо солдаттарга керектү—деп, Ваня капитанды оңдобой айтты.

— Олор солдаттарга керектү. А сен солдат па?

— А кем деп тураар!—деп, Ваня оморкоп айтты.—Приказ ажыра өткөм. Кийим-курсақты бугун алгам. Ончозы жаңы, жараш.

— Онызы көрүнбейт.

— Незин көрбөй туругар, өрөкөн? Кийимим бу, көрзөгөр. Сопок, шинель, погондор. Көрзөгөр, погондо кандый пушкачактар. Көрүп тураар ба?

— Погондо пушкаларды көрүп турум, же солдат көрүбейт.

— Же айдарда, мен солдат инем—деп, Ваня торт аланзып, бүдүмчи жок күлүмзиренип шымыранды.

— Жок, наажы, сен солдат эмес.

Капитан Енакнев ушкурп ийеле, жүзин соодып ийди. Ол „Исторический журналды“ ла карандашты етолго салып ийеле, кату, торт ло кыйгырыя ийгендий айтты:

— Солдат бойынын батареязынын командирине мынайып келбейтен. Тур!

Ваня өрө секирип чыгала, тоңо берди.

— Токтозын. Катап кел.

Бойынын кийими керегинде саванып жүреле, бойы керегинде, кемге келгенин, кандый айалгада жүргенин ундып салганын, ол бу ла тужунда билип ийди.

Ол бөрүгүн кийе соголо, тышкаары чыга конды, курын жазап кыстанала, блиндажка ойто, торт ло өскө кижидий кирип келди.

Ол чокум алтап келеле, сопокторыла жүрс эттире соголо, колыла чечетти кыска берип ийди.

— Кирейин бе?—деп, ол чичке чыгырууш униле кийгырып ийерде, бойынын уни бойына эрлу деп бодолды.

— Кирингер.

— Нөкөр капитан, слердин жакылтагарла красноармеец Солнцев келди.

— Бот мынызы өскө танкы эмтир!—деп, капитан Енакнев каткырды.—Эзендер, красноармеец Солнцев.

— Эзен, эзен, нөкөр капитан!— деп, Ваня каруузын омок жандырды.

Эмди капитан Енакиев бойынын күлүмзиренгенин жажырбай отурды.

— Бөкө!— деп, ол фронтто кажы ла солдаттан угулатан сөсти айтты, Ваняга десе бу сөсти Горбунов, Биденко ошон до өскө кайучылар айдып туратандар.— Эмди сен солдат эптиринг, Ванюшка. Отур. Куучындажарыс. Соболев, чай кайнады ба?— деп, капитан Енакиев кыйгырып ийди.

— Чын-чын, кайнаган эптир— деп, Соболев буузын жайылтып турган жаан чөйгөн экелди.

— Ур. Эки стакан керек. Красноармеец Солдатовка ле меге. Оног башка олбисти кайучылардаг коомой жадыры деп сананар. Чын ба, Соболев?

— Ондый болбой кайсын— деп, Соболев санаалу, же сумелу кайучылар керегинде капитаннын санаазын жарадып тургандый айтты.

Соболев столго эки стакан жыды жараш, койу кыскалым өңдү чай тургуесты.

Ваня бу ла тушта жөбжө лө кееркемжини билди.

Сахар болчок эмес, оок то болзо, Соболев оны шили вазочкага урала, тургузып салды. Чочконун эди ле картошко жок то болгон болзо, капитан Енакиев столго бир коробка „Кызыл Октябрь“ деп печенье ле „Спорт“ деп шоколадтын бир жалбагын салып койды. Мыны көрөлө пастушок суунген бойынча, отурып калды.

Капитан Енакиев күлүмзиренип, Ваняны айткан отурды.

— Же, пастушок, айт: кайучыларда жакшы ба айла мында ба?

Мында жакшызын Ваня сезип отурды. Же ол

көстин кийининде кайучылар керегинде коомой айтпай, олорды жамандаарга кууни келбеди.

Ол эмеш сананала, бултаартып айтты:

— Слер де бай, нөкөр капитан.

— Сен, Ванюша, сумелу эмтирииг. Кайучылары коомойдобой жат. Чын ба, Соболев? Коптолоп жат, ондый ба?

— Чын-чын. Солдат бойынын нөкөрлөрүн жамандайтан бедн?

— Же кем жок, Соболев. Эм тургуза сен бош. Бис мында красноармеец Солнцевле ачык-жарык куучындажып көрдис... Керектер мындый, Ванюша — деп, капитан Енакиев качан Соболев жүре берерде айтты. — Эмди мен сениле нени эдетен болотом? Бот мындый сурак табылды.

Катап ла тыл жаар ийетен туру деп, Ваня чочый берди. Ол кайырчактан өрө туруп чыгала, командирдинг алдына түп-түс тура берди.

— Нөкөр капитан, мен бурулу. Акту батареяский сөзим, ондый неме катап болбос.

— Неме катап болбойтон?

— Солдат чылап келбегем.

— Чын, карындаш, сен эш кереги, аайы жок келген. Же мыны түзедип саларын. Урене берринг. Сен санаалу кулук. Бу сен не турун? Отур. Мен эмди сениле служба аайынча куучындашпай, жангыс билениг улузы болуп, куучындажып жадым ине.

Ваня отура берди.

— Мен сананып жадым, Ваня. Эмди мен сениле нени эдетем? Сен жаан эмес те болзон, кижинен. Тирүү кижинен. Сенин жүрүмин жангыла башталып жат. Мында жастырбас керек. А?

Капитан Енакиев онын көксинде санааларын билерге тургандый, Ваня жаар катуу, же кару көстөриле көрүп отурды.

Бу кызычактын мойны ошкош мойнду, кату жакалу шинельдү, кичинек кеен сынду солдат штабтын эжигине капкан Енакиевле кожо куучындашкан жылангаш пастушокко кандый түгөй эмес болуп калган. Мундый кыска бйгө ол канайып өскөрүп калган! Онын санаалары кубулды не? Бойы өзүп, эр кемине жетти не? Журүминде буудактарга чырышкай не?

Ваня эмдиле, бу ла минутта онын салымы кубулатанын сезип отурды. Ол санана берди, болчок мандайы дезман солдаттын мандайы чылап жуурылыжа берди.

Бу ла бйгө кайучулар Ваняны көргилеген болзо, озор бу баштак суунчулу пастушок деп бүтпестер эди. Онын мундый болгону озор качан да көрбөгөндөр. Мынайда Ваня бойынын жүрүминде баштапкы ла катап отурган болор.

Ваняны капитан Енакиевтин жүрүм керегинде сөстөрү ле чырыштарга курчаткан кару көстөрү мынайда санандырды эмес пе? Жок, Ваняны адазы ошкош кижинин сүреки, онын ажаруузы санандырган. Ваня адазы жок, сок ло жагыскаан болгон. А Ваняга мыншый ажару, адазынын суужу сүрекей керек болгон.

Озор экү, батареянын командири ле Ваня, экилези неден де жаан санаага бастырган, узак унчугышпай отурдылар.

— Же канайдарыс, Ваня? А?—деп учында капитан унчукты.

— Ончозы слердин жакылтагарда—деп Ваня араай айдала, бажын салып ийди.

— Жакылта берерге узак эмес. Бойун, канайда шуунип турун, оны билерге жадым.

— Незин шуунер. Мен шуунип алгам.

— Нени шуунип алдың?

— Слерде артиллерист болорым.

— Бу жаан керек. Бу керегинде адан-энеигенен де суразанг кем жок. Чындап, сенде адан-эне жок беди?

— Э-э. Оскүс артып калгам. Жуук улустарымды немецтер өлтүрүп салган. База кем де жок.

— Айдарда, сен бойың баш билинетен туруң не?

— Ондый, нөкөр капитан.

— Мен база бойым баш билинетен кичи болуп калгам—деп, капитан Енакиев кунукчылду кулүмзиренип, бойында андынала, же бу ла өйдө сагыш алынып, кокырлап ийди жаңыс баш бары жакшы, эку болзо оной жакшы, чын ба, пастушок?

Капитан Енакиев кандый бир керек эдерге турганда кандый эди, бугун ол базала онойып ок жүзүн жууруп, унчукпай, ус сабарыла кыска эрин сагалып сыймап турды.

— Кем жок—деп ол айдала, алаканыла, столго араай согуп ийди.—Сере разведкага жүрерге арай эрте. Меге связной болорың. Соболев!—деп, ол омок унле кыйгырып ийди.—Кайучуларга барып, красноармеец Солнцевтың орынын бар немелерин мениң блиндажыма экел.

Онойып Ваняның жүрүмү, жуудагы ончо улустың жүрүмүндий, кыска өйгө кубула берди.

20

Бу ла күннен ала Ваня капитан Енакиевте жадар болды.

Же капитан Енакиев, чынын айтса, уулчакты бойына связной эдерге албаган. Онын шуултелери оной элбек болгон. Ол Ваняны бойы өскүрүп аларга сананган.

Кичеемкей капитан Енакиев Ваняны чыдатаган план тургузып алды. Ол батареянын жуучыл планын канайып сапнатан эди, онойып ок бу да планы ол жазып сананып алган. Ончозын шууп, сананып алала, ол бойынын планын будурерге баштады.

Бу план аайынча, Ваня эн озо бастыра номерлу орудиелердин керектерин эмештен билип алар учурлу болгон.

Онын учун капитан Енакиев бойынын старшиназыла жопгожип алала, Ваняны баштапкы взводко, баштапкы орудиеге запасной номер эдип командировать эдип ийди. Баштапкы кундерде кайучыларды санап, Ваня тын кунугып турган. Ого бойынын торол билезин жылытып салгандый куч болгон. Же удабай онын жагы билези, кайучылардаг да коомой эмезин Ваня коруп ийди. Бу биле Ваняны уулын чылап каарузып алгандар.

Солдаттардаг адаркак улус жок деп, Ваня билгелек болгон. Солдаттарга не ле неме ончозы иле. Бастыра солундар чурчеле „солдатский телеграф“ ажыра жайыла беретен эмтир.

Качан Ваня баштапкы орудиеге келерде, солдаттар ол керегинде ончозын билип турдылар. Кайкамчылу неме! Кайучылар оны агаштардын ортозынан канайда тапканын, Ваня Биденкодон канайда качканын, соккор атту разведкага журеле, немецтерге тутуртын, ойто жайымдатканын солдаттар ончозын билетен эмтир. Керек дезе „Бие кулдар эмес, кулдар бис эмес“ деп, состорлу букваринен ле компазынаг орб оло билетен эмтир.

Орудиенин улустарына Биденколо болгон керек ончозынан артык жараган.

Олор Ваняны бу керекти учынаг ала катап-

катап куучындадып туратан. Качан куучын армакчыга ла жеткенде, олор балдар чылап каткырыжып турдылар. Олор бойы бойлорына жыгылыжып, аркаларына таптажып, јудуруктарыла кбзинин јажын арлап, база каткырыжып турдылар.

— Угуп турун ба, Никита, онызы буушты тартып турарда, мынызы дезе уйуктаачы болуп турганын. Билип турун ба?

— Ах, ол кбрмбс!

— Кбрмбс јаш балала берижип турган да.

— Чын ла. Онызы тарткыштап јадарда, мынызы уйуктаачы болуп јаткан туру не. Онон онызы катап тартарда, мынызынын изи де јок Салкынды јаланнаг таап кбрзбг.

— Ай, пастушок! Ай, кббркыйим! Улу разведчикти мекелеп койгон. Мынайда эдерге база билер керек ине.

— Нени де айдып болбозын, ббкб!

Кайучылар батареянын аристократиязына келижип тургандар. Эрмек јок, олор бай јадынду. Олордын јангыс чбйгбни де неге турар! Је орудинин расчеда база коомой јадынду эмес болгон. Кайучыларга кбрб, олордо јакшы чбйгбн дб јок, аг керекту трофейлери де коомой болгон. Је ондый да болзо, олордо амтанду курсак азатан јаан јалтыркай кастрюля бар болгон. Олор обедтен эт артызып алала, онон оны гречневый кашага салып, сарјулу каарып туратандар. Сарју керегинде олор кбп сананбайтандар да, ненин учун дезе экинчи эшелондо олорго таныш повар бар болгон.

Орудиецтер нак биледий јаткандар. Олорды кайучылардан да нак јаткан деп айдарга келижер. Онызы јарт, ненин учун дезе, кайучыларга јаба болорго бй јок. Орудиецтер дезе јаан-

тайын бойынын пушказынын жанында. Олордын жуулажатан, амырайтан, ажанатан, кожондонтоп до жери мында.

Канайып та олорды үндери келиштире жүгандий, олоор сүреен жакшы кожондожотон.

Ого үзеери, олоордо Уралдан 1942 жылдагы тердин экелип сыйлаган баалу баяны бар болгон. Бастыра дивизияга атту-ярлау орудиелер командири, сержант Сеня Матвеев деп баары бар. Качан наступление болуп, орудиелер дивизиянын солуганда, баштапкы орудие адынан музыкалу баратан.

Орудиенин улустары грузовикке отурын аала кожоңдой берер, Сеня Матвеев дезе фуражказын жемире кийип алган, ачык шинельду кара сагалы карандап, баянын чөйбө тартып, ойногондо, пехота токтоп, жолдон чыгала, кичинекей пушка сүүртеген, тоозын-тобракты чөйпөткөн грузовиктин кийининен көргүлөп кыйгырыжатан:

— Эзен бе, жуу-чактын кудайы! Кычууларын бер ле. От-жалбыжын чөйпөт ле.

— Эмдике бис олоорго берерис — деп, Сеня Матвеев каруузын айдып, баянын оюн тын чөйпөт жат.—Танкы слердин—от-жалбыш бистин. Жакшы болзын, жалаңдардын абакайы! Тартыжунун жалангында туштажар болбойыс!

Же бу керек эн баштапкы керек эмес. Канитан Евакиевтин баштапкы взводында баштапкы орудиенин, орудийный расчеда кайучылардын командазындый, бастыра дивизияга жарлу болгон.

Баштапкы орудие бойынын түргөн, чечен адыжыла макталып турган. Кезик сырагай жакшы тушта орудиелер эки снарядты атканча, баштапкы орудие үч снарядты адып турат. Бу чечен, түргөн адыш орудиенин улустары кажызы ла

алдынаг јакшы иштеп јат деп керелеп турган. Советский Союзтыг геройы, фронттыг эн артык наводчиги Ковалев мында макталып турган.

Айдарда, Ваняны алган јангы биле јарлу, тоом-јылу болгон эмтир. Орудиеениг улустары јобош, военный керектери керегинде ас та айдыжып турза, Ваня мыны тургуза ла сезип салган болгон.

Ваня разведчиктердин командазыла алдында канайып оморкогон эди, онойып ок эмди баштапкы орудиеле оморкоор болды.

Блиндаж, пулемет, атака, јуу, разведка, азимут, авиация, бешадар, дзот деген кѳп јуучыл сѳстѳр! Је олордыг бирѳзи де пушкадый эмес. Артиллерияны јууныг кудайы дежетени Ваняга јарт болгон. Бу неден де јаан кудай „орудие“ болгон.

Ваня „орудие“ деген сѳсти јаантайын угуп та турза, је оны, колыла тудуп кѳрѳрдѳг болгой, јуугынаг да кѳрбѳгѳн. Анчадала јуу тужунда орудие јажытту неме болгон. Бастыра тегери орудиеениг адыжына бир де минутка токтобой кѳйѳп турар. Улус бойы бойыла куучында-жарга турза, кулактарына кѳйгырарга келнжет. Снарядтар, јаан - јаан таштар чылап, ѳзѳгн јок шуулажып, улустыг ѳстѳле шуулажа берер. Снаряд јарылганда бир тонна кирелѳ јерди ѳрѳ чачып ийет. Орудиелер бойлоры кѳрѳнбес. Олор кайда ла, је кайда да јок.

Эмди Ваняга орудиеени јуугынаг кѳрѳрдѳг болгой, је орудиедег адарга болужар керек болгон.

Бу 1-кы взводтыг 1-кы орудиези болгон, айдарда, ол Ваняныг да орудиези болотон учурлу.

Баштапкыла катап ол орудиеге жууктап келген кунди бойынын журуминде качан да ундыбас.

Капитан Енакиевтинг батареязында бастыразы торт орудие болгон. Олор жергелей бойы бойлорынан тортон метрдинг бажында тургулаган. Ончозы бойы бойлорына туп-тунгей. Же Ваня жууктап келген орудие телекейде сок ло жагыс, оско орудиелерге тунгей эмес орудиедий болгон. Ненин учун дезе ол онын орудиези болгон.

Пушканын стволы кунбадыш жаар ууланган, бойы дезе кичинек тегерик окопто турган. Пушкадан козин салбай, Ваня оны араай айландыра баскан. Пушканын оозын кичинек капла туй жаап та салган болзо, же Ваня онын алдыла одуп жадала, болгобой адып ийбезин деп энчейип ийди.

Пушка ару, амыр будумду эмтир. Оны сууп, арулап турганы тургуза ла коско корунди. Пушканы арулайла, сурткүштеп салган эмтир. Пушка, база солдат ошкош—ончозын белетеп, быжуулап салган. Тежикту, осколкадан сыйрылып калган жерлерин жазайла, будуп салган эмтир. Пушканын оозына жабатан каптан оско, ондо база эки кап бар болуптыр. Бирүзи пушканын сомогына сугатан кап, бирүзи дезе щиттинг жанында сан орб сырайган кандый да кайкамчылу немени жабатан кап эмтир.

Пушкада оног башка кандый да кайырчагаштар, тегеликтер, маховиктер бар болуптыр. Лафетке жаба тагган күректер, киркалар, малта корунет. Байла, пушкага коп керекту немелер керек болбой кайсын.

Же бу ончозы эмес.

Пушканы эбире, колхозто тос тураны эбире тозогон немелер чилеп, мында ла жузун-жуур тозогдор бар. Пушканын тегелигининг жанында,

жерге чөмө салган снарядтарлу кайырчак Ваняга төс контора деп билдиртип турат; эмеш кодо-рып салган, же гильзалу патрондорлу ла чийик-терле темдектеп салган снарядтарлу кайырчак дезе пожарный таскак деп ого билдирет.

Телефонисттинг окомы мылча деп билдирет, ненинг учун дезе ол окомтон телефонист жаап-тайын мылчадан чыгара калыгандый кып-кызыл, терлеп калган чыгара жүгүрөт. Номерди эбیره жуукалай каскан жер, идиргенди эбیره каскан жер ошкош, бир канча ышталып калган куру гильзалар дезе, ремонтко блетеген журтхо-зяйственный инвентарьга түнөй. Жажынатан чи-билер палисадникке түнөй.

Ончозы амыр да көрүнүп турза, же олордын кийининде кандый да коркышту неме билдирет.

Ол коркышту неме кайдазын уулчак баштап тарый билбей турган, же ошон билли ийген. Ол снарядтар ойгон оролор болгон, а Ваня баштап олорды аярбаган да. Орудиеми эбیره ондый оролор көп болуптыр.

Бу оролорды снарядтар бу ла жуукта ойо тепкен эмтир. Орө чачылган тобырак ла балкаш такталгалак, жердин де жылузы чыккалак немедий билдирет. Бу ла жуукта, немецкий снарядтар мында жарылган эмтир. Озор пушканы шыкап аткандар.

Алдында Ваняга мындый оролор ого туштап та турза, ол олорды аяаромай, снарядтар жарылып, бойынын керегин эдип салган, жеткер жок деп сананып, көндуре өдө беретен.

Эмди олорды көрөлө, ол кенетийин өскө не-мени сезип ийди. Немецкий снарядтар бу ла жуукта батареянын жанында жарылган эмтир. Олор пушканы эбیره жарылгылап, коркышту изин ар-тызып салгандар, же батарея качпаган. Пушка

азыйыгыла жеринде. Фронтто бир де неме кубулбаган. Немецкий снарядтар кажы ла ойдо учкулап келеле, кожо олум эзелетенинде аланзу жок.

Керек десе кўски соок кейде де олумнинг жыды жытанып тургандый. Олумнинг колоткбзи булуттарда, чибиде, жерде.

А орудиенинг расчеда десе мыны ончозын сеспей де турган немедий.

Пушканы эбире отурган солдаттар кажызы ла бойынын керегин эдил жат. Бирүзи снарядту карагай кайырчактын үстүнде химический карандажын улуштеп алып, нисымо бичип жат, бирүзи лафетке отуруп алала, шинелининг илмуузун көктөп шакпырайт, бирүзи кичинек армейский газет кычырып отуру, бирүзи десе таңкызын оройло, отыкла камызып, ак ыжын жайылып жат.

Кайучыларла кожо жадып, жууны тууразынан көрүп, Ваня жууны теренжиде көрөргө үренип алды. Ол жолдорды, агаштарды, састарды, кечулерди, танктарды, жүгүрип жаткан пехотаны, минерлорды, конницаны көрөргө үрениже берди.

Мында батареяда база жуу болуп жат. Же мындагы жуу орудиенинг хозяйствозынан өскө не де көрүнбес кичинек жерлү. (Керек десе, коштой пушкалар да көрүнбей турар). Тоннинг ары жанында не болуп турганын Ваня билбей турган. Анда кезикте адыжу болуп турганы өчөмик угулып турат.

Ваня сынына тунгей орудиенинг тегелигине коштой туруп алала, шитке жапшырып салган чаазынды көрүп турды. Бу чаазындагы тушыла бичиген кандый да номерлерди ле цифраларды ол кычырып албай турды.

— Же, Ванюша, сесе бистинг орудие жарайт

ла?—деп, җымжак жоон ун Ванянын кийининде угулды.

Уулчак бурулып келеле, наводчик Ковалевты көрүп ийди.

— Чын-чын, нөкөр Ковалев, җарап җат—деп, Ваня түрген айдын, туп-түс тура түжеле, честь берип ийди.

Капитан Енакиевтин урогы тегин җерге өтпөгөн. Ваня оны көксине алынып алган. Эмди Ваня җаандарла куучындашканда, түс туруп, сурактарга каруузын омок, чокум айдат. Анчадала наводчик Ковалевтын алдына ол албаданып турды. Ол чөштүти береле, колын да аларын ундып салды.

— Кем җок, колың сал. Вольно!—деп, Ковалев кичинекей солдаттын эптү сынын аҗыктап турала айтты.

Бойынын тыш будумиле Ковалев, санаадагы эн артык наводчик җалтаңбас Советский Союзтын Геройы Ковалевко түңей эмес деп көрүнөт.

Ол җинт эмес болгон. Уулчактын санаазында ол таай эмес, „таада“ болгон. Җуудаң озо ол куштардын җаан фермазынын заведующийи болгон. Ол җууга барбас та аргалу болгон, җе җуунын баштапкы ла күнинде ол бойы күүнзеп, фронтко келген.

Баштапкы телекейлик җууда ол артиллерияда база атту-чуулу наводчик болгон. Онын учун бу да җууда ол артиллерияга наводчик болуп бичидип алган. Баштап тарый батареяда ого бүтпей тургандар, ненин учун дезе онын будуми җымжак, җуучыл кижиге түңей эмес болгон. Җе баштапкы ла җууда ол бойынын керегин эн артык билер кижиде деп көргүскенинен улам, ончозы ого буде бергендер. Орудиеде онын ижи

эң ле чокум, эптү болгон. Якшы, чечен наводчиктер бар, је талантливый наводчиктер база бар. Атту-чуулу наводчиктер бар, је Ковалев улу наводчик болгон. Баштапкы телекейлик жуудан бери Ада-Төрөл учун Улу жууга јетире јирме беш жыл өткөн, је бу өткөн өйгө Ковалев бойының керегин ундып салардаг болгой, карын онон артык билер болуп калганы торт кайкамчылу болгон. Јаңы келген жуу артиллерияның алдына көп задачалар тургузып салган. Бу ла тужунда Ковалевтың азый жууда көрүнбеген эпчили мында көрунген. Чике наводкала адарынан ого түней кижн јок.

Бойының жуучыл расчедын алганча, ол пушканы јаңмыр ошкош октордың алдына, ачык јерге чыгара тоолодоло, немецкий солдаттарды мендебей, чечен, түрген адып туратан, је качан немецкий танктар келгенде, ол бронбойный снарядтарла адатан.

Бу тужунда билерин ле эпчилиң ас. Бу тужунда јалтанбас керек. Ковалев жуучыл кижиге түней эмес те болзо, је кайралы јок јалтанбас болгон.

Тубектү минуталарда ол торт кубула берер. Бу өйлөрдө ол каныгыл чыгатаң. Ол кайра бир де алтам баспай, бойының орудиезиле калганчы патрон артканча адатан. Качан калганчы патрон божой бергенде, ол орудиезине коштой јада тужеле, автомадыла адып баштайтан. Автоматтың дисктери божой бергенде, ол кол гранаталу кайырчакты мендежи јоктон жууктадып ала-ла, көзин жуурып, немецтер качканча ла оморды гранатала октойтон.

Улустың ортозынан јалтанбас улус јаантайын табылар. Је јаңыс ла төрөлин тың сууген кижини герой эдип јат. Ковалев чын геройдың

бойы болгон. Ол бойынның төрөлин педег де артык суун турган, онын учун төрөлиниң кандый да өштулерин ол көрөр кууни жок болгон. Немецтерди ол өткөн жуудан бери көрөр кууни жок болгон.

Онын немецтерле алдынан чоды (кереги) бар болгон. 1916 жылда, Сморгоньнин жанында немецтер оны корон кейле тумчалагандар. Онон ло бери Ковалев жөдүлдөп баштаган. Немецтер керегинде ол кыска айдатан:

— Мен оморды жакшы билерим. Фашисттерле бистин куучыныбыс кыска. Автоматтын огыла куучындажарыс. Оскө тилди омор ондобос.

Онын уч уулы черүде болгон. Бир уулын немецтер өлтүрип салган. Ковалевтын врач уйи база черүде. Уйде бир де кижги артпаган.

Командование Ковалевты канча ла катап бийиктедерге албаданган, же ол кажы ла катап наводчик болодым деп мойножып, сурап туратан.

Наводчик— ол менниң чын керегим— деп, Ковалев айдатан— өскө керекти мен жакшы эдип болбозым. А командир болорго мен торт келишпес кижги. Карыган. Життерге жол берер керек. Слерди жайнап сурап турум.

Учы-учында оныла беришпей баргандар. Чындап та, Ковалев чын айткан болбос по: кажы ла кижги бойынын жеринде жакшы. Чындап айтса, взводто коомой командир болгончо, улу наводчик болзо, службага көп туза болор.

Бу керектер Ваняга жарт болгон учун, ол атту-чуулу Ковалевты жобош, же күндуулу көстөриле көрун турды.

Ковалев бийик, боны каткак эмтир. Ол орудениниң сурткужине жалтыраган фуфайказын жебечен жабынып алган турды. Ол торт ло айылындагы кижидий, бөрүк жок турды. Кезик эр

улустардын бажы тазап жүргенде бажын канайда кырып алатан эди, Ковалев шак ла онойдо бажын кырып алган эмтир. Онын мойыны тотко күйгениненг улам кызарып калган, жаан-жаан чийиктү, күргүл сагалду, ээгин дезе ап-ару кырып алган эмтир.

Кийген кийими ару-чек, чүми жок, же онын бойында чүми өткөн жуудан эмеш артып калган эмтир. Айылынаг әкелген чичке кара сукнодон эткен шалмарлу, оозында дезе, будугы баткадан жоголын брааткан темир какпакту канзалу турды.

Ковалевтон Ванянын көп немени сураар күүнн келип турды. Пушканы канайда шыкайтанын, пушка канайда адып турганын, туткалу тегелик не керектү неме болгонын, жабынтынын алдында не немелер барын Ваня ончозын билерге турган. Пушканын куйагында жапшырып салган чаазында нени бичип салганын, пушка качап адарын, онын до өскө көп немелерди Ваня чыдашпай билерге жат.

Же жаан кижиле озо куучындажарга бербей турган жуучыл дисциплина оны токтодып турды.

21

Бистинг орудие сеге жарап турганы жакшы — деп, наводчик Ковалев унчукты, — пушка жакшы. Оны билер кижиге ол неден де артык. Иштемкей пушка.

Ол пушканын стволын аттын мойынын тажыган чылап, колыла эрке таптайла, алаканын аяктап көрди. Колына жапшына берген тоозынды ол көрүп ийеле, карманынаг эски бөсти чыгарып, пушканын стволын араай арлап ийди.

— Ол ару-чекте турарга сууп жат — деп, ол бойынан бойы уйалган чылап айтты. — Айдарда,

сени батареянын командири үрензин деп биске ийген бе?

— Чын андый, нөкөр сержант.

— Жаантайын колың көдүрбө. Кем жок. Ойинен өтпөс керек. Опызы чын. Жакшы артиллерист болорго турган болзон, жаштан ала пушканын жанында иштеерге үрен. Үренип алзаң, бажың кажайганча нени де ундыбазың.

Ол лафетке отуруп алала, бойынын кичишек очказын жазай берди. Ол Ваняны кару, же өткүн, курч көстөриле ойгор кижидий азыктап отурды.

— Айдарда, андый ба, күлүк. Пушканы жаштан ала суур керек. Мен пушкага качан да база сен чилеп ок келгем. Бу керек, менин күлүгим, одус жыл кайра болгон болор. Ас өй эмес. Мен сананзам, ол тушта мен сенег жаан болгон болорым. Ол тушта меге он тогузынчы жаш эмтир. Мен жууга куузен келген кижинем. Же туней ле жаш бала эмей база. Же кайкамчылуу ла: ол тушта бистинг батареябыс кайда да, бу жерлерде турган. Көрдүң бе, менин жүрумим канайып айланган ошкош? Эмди ол жерлерди канайып таныырың?—Ол эбире азыктап көрөлө, колдорула жангы ийди.—Ол өйлөрдөн бери жерлер торт кубулып калган. Агашту болгон жер, жалаң болуп калган, жалаң болгон жер агашту болуп калган. Же бу ла жерлер ине, Германиянын границазында. Ол тушта тескеерлеп турган болгоныс, эмди десе ичкеери барып жадыс. Артык неме жок.

Бу сөетөр Ваняны коркышту кайкатты. Черу Кунбадыш Пруссияга жеткен деп ол көп каттап угуп турган. Же Кунбадыш Пруссия—ол Германия, удабайла бистинг черу немецкий жерге кирер деп, ол көп катап уккан.

Керек ондый болор деп. Ваня фронттогы ка-

жы ла кижидий тыг бұдуп турган. Же Германияныг граңы деген улустыг узак сакуган сөзин Ваня баштан тарый Ковалевтон угала, оңдобой барган. Ол манзаарган бойынча, токтодынып болбой, Ковалевты „таай“ деп адап ийди.

— Таай, Германия кайда? Граница кайда?

— Же бу алдында жадыры не. Бу ла мында. — деп, Ковалев аза берген кижиге таныш переулок көргүскен чылап, ийини ажыра көргүзип турды. — Бу ла кыргызнын ары жанында. Беш километр болор, артык болбос.

— Чын эмеш не, таай? Слер мени төгүндөбей жадаар ба?—деп уулчак, кезик солдаттар кыкырайтан учун бутпей, жайнап турды.

Же Ковалевтын көстөри кату болгон.

— Чын айдып жадым—деп, ол унчукты. — Суунын ары жанына ала Германия башталып жат.

— Акту батареийский сөзигер бе?—деп, Ваня түрген сурады.

— Сеге акту батареийский сөс не керек, бис жаңы ла оноор пушкала атканыбысты көрбөгөн эмезин! Канча катап таңмалап атканысты көрдин бе?—деп айдала, Ковалев орудийенин куйагында номерлерлү чаазынга көргүзип берди.

Же ондый да болзо, Ваня бутпей ле турды.

Онын жүрүмин бузуп салган, канга уймалган, коркышту „Германия“ ыраак жок, бу ла мында, беш километр жерде жатканына Ваня торт бутпей турды.

Ванянын көзине жаш айланып келди:

— Таай, мени төгүндөбегер!

— Көк тенгери сени теп!—Ковалев каткырды. Бутпей турганынды кайдайын. А мында мындый коркышту не бар? Кече ле бистин

кайучылар Германияга барып, бугун эртен тура ойто келди ине. Анда немецтердинг жүреги бош оозында дежет.

— Кайучылар Германияда болгон бо?

Ванянын жүрегине кандый чочыду, кандый согулта эткенин Ковалев билбей де турган. Кайучылар чын ла Германияда болгон эмтир. Ондый болордо, Биденко ло Горбунов Германияда база болгон эмес пе. А сержант Егоров айдыжы жогынан анда болгон. Ваняны артиллерийский взводко көчүрбеген болзо, ол база Германияга барып келер эди. Ол кайучыларла кожо барарга суранза, олор оны кожо апарар эди. Чын ла, кожо апарар эди.

Ваня ичинде ачынып турды. Андыйда болзо, онын жүреги кайучыларга тартылып турган. Канайып ачынбайтан! Бастыра кайучылар Германияда болгон, ол дезе болбогон.

Ол кызарганча бултуйып, эриндерин тиштеп ийеле, жашту кирбиктерин жаап ийди.

— Германияда мен ологго берер эдим!— деп, кенетийин Ваня тиштери өткүрө айтты. Көстөринде дезе от чагыла берди.

Ковалев уулчакка жылбиркеп көрөлдө, унчукпады. Ого кажы ла солдат: „Сен, карындаш пастушок, чуулчы эмтирин!“— деп айдар эди. Бу бйдө Ванянын санаазында не болуп турганын ол билип турган. Ол колпакту кагзазын азып ийеле, сагалы өткүрө койу ак ышты чыгарып, соок айтты:

— Чыдаш ла, пастушок. Военный службада сөс угарын билер керек. Сенин жеринг эмди орудиенин жанында. Орудиеле кожо Германияга киреринг.

Айткан сөстөр уулчакка жакылтага түней болбозын деп, ол ошон ары унчукты:

— Музыкалу кирерин!

Бу ла өйдө чибилердин ары жанынан, кайдан да жакыт жерден команда угулды:

— Батарея, белетен! Баштапкы орудие адар!

Телефонисттин окопынан сержант Сеня Матвеев кара петлицалу шинелин топчыланганча чыга конды. Онын көстөри жалтырап, бойы бар жок күчиле „р“ букваны ыркырадып кыйгырды:

— Баштапкы орудие, белетен! Тагманын номери он төрт. Гранатала. Осколочный взрыватель, сегис ноль он жаны жаар. Тагма жүс он.

Ваняга алкыш сөстөргө тунгей деп билдиртип турган бу сөстөр айдылгалакта, кенетийин ончозы эбиреле кубула берди. Керек десе улустар да, орудие де, тенери де кубула бергендей: эбире коркышту соок, болот ошкош, кату боло берди.

Ончозынан озо наводчик Ковалев кубула берген.

Ваня туура тургалакта; „Je башталып жат!“ деп санангалакта, Ковалев лафетти ажыра калыйла, сыгар колло жок жерден чыккан шлемди кийе тартып, келтей колыла куйактын жанында немеге илген березент капты чупча сокты. Ваня ол немени байа аяктап көргөн ошкош эди.

Качан ол немеден капты чупча согордо, ол оноң жараш, оноң жакытту деп Ваняга билдирди.

Бу бинокль да эмес, стереотруба да эмес, кижин көрбөгөн кандый да машинкалу болот, тегелигинде ле барабанчигинде кичинек, жаан көп цифраларлу неме болгон. Бу машинканы көрөлө, Ваня „арифметика“ деп ичинде сананды. База кандый да бөкөн шилдү, кыйын күскүлү, жалбак кара коробка узун чийиктерлү көк-кара болот неме көрүнөт. Мыны көрөлө, ол „фотоаппарат“ деп сананды.

Наводчик Ковалев энчейип алган кара трубка-кала талтайып туруп алала, шыкап көрөт, колдору дезе прибордон ала барабанга ла тегеликтерге жетире жалкынды түрген элестелет.

Кезикте Ковалев кандый да колесоны түрген толгой бергенде, пушка кыймыктанбай, жагыс ла стволы бурулат.

Онон өскө база көп кубулталар болгон.

Ваянын көстөри ойной берди. Ол неге озо көрөрүн билбей турды.

Кемнинг де колыла пушкадан экинчи жабышты суура тартыларда, Ваянын көзине уур, жакшы сүрткүштегеннен жалтыраган, теленгир туткалу, бөкөн болот рычагту орудиенин затворы көрүндү.

Вая болот илжирмени тереле жапкан, тартатан шнурды көрүп ийди. Бу илжирмени тартып ла ийген, пушка адып ийер.

Пушканын замогын ачатан солдат пуд кирелу замокты табыжы жок кайра тартып ла ийерде, уулчакты патрондор жалбиркедип ийди.

Патрондорды кайырчактардан чыгарала, жерге жергелей, металлический каскалу солдаттарга, түнгейлеп тургузып салган: кара чийиктулери карага коштой, кызылы кызылга, сары чийиктулери сарыга коштой турдылар.

Бир патрон солдаттын тизезинде жатты, солдат энчейип алып, снарядтын бажыла та нени де эдип турды, бу ла бйдө дезе өскө солдат белен патронды экелип берди. Ол оны пушканын стволынын каналына түрген сугуп ийеле, кийиннен ары ийде салып ийди. Патрон кайра жылгалакта, замковый солдат оны затворло бөктөп ийди.

Затвор шалт эде берди. Ковалев кара трубкадан көзүн албай, колыла тартатан шнурды алала, бир колын көдүрүп айтты:

— Белен.

— Ат!—деп, сержант Матвеев кыйгырып, колыла жангып ийди.

Ваня не болуп турганын ондоголокто, наводчик Ковалев соок чырайланып, шнурды кыска тартып ийди. Замок кайра бололо, колго тийбезин деп, ол колын ыраак кайра тудуп ийди.

Пушка тын атпаган да болор, же пушканын кучинен эбире шыгырай берген деп уулчакка билдирди. Ванянын тумчугына ла оозына таарынын жыды жаба сокты.

Германия жаар араай табыштанып уча берген снарядтын кийининен ончозы бир кезек ойгө тындап турдылар. Онон Ковалев база ла шыкап, сабарларыла барабаниктер сайып туткылай берерде, замковый солдат затворды тартып ийди. Стволдон јес гильза ыжын буркурадып, шыгыраганча јерге келип тушти. Эбире таарынын ачукорон ыжы јайыла берди.

Пушканын адыжына кайкаган Ваня алаатып калган турды. Мында турала, нени де этпей турганынан Ваня уйала берди. Ол бороро берген изу гильзаны алала, адып салган гильзаларга туура апарып салды.

Качан Ваня жука, јенгил, ванька-встанька деп наадайга тунгей уур тупту гильзаны апарып јадарда, ого гильза эмдиге ле шыгыраганча деп билдирди.

— Чын эдип јадын, Солнцев—деп, сержант Матвеев айдала, записной книжказына та нени де чийе берди, бойы дезе телефонисттин окопы јаар ајыктап, јангы команда сақып турды.—Эм тургуза куру гильзаларды јуунат, омор бутка согулып јат.

— Угуп турум!—деп, Ваня суумчилу айдала. тус тура тушти. Ол бойын эмди „Артиллерий-

ский адыжу“ деген жаан керектинг кижизине бодоп турды.

— Адыш божозо, куру гильзаларды тоолойло, лотокко салып койорың—деп, Матвеев кошты.

— Угуп турум!—деп, Ваня лоток ол не дегенин билбей те турза, је оноң суунчилу айтты.

Ваня куру гильзаларды јергелей тургузып эткен ижин јазап кӧрди. Эдер неме јок боло берерде, ол Ковалевко јууктап келди.

— Таай...—деп, ол унчугып ийеле, је јуучыл јакылтаны будурип турганын эске алынып айтты:—Нӧкӧр сержант, сӧзимди угугар.

— Је айт—деп, Ковалев унчукты.

— Слер јангы ла кайдаар аттыгар? Германия јаар ба?

— Э-э, Германия јаар.

— Оноң озо шыкаганаар ба?

— Э-э, шыкагам.

— Кӧзигерле бе? Бу кара трубала шыкадыгар ба?

— Андый эмей база.

Ваня бир кезек унчукпай турды. Ол оноң ары сураарга болбой турды. Оның база катап сураарга турган немези јаан сурак болгон. Је мындый суракты ол сурап ийзе, олар оны обмундированиезинен айрыла тыл јаар ийип те ийеринен айабас. Је ондый да болзо, јилбир кеген Ваняга амыр бербеди.

— Таай—деп, Ваня сыранай ла кару, будумчилу уиденди. Таай, слер мени адылбагар. Меге келишпес неме болзо, мен унчукпазым. Мен бир ле катап слер шыкаган трубкадан кӧрӧргӧ санангам, бир ле катап.

— Незин кӧрбӧйтӧн, кӧр. Кӧрӧргӧ јараар. Јангыс зайланып кӧр, оноң башка мениң наводкамды бузуп ийеринг.

Ковалев туура тура берерде, Ваня буттарынын бажыла лаптап, тынбай да жууктап келди. Наводканы бузуп ийбеске, уулчак колдорун тарбайтып, туура эдип алала, Ковалевтын тыныжынан сооголок окулярга араай карап көрди. Ол жарт круг көрүп ийди, кругтын ичинде десе жуук састу жер көрүнөт, оного ары көгүлтүрүм агаштар. Эки жап-жарт чийиктер чалыйланала, кругты горизонт ло вертикаль аайынча улеп, састу жерди жап-жарт көргүзүп турды. Линиялар кезишкен жерде ыраакта бийик карагайдын бажы көрүнөт.

— Же неме көрүнөт пе?—деп, Ковалев сурады.

— Көрүнөт.

— Неме көрүнөт?

— Жер, агаштар. Жаражын, кудайымай!

— Чалышкан линияларды көрүп турун ба?

— Эйе. Көрүп жадым.

— Карагайдын бажы көрүнөт пе? Ол линиялар чалышкан жерде.

— Көрүнөт, көрүнөт.

— Бот, мен ол карагайга шыкаган инем.

— Таай—деп, Ваня шымыранды. — Айдарда, Германиянын бойы бу ба?

— Кайда?

— Мен көрүп турган жер.

— Жок, карындаш, ол Германия эмес. Германия мынак көрүнбес. Германия оноор, ичкеери. Кийининде не барып сен көрүп турун.

— Канайып кийининде? Таай, слер бу мынаар шыкадыгар ине?

— Э-э, мынаар.

— Же айдарда, бу Германия эмес пе?

— Жок, сен жастырып жадым. Мынаар шыкаганым онызы чын. Карагайдын бажыла темдектегем, же адарын торт өскө жер жаар аткам.

Ваня Ковалев кокырлап туру эмеш пе деп, онын көзине көрүп турды. Кайра шыкайла, ичкеери адып ийгени саг башка неме! Тен бу өскө неме болбой. Чын ла кокырлап туру эмеш пе деп, ол Ковалевты база катап аяктай берди. Же Ковалев азын ла бойы соок чырайлу турды.

Ваня керектин аайын ондобой, жаңыс жерге баскындап турат.

— Ковалев таай—деп, Ваня бойынын ару мандайын жуурып айтты, — снаряд Германия жаар уча берген эмес пе?

— Э-э, Германия жаар.

— Анда жарыла берген бе?

— Э-э, анда жарылган.

— Онын жарылганын, слер трубка ажыра көрдигер бе?

— Жок. Көрбөдим.

— Э!—деп, Ваня чөкөнди — Слер тегин ле жерге снаряд мергедеп турган улус тураар ине!

— Анайып не керек айдатан—деп, Ковалев жөдүлдөөчи кижин болуп, сагалы өткүрө каткырды.— Бис тегин жерге таштабай жадыбыс: анда, көрөтөн пункта улус бис канайда адып турганын көрүп жат. Бис жастыра ада берзебис, олар эмди ле телефон ажыра бисти түзөдип ийер, а бис десе чике адарыс.

— Анда кемдер отуруп жат?

— Көрөтөн улус. Старший офицер. Кезикте взводтын офицерлери. Канайда келижер, анайда отуруп жадылар. Бүгүн дез капитан Енакиев бойы анда отуруп жат.

— Капитан Енакиевке анан Германия көрүнөр бе?

— Көрүнбөс кэйткан!

— Бис канайда атканыс, ол база көргөн бө?

— Эремек жоктон көргөн. Бот, эмеш сакы.

Ол эмди ле бис канайда атканысты телефонло айдып ийер.

Ваня унчукпайт. Онын санаазы туш-башка барып жат. Капитан Енакиев ончозын көрүп, билип турганын, пушка кайра шыкайла, ичкеери адып турганын ол эмдиге ле оңдобой жат.

— Ноль-ноль үч сол жаны жаар!—деп, сержант Матвеев кыйгырып ийди.—Осколочный гранатала. Тапма жүс он сегис.

Кучту колдор Ваняны өрө көдүреле, колесо ажыра тургузып салды, Ванянын турган жерине десе Ковалев катап ла окулярга жаба тушти.

Эмди эдетен неме алдындагызынан түргөн эдилди. Мындый түргөн иштенип турала, Ковалев уулчакка бурулып, айдарын да ундыбады:

— Кордин бе, эмеш жастырып ийгенис. Эмди кем жок болор.

— Ат!—деп, Матвеев кыйгырып, колыла оной тын жанып ийди.

Пушка адып ийди. Же эмди уулчакка адыш неме эмес. Ол бойынын жуучыл жакылтазын сананып, кайра бололо, ичкеери озогы жерине араай жылып клееткен пушканы орой сокты. Ол чачыла берген изү куру гильзаны жерге де түжүрбей каап алды.

— Молодец, Солнцев!--деп Матвеев айдып, база нени де тизезинде книжказына бичий берди.—Канча патрон арткан?

— Эки осколочный граната!—деп, Ваня омок кыйгырды.

— Молодец!—деп, Матвеев унчукты.

„Советский Союзка служить эдерим!“—деп, Ваня айдарга сананала, же мындый кичинек немеге, андый жаан сости айдарга уят боло берерде айтты:

— Кем жок.

— Тартышла, пастушок!— деп, Ковалев очказын түзедип тура, омок кыйгырды. Эмди жангыс да теер. Бис сеге эмди будун туу кирелу таштап берерис.

Чындап та, ондый болды. Окоптонг телефонисттин жажы шлемы корунни ле келерде, сержант Матвеев коркышту откун унине кыйгырып ийди, керек десе, Ванянын куру гильзалары да шыныража берди:

— Торт осколочный патронло! Немецтин жескинчилу жери жаар—ат!

Пушкалар торт катап тургуза да адып ийди, чыгара секирген торт гильзаны Ваня жуук ле арайдан капты. Ле ондый да болзо, ол гильзаларды ергелей тургузала, түзедип ийди. Бу ла ойдог ала пушка кижини кайкаар турген адын тура берди. Эмди жангыс пушка адып турган эмес эмитир деп, Ваня гильзалар теерип, жуугурини турала санды. Эбиреде унгур команда угулат, затворлор шалырап, пушкалар адат. Эмди капитан Енакиевтин бастыра батареязы адып баштады.

Снарядтар эечий-деечий жескинчилу немецкий тенгерилу Германия жаар табыштанып, учкулай берет.

Орудиенин улустары Ковалевко Германия жаар адарга бирдег-бирден жуугурип келгенде, ол ологорго шурудан тартарга берип турды. Олор адып турала, кыйгырып турдылар:

— Жескинчилу фашистский жер жаар ат!

— Германия, чеберлен! Ат!

— Торолис учун! Сталин учун! Ат!

— Гитлерге олум! Ат!

— Бисти жаба базарга санаган бедин? Ат!

Ваня жуугурип келеле, Ковалевтын кийининен тартып ийди:

— Таай Ковалев, мен база Германияга адарым!

Ковалев болбос болор деп ол коркып турган. Манзаарганынан ол эрдин тиштенип алды. Бойы дезе куп ла куу. Ол тыныжын бадырып болбой турды. Же Ковалев оны аярбай турган. Бу тужунда уулчак кызарып, сопогыла жерге чугулду тееп ийеле, адып турган пушкалардын күзүрешкенин јенип ийерге тургандый, өткүн униле кыйгырды:

— Нөкөр сержант, сөзимди угугар! Германия жаар адарга меге база беригер. Менин адатан јаным база бар. Көрүгер, гильзаларды јуунадын салгам.

Бу ла тужунда Ковалев уулчактын мында турганын сезип ијди.

— Тут, пастушок, тут! Ат. Калак, затворго колыг соктырдын, пушка адып ийзе колыгды капшай ла кайра тут.

— Мен билерим—деп, Ваня мендештү айдала, Ковалевтын колынан шнурды суура сокты.

Ол шнурды колдоры агарганча, бек тудуп алды. Бу тегеликтү шнурды оның кичинек колынаг телекейде кем де блаап болбос немедий билдирди. Уулчактын јүреги тын согулып турды. „От ло алза кайдат“—деп, уулчак сананат.

— Ат!—деп, Матвеев кыйгырып ијди.

— Тарт—деп, Ковалев шымыранды.

— Јескимчилу тагма, ме, ал!—деп, уулчак кыйгырып ийеле, бар јок күчиле шнурды тартып ијди.

Оның јанында турган пушка тирү немедий, секирип чыгала, адып ијди. Пушканын оозынан јалбыш јалт эделе, јайыла берди, Ванянын кулагы шыгырай берди.

Јураак агаштардын үстүле Германия жаар уча берген Ванянын снарядынын табыжы араай угулып калды.

Капитан Енакиев сооктон кымынып, эстеп ийди.

— Бугун таң канайып орой жарып жат!

— Канайдар оны—күс—деп, Ахунбаев унчукты.

— „Орой күс, тайлонколор учат, жалаңдар ээнделип, агаштар чечинет“—деп, Енакиев база катап эстеди.

— Жараш ок бичиген а—деп, Ахунбаев айтты—күсти художественный жанынан жакшы көргүскөн.

Капитан Ахунбаев бу сөстөрдү таңкылап отурала айтты. Ол уужалып калган немецкий сигараны менгештү тартып, окоптон ыш көрүнбезин деп, ышты жайладып турды. Же таң жаңгыла жарып турган, эбуре боромтык туман турган.

Капитан Ахунбаевтин кыска өйгө тургускан командный пунктты картошко салган жалаңнын кырында, эски немецкий окопто болгон. Карара берген картошканын бүрлеринде чалындар суркуражып турды. Оң жанында шоссе жолды жакалай карыган вязтар турдылар. Олордун куру будактарлу жоон өндөри бозоруп келген таңнын жарыгына өчөмк көрүнүп турды. Сол жанында бир канча готический курч жабулар боророт.

Ичкеери десе үлүш, кара жер туманга бастырып салган жадат. Онон ары десе төңдөр бар болгон, же олар эмди торт көрүнбейт. Ол төңдө немецтердин позициясы болгон. Наступление болотон күндө оны капитан Ахунбаевтин батальоны капитан Енакиевтин батареязынын болужула алар учурлу болгон.

Капшуун Ахунбаевтин атаказынын планы мындый болгон.

Јер жарыгалакта эки рота немецтерди он жанынан орой келеле, олордын коммуникациясын алып, бойынын солдаттарынын тоозын билдиртпеске, адыжу этпей сакыйтанында болгон. 3-чи рота бастыра артиллериянын болужыла немецкий позицияны алдынан атаковать эдер керек болгон. 4-чи рота дезе, резервте артар учурлу болгон. Бир ротала, разведканын жетиргени аайынча, бир батальон немецтерди атаковать эдип, олорды контратакага кычырар деп, ол санып турган. Качан немецтер контратакага чыга конгылаза, бу ла ойдө олорды орой барган 2 рота олорго фланг жанынан эмезе тыл жанынан табару эдер. Бу тужунда фланг жанындагы адыжуга чыдашпай, немецтер бойынын жуучыл ээжизин оскөртип турганча, көп чыгым болор, онойып ок позициясын да табыштырып берерлер. Эмезе олор азийгыла аайынча контратакага барар, кийин жанын дезе резервний солдаттарла бектеп алгылаар. Је ол тушта капитан Ахунбаев бойынын резервний ротазыла оскө роталарды тыгыдып алала, немецкий позицияны тыл жанынан алып, немецтерди „таарга“ сугуп салар.¹

Оштунниг моральный айалгазын ла Ахунбаевтин мактуулу адучыларын санаанза, бу план жакшы буткедий план болгон. Је капитан Енакиев кажы ла керекти узак шыкап көрөр, кажы ла кичинеке немец санаанатан кижиге бир де немец јарт эмес болгон. Разведканын јетирузиле немецтердинг резервы јаан эмес болгон. Бу ла тунде олор тыгыдынып алган эмеш пе, кем олорды билер? Айса болзо, бу ла ойдө ол төгнинг ары жанында немецкий пехоталар машиналу једип келген болбос по? Ол төгди капитан Енакиев

¹ „Таарга“ сугуп салар—курчап салар.

атаковать эдер. Ол тушта бир рота ас болуп, Ахунбаевтин кереги коомой болор.

Je капитан Енакиевтин бу аланзуузы, фактанг улам эмес, а нени де сезип турганынанг улам болгон, онын учун ол жуучыл якылтаны алала, жазап коруп турала, кыска айтты:

— Угуп турум.

Эмди нени де эдип болбозынг. Ахунбаевтин ротазы калганчы рубежтерди алып турган, алган жопти канайып ойто токтодотон. Je немецтерге жагы резерв кожылган болзо керек куч болор, ол тушта ижениш жагыс ла онын пушкаларынын турген ле чечен адыжында.

Ол бойынын записной книжказына бичип алган патрондордын тоозын королд, жузин жууруп ийди. Ононг телефон ажыра база патрондор экелзин деп якыды.

Бу ончозы эдилеп калды. Жагыс ла сакыыры арткан.

— Je, капитан—деп, Енакиев Ахунбаевке перчаткалу колын сунуп айтты:—Якшы болзындар.

— Слер кайда болорыгар?

— Бойымнын наблюдательный пункттымда.

— А слер?

— Резервтин ротазында.

Олор колдорынан бек тудужып алдылар. Азыйгы ок чылап, айрылыжардан озо частарын тендештирип алдылар. Капитан Ахунбаевтин чазында алты час он эки минут. Капитан Енакиевтин чазында десе алты час тогус минут.

— Артып жадыгар—деп, капитан Ахунбаев айтты.

— Мендеп жадыгар—деп, капитан Енакиев чокум айтты.

Кемнинг чазы чын дежип, олор бир эмеш

сөс блааштылар. Је бу куучын азыйгыла жаг аайынча болгон. Енакиевтиг чазы чып-чын барып турганын Ахунбаев билер.

— Сөстөп ийдеер—деп, Ахунбаев кара көбтөрин суркурадып омок айдала, бойынын чазын үч минут кайра тургузып алды. —Је слерге темир тууга иженгендий, иженип јадым.

— Иженигер.

— Адышты береер ле.

— Берерис. Танкы слердин болзын—от бистин болзын—деп, капитан Енакиев соксоорып, солдатский кеп сөсти, айтпас тушта айдын турды.

— Слер артнагар.

— Оройтыбазыс.

— Је айдарда, немецкий оборонительный линияда туштажарыс.

— Эмезе озо.

— Је ырысту артыгар—деп, Ахунбаев учында айтты.—Тартыжыгар ла.

— Угуп турум.

Олор колдорынан база катап тудужып алала, эки башка айрылышты.

Окоптон эн озо капитан Енакиев чыкты, телефонный эмикти онын наблюдательный пункты жаар тартсын деп јакарууны береле, бойы батареяда не болуп турганын көрөргө барды.

Эртен туранын өткүн эзини согуп, тогдок јер буттын алдында кыјырап турды. Эбире тымк, жагыс ла каа-жаада кунбадыш јаны јаар јарый берген теңериде немецкий ракеталар уча бергилейт.

Качан капитан Енакиев мойынына илип алган автоматту Соболевле кожо батареяга једип келерде, кунчыгыш јанында турган туман куннин чогына кызара берди, салкын там өткүн согуп баштады.

Батарейанын адатан позициясы жаан яблоневый садта болгон, сад десе узун кунукчул стенинин ары жанында турган. Бир канча жерден стенини снарядла ооды салган эмтир. Стенинин бир тежигинен капитан Енакиев садка кире конды.

Карыган, же туп-түс яблонялардын ортозында, жерге кийдире бойы бойынан ырада отургызала, маскировочный сеткала жаап салган эмтир. Олорды жуугынан да сеспезинг. Ыраакта, яблоньдордын куру будактары өткүрө, кунукчул туранын куру көзүңгінде өчүрбеген фонарь суркурап турды. Ол түндеги точканын темдеги. Фонарик батарея мында деп көргүзүп турды.

Колында автоматту, өчөмүк чырайлу часовой капитан Енакиевтин жолун туй алып, командири танып ийеле, туура болуп, тым тура берди.

Капитан баштапкы орудиеге жууктап келди. Улустар мылтык-жепселин тудунганча, шлемдорун кийгенче, кажызы ла бойынын жеринде, ончозы белеп уйуктап жаттылар. Кемизи куру гильза жастанган, кемизи снарядтын кайырчагын, кемизи котелогын, эмесе колун жастанганча уйуктап жаттылар.

Уйуктап жаткан улустын ортозынан капитан Енакиев кичинек Ваняны көрүп ийди. Уулчак лафеттин үстүндө турулуп калган уйуктап жатты. Дистанционный ключ тудунган колун шлемду бажына жастанып алган эмтир. Эртен туранын соогына онын эриндери эмеш көгөрө берген эмтир, же кем де оны сүрткүшкө өдүп калган ватникле жаап салганынан улам, ол туш аразында эмеш күлүмзиренип жатты. Оны көрүп турала, капитан Енакиев бойы да күлүмзиренип ийди, же рапортту келип жаткан сержант Матвеевти көргөн бойынча, ол чырайын соодып, кабактарын жемирип ийди.

— Је, уулчак кандый?—ол батареяда бүгүн дежурить эдип турган орудиенин командиринин рапортын угала, оного эзендежип сурады.

— Уулчак кем жок, нөкөр капитан—деп, сержант бойынын кееркек кара, чичке сагалдарына ла „севастопольский“ жаңы кара полубачказына сабарыла тийдирип жетирди.

— Иштеп жат па?

— Э-э, андый.

— Орудиеде кандый иш эдип жат?

— Бу күнгө жетире ол менде куру гильзалар жуунаткан. А бүгүн, чокум айтса, кече энгирден бери мен оны 6-чы номердин болушчызы эдип салгам.

— Је кандый? Чыдажат па?

— Кем жок. Колпачокторды жакшы суурып жат. Турген. Орудиедин расчедын тургузатан ба?

— Керек жок. Амыразындар. Бүгүн иш көп болор. Патрондор экелдилер бе?

— Э-э.

— Жакшы. Бу мында бир кезек јерде чеден оодылып калган. Не-не болгодый болзо, пушканы чыгара сууртеер деп, слер шүүнип көрдигер бе?

— Э-э. Сууртегенис. Кем жок.

— Жакшы. Ундыбагар. Наблюдательный пункт-ла связь жакшы иштеп жат па?

— Жакшы.

— Он јанында дежурный кем?

— Билбезим.

— Билеле, јетиригер. Меге бери машина берзиндер.

— Уктым.

Телефонист ле сержант Матвеевтен өскө 1-кы орудиеде база бир кижин уйуктабай жаткан—ол наводчик Ковалев болгон. Капитан Енакиев

батареядагы улустан сок до жаңыс оныла кожо тўнгей улустый куучындажатап.

— Же керектерниг кандый, Василий Иванович?—деп, капитан Енакиев Ковалевко коштой отурып жадала, сурады.

— Мен бодозом, кем жок, Дмитрий Петрович. Бот эмди бис Кунчыгыш Пруссияда.

— Э-э, Германияда—деп, капитан Енакиев тўзин черетеп, саламла ороп, кышка белетеп салган жаан, кунукчыл садты аыктап куун-куч жок айтты.

Чынын айтса, капитан Енакиевтин батареяда кереги жок болгон. Же качап жуу башталар алдында улус ла батарея жууга белен бе, жок по деп онын корор куун келетен. Онызы жогынаг ол торт токунап отурып болбойтон.

Ол бир ле орудие корууп ийеле, бастыра батареянын айалгазын тургуза ла билип ийетен. Эмди ол батареянын айалгазын база билип ийди. Батареянын айалгазы суреен жакшы болгон. Чечинбейле, кажызы ла бойынын жерниде амыр уйуктап жаткан улустан, ачык жерлердег, адарга белетеп салган патрондордон, орудиенинг устуле чебер тартып салган маскировочный сеткадан, керек десе, фольварктын жабуузынын алдында тундеги наводка эдетен суркурап турган фонариктен—ончозынаг капитан Енакиев батареянын айалгазы жакшызын сезип турды. Тан жарып клееткен учун, ол фонарикти тургуза ла бчурзин деп жакару берди. Тандактын соок жаркыны ээн садла, тонуп калган жалбырактарла буркенип алган, оору немедий, жердин устуне араай жайылып клеетти. Чыгып келген кун бир ле минутка корунеле, онон кере ле тужине булуттардын ортозында болор деп билдиртип турды.

Капитан Енакиев чазы јаар көрди. Наблюдательный пунктка баратан ой жедип келтир. Таңнин де учун ого хозяйствозыла айрылыжарга ачу боло берди. Сууген Ковалевтын ла пушканын жанына база бир беш минут кирези отурап кууни келди. Бүгүн ого кодурунгилу куч керек; ол калганчы минуттарла тuzаланып ол күчти алынып тургандый сезинди.

— Нөкөр капитан, жетируге жөн беригер. Он жанында наблюдательныйда старший сержант Алейников—деп, жууктап келген Матвеев жетирди.—Машина белен.

— Жакшы. Тургай. Барыгар.

23

Капитан Енакиев тере портсигарынан папиростор чыгарып, бирузин Ковалевко берди. Олор таңкылап отурдылар.

— Же кандый? Уулчак кем жок эмтир бе?—деп, капитан Енакиев унчукты.

— Жакшы уулчак—деп, Ковалев будумчилу айтты,—айткан сөскө турар уулчак.

— Сөскө турар уулчак па?—деп, Енакиев сурайла, көзин жуурып, Ковалевко көрди.

— Менин санаамда уулчак сөскө турар.

— Онон кандый-кандый туза болор бо?

— Сөс жоктон болор.

— Мере база анайда билдирген.

— Мен байа панораманын жанында оны эмеш уреткем. Ончозын билетен эмтир! Кайкамчылу неме. Энезинен наводчик болуп чыккан кижил болбой.

Капитан Енакиев каткырып ийди.

— А кайучылар оны энезинен кайучы болорго чыккан дежет. Оңдо кандый да талант бар. Чын ба?

— Ондо артиллеристский талант бар.

— Талантливый жуучыл.

— Онызы коомой эмес.

— Василий Иванович, слер билереер бе — деп, кенетийин капитан Енакиев Ковалевко бала чылап бүүдүмчилү көрүп айтты, — мен оны азырап аларга жадым. Менин уулым болзо кайткай не? Слер канайда сананып тураар?

— Меге жарайт, Дмитрий Петрович — деп, наводчик мындый сөети сакыган чылап, тургуза ла каруузын жандырды.

— Мен жагыскаан. Сок ло жагыскаан бойым. Вилем база жок. Торт жашту уулчагым бар болгон... Слер билеригер ине?

Ковалев бажын энгилтип ийди. Ол ончозын билер болгон. Ол батареяда ончозынан артык билер. Капитан Енакиев көзүн жуурып ийеле, бойынын матросский бөрүктү, кичинек уулчагын көрүп тургандый болды. Онын уулчагы тирү болзо, эмди жети жашту болор эди.

— Менин уулчагымды ол солуп болбозо до, Василий Иванович — деп, ол терең тынала, санаа-шүүлтезин Ковалевтон жажырбай айтты, — же... же, Василий Иванович, кижн эки де уулду болор аргалу ине? Чын ба?

— Үч те уул болуп жат — деп, Ковалев база ушкурди.

— Мен слердин жобигерге суунип турум. Мен дивизиянын командирине уулчакты аларым деп рапортты берип ийгем. Менде санаалу, жакшы уул болзын деп турум. Чын ба?

Капитан Енакиев тагкынын ыжын оозынан араай чыгарып, нени де сананып, ыраак көрүп турды. Кенетийин онын жүзи кубула берди. Ол алдындагы крайды тыгдап көрөлө, жүзүн жуурып ийди. Ого кайда да, он жанында, немецкий огра-

дада миномет ло мылтыктын табыжы угулды деп билдирди. Капитан Енакиев Ковалев јаар кӱрди.

— Чын. Аткалап јат. Адыш тын эмтир — деп, Ковалев кулагынан ватаны чыгарып айтты.

Капитан Енакиев катап ла тындай берди. Је эмди тындабаза да ончозы јарт угулып турды. Миномет ло мылтыктын табыжына артиллериянын табыжы кожула берди. Керек дезе, уйкутап јаткан солдаттар да онын табыжына ойгонып тура јүгүреле, шлемдорын кийе соктылар.

Капитан Енакиев он јанында фланктагы адыжуунын айалгазын тургуза ла билип ийди. Коомой неме онын сакыганыча боло берген ошкош. Немецтер тындынып алала, оморды орой барган Ахунбаевтин эки ротазына табарган эмтир.

Капитан Енакиев Ахунбаевле куучындажарга телефонный окопко калып ийди. Је бу ла ӱйдӱ окоптон сержант Матвеев ого удур кыйгырганча чыга конды:

— Батарея, белетен!

Капитан оны турген туура ийделе, окоп јаар калып ийди:

— Командирдин наблюдательный!

— Ол телефондо — деп телефонист айдала. телефоннын трубказын арлай согуп, капитанга туда берди.

— Телефондо мен, алтынчы — деп, капитан Енакиев маңзаарбаска албаданып, токунаалу айтты. — Анда слерде не болуп јат?

— Сегис таңмалу райондо ӱштунин јуулыжып турганы кӱрүнет. Байла атакага белетенип турган болор. Јуулыжып ла јат.

— Кӱп по? Кучи кандый?

— Батальонго јетире.

— Якшы. Эмдиле келерим — деп, капитан Енакиев трубканы чачып ийерге турала, је санаазын алынып, телефонистке трубканы мендебей ойто берип ийди.

Сегис тагмалу јер Ахунбаев табарарга турган кырланнын бажында болгон. Эмди айалга јарт боло берди: немецтер Ахунбаевтинг планын билип ийеле, оны озолоп ийгендер.

Качан капитан Енакиев алдындагы крайга јетире «виллисле» келерде (ол атла ас јүретен), онын бажы ажыра бойынын батареязынын снарядтары шуулажып турдылар. Ичкеери, алдында дезе пехотный согуш башталып јат.

24

Командир көрөтөн пунктты согуш өткөн јаланга јууктадып салган учун, јуу болуп турган јер бинокль јоктон до суреен јарт көрүнип турды.

Капитан Енакиев амбразурадан карап көрүп ле ийзе, бастыра айалга јарт. Немецкий пехотанын батальоны табару эдерге турган капитан Ахунбаевтинг ротазыла согужарга төгнин бажынан тужуп клеетилер.

Эмди айалганы көрүп турала, ол эки ле неме эдер аргалу: эмезе тескеерлейле, эски немецкий окопторго обороняться эдер; эмезе калганчы ротазыла немецтерге удур барала согужар. Калганчы план, јалтанбас план болгон.

Капитан Енакиев Ахунбаев нөкөрин суреен јакшы билер. Онын немецтерге удур барарында бир де аланзу јок. Мынайып санангалакта ла телефонист ого телефонный трубканы туда берди. Адыш угарга чаптык болбозын деп, Енакиев

окопко жазап отурып ла жадарда, Ахунбаевтинг омок уни угула берди:

— Кемле куучындажып жадым? Слер, алтынчы ба?

— Алтынчы слерди угуп јат.

— Мени унимненг танып тураар ба?

— Э-э.

— Јакшы. Слерге айалга јарт па?

— Јарт.

— Резервти салып жадым. Атакага браадым.

Болужаар.

— Уктым.

— Қанча ой сакыйтан?

— 15 минут.

— Узак.

— Турген болбозым.

— Артып жадынг, балам — Ахунбаев кокыр-

лады.

Айалга коркышту да болзо, је Енакиев оның кокырына сууне берди.

— Бис эмес, слер јаантайын озолон жадаар — деп, капитан Енакиев сүүмчилу эмес те болзо, удура кокырлады. — Слер кайда?

— Слердинг картада стрелкалу, көгөртө кружоктоп салган јерде.

— Јарт. Айдарда, айылдаштар эмтирис.

— Андый болзын.

— Эмди кожо болорыс.

— Быйаным болзын.

— Бастыра хозяйствогорды, слерди кучактап, окшоп жадым.

Бу јенгил, омок куучынды тууразынанг укса, куру куучын деп угар, је бу куучын терен шүүлтелу болгон. Ол куучын Ахунбаевтинг пехотазын пушкалар уйдешсин деп сураганы ла Енакиевтинг јоп бергени болгон. Ахунбаевтинг сурагы јар-

тап турган: «Кару нөкорим, уур минуталарда мени таштабазың ба?» Енакиевтин каруузы де зе мылды болгон: «Санааркаба. Меге ижен. Жууда кожо болорыс. Бис кожо јенгерис, а олгөдий болзо, кожо олөрис».

Куучыннын кийининде капитан Енакиев бойынын батареязынын 1-кы взводна тургуза ла, бир де секунд ойди јылытпай, машиналу да болзо, јойу да болзо ротага јетире ичкеери барзын деп, телефон ажыра јакылта берди. Ахунбаевтин ударный ротазынын ачык флангтарына болуш эдип, өштүге амыр бербей, јаантайын атсын деп 2-чи взводко ол база јакару берди.

Бу ла өйдө ол Ваня 1-кы взводто болгонын эске алып ийди. Баштап тарый ол јакаруны токтодып, эки взводты солыштырып ийерге сананган, је оноң телефонды катап тутпай, кенейте бурула берди. Пушкалардын адатанын старший офицерге табыштырып береле, бойы эки телефонист ле оноң база эки кайучыларыла кожо Ахунбаевтин командный пункты јаар ичкеерледи.

Кезик јерди омор энчейип, је көп саба јерди омор эмектеп өттилер, ненин учун дезе, јер түс, ачык болгон. Оморды јолой пулеметло канча ла катап аткылаган.

Ахунбаевтин командный пункты картошко салган ээн јаланда болгон. Мында кайдаарла көрзөн — эбире картошко салган јаландар.

Је капитан Ахунбаев мында јок болгон. Ол јук ле телефонист ле связнойды мында таштап ийеле, бойы резервтеги ротазыла кожо ичкеери јүре берген эмтир.

Ахунбаевтин капшуунына Енакиев эрик јокто кайкай берди. Эмди ого айалга тың да күч эмес деп билдирди. Је эки роталу батальонго удур барары јенил эмес болгон. Је Ахунбаевтий

жалтанбас, эпчил, турумкай офицер жөнү экелеринде кайкал жок. Флангка барган эки ротанын суруузы база жок. Олор курчадып салдыс деп калганчы катап жетиргендер. Онон связь үзүлө берген. Же ондый да болзо, олор курчуудаг чыгып, немецтерди тыл жанынан соготон арга бар. Тартыжууны ол аайлап чыгар.

Кайучылар взводты үйдөшсін, онон пушкарды кыска, жажытту жолло өткүрүп ийзин деп жакарала, капитан Енакиев картошконунг бүрининг кийинине жадып, картазын ачала, канайда тартыжатап деп шуужерге, капитан Ахунбаевти сакый берди.

Бу ла өйдө Ваня бойынын расчедыла кожо капитан Енакиев темдектеген јер јаар грузовикту мантадып турды. Олордын кийининен 2-чи оруденинг грузовиги јүк-јүк ле једижип турды. Эки грузовик коркышту түргөн мантадып браткандар. Ондый да болзо, сержант Матвеев үренишкен аайынча туруп алала, кабинаны автоматтын кындагыла токылдадып, кыйгырып браатты:

— Же сен кайттын, Костя! Түргендет! Түргөн, түргөн, түргөн!

Грузовикке колбоп салган орудие, ойынчык немедий ары-бери калбандап, секирип клеетти. Солдаттар бурулчыктар сайын јайылып клеедет. Олор шлемдорыла сүзүжип, кол-колынган кабыжып калгылайт. Же кемизи де каткырбай турган. Јаантайын оостон түшпес кокыр да угулбай турган.

Ончозынын јүстери соок, агаштан эткен немедий кыймыгы жок клееттилер. Көскө јетире кийген јажыл шлемдоры салкынду тагдакта карарыжып браатты.

Кайдаар брааткандарын Ваня билбей турган. Олор коркышту түрген атанганынаг улам, ол кемненг де сурап болбоды. Олор башталып жаткан жууга браатканып, же бу жууда олор сан башка алдындагы жууларга түнгей эмес, өскө согушла согужарын ол карап сезип клееткен.

Ончо улуска түнгейлежип, Ваня скамейкадан колыла бек тудунып, экинчи колын карманында дистанционный ключтен салбай отурды.

Ол эрдин тыг тиштенип алган, көстөри десе эбире соок көрүп браатты, кичинек жузи десе жаан шлемнын алдынаг өскө солдаттардын жузине түнгей база агаштан эткендий кыймык жок, онон кичинек, онон чичке көрүнөт.

Жолы жок, сүрүп салган жерле, огородторло олор эки километр кирези барала, онон саг төмөн түштилер, же бу ла өйдө олорго удур узун солдат жүгүрүп келип, колыла жагып, кандый да темдектер эдип турды.

Алдындагы грузовик жорыгып эмеш араайладып ийерде, ол машинанын тепкижине секирип чыкты.

— Түрген, түрген! — Ол шоферге жаан, кара колыла кайдаар барарын көргүзүп, түрген айтты. — Түргенде, токтобо. Ол боочыны түрген ажа конор керек. Көрүп турун ба? Минометтордун снаряды ого жедип жадылар.

Шофер рычагтарды түрген тарткылап ийерде, радиатор бууттый берди, машина десе кыгырап туруп, боочы өрө чирене берди.

— Же, анда керектер кандый? — деп, сержант Матвеев, жол көргүзүп брааткан солдаттан сурады.

— Будун батальон, бистинг эки ротага удур туруп жат. Керек изү. Пехота от сурап жат.

— Кемнинг пехотазы?

— Ахунбаевтин.

Сержант Матвеев бажыла кекип ийди.

— Эмдиле берерис.

Ваня солдат жаар көрөлө, Биденконы танып ийди.

— Биденко таай! — ол сүүнчилү кыйгырып ийди. — Көрсөгөр, мен база мында. Мен 6-чы номерде. Менде трубка тургузатап аңылу ключ бар. Ключ бу!

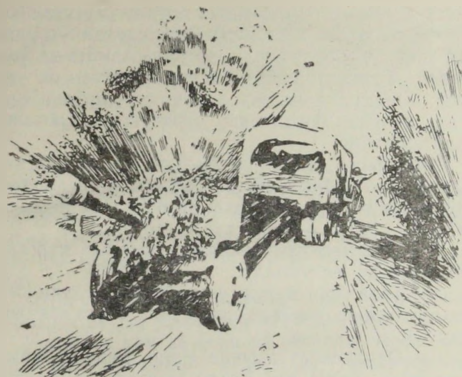
Уулчак карманынан дистанционный ключти чыгарып келди. Же Биденко Ваняны ажаарбай калды. Бу ла өйдө грузовик жеткерлү боочыга чыгып келген тужы болгон. Эмди ол недег де түргөн мантап браатты. Шофер десе тиштери өткүрө арбанып, рычагтарды чукулду тарткылап, там ла түргөндөдип жат.

Жаңыс ла өйдө төрт мина грузовикти эбире жарыла бердилер. Мотордын күүлегенинег, патронду кайырчактардыг табыжынан колбууда орудиенин күзүрөп клееткенинег улам, миналардыг учуп та клееткенин, жарыла да бергенин уулчак уклады. Ол жаңыс ла жердин тобрагы, сноп чылап, өрө карара чачыла бергенин көрүп калды. Оны кей канайда ийде салганын ол база сезип ийди.

Ондый да болзо, ол төрт мина ыраак жарылганынан улам коромжы эдип болбоды. 2-чи минута грузовик жеткерлү жерди өдө коңды. Эмди ол боочыны төмөн түргөн тужуп клеетти, а олордын кийининде десе, боочыда миналар жарылып, жерле теңгериини бириктирип салган турды.

— Же, эмди куру жерди олор тун киргенче адар — деп, Матвеев тееркеп, кееркек эрин сагалдарын ла севастопольский полубачкаларын сыймап айтты.

— Тур! — деп, Биденко айтты.

Машина бура соголо, тура тушти, орудиеинг оозы десе ошту јаар уулана берди. Номерлер јерге түже секиреле, пушканы колбуудан чече бердилер. Биденко Ваняны көрүп ийди.

— А, пастушок? Кару најым! Сен база мында ба?

Ол уулчакты кучту колдорула капкап бойынча, јерге түжүрүп ийди.

— Во, таай Биденко, көрүгер! — деп, Ваня манзаарып, дистанционный ключин ого көргүзүп айтты.

— Көрсөгөрдө, ол чын ла орудиец болуп калтыр не!

Биденко уулчакты сүүмчилү, је бу ла ок өйдө эмеш күйүнгөндү ајыктап турды. Онын воспитанигинин тыш кеберине орудиецтер не онду неме кошконун көрөргө ол албаданып турды. Онду

неме кошканы бир ле неме: орудиецтер уулчакка шлём кийдирип бергендер. Ваня карыган солдатка оног жуук боло берди. Артканы азыгыла бойы эмтир. Ванянын кийими эскирип калган ок эмтир. Кийими уужалып, сопокторы түрүлүп калган, шнцели орудиеиниң сүрткүжине уймалып калган эмтир.

Биденкого онын бу мындый болуп калганы жарай берди. Онын сууген уулчагы жуучыл кеберлү болуп калган. Же ондый да болзо, ол арбанып айтты:

— Бош уужалып калган, уймалып калган... Көрөргө дө жескимчилү.

— Таай, мен бурулу эмес. Кезикте чечинбейде орудиеиниң жанында, жерге уйуктаарга келишип жат.

— Орудиеиниң жанында!—деп, Биденко кимиренди. — Бисте ару жүргөн эдинг ле. Казенный кийимди чеберлеп кийер керек.

Биденко тегинеле арбанып аларга турганын Ваня билип турган. Биденко оны азыгы ла чылап сууп жат деп, ол сезип турды. Кепетийин Ваня ого калганчы өйдө онын жүрүминде не солундар болгонын ончозын куучындап берер кууни келди. Ол пушкадан бойы канайда атканын, оны кече канайда 6-чы номердинг болушчызы эткенин, капитан Енакиев оны уулчагы эдип аларга дивизиянын командирине рапорт бергенин айдарга сананды.

Ол Горбунов керегинде, олардо не солун барын, кандый жаңы трофейлер алганын сураарга сананды.

Же ончозын узе айдып болбоды. Эбире жуу баштала берди. Кажы ла секунда алтыннан баалу болгон. Көп куучында жарга келишпей турган.

Пушканы чечип, патрондорлу кайырчактарды жерге түжүрүп ле ийерде (бу керек будун жарым ла минутка эдилген), сержант Матвеев эмдиге жетире Ваня бир де катап укпаган жаңы команда берди:

— Колесолорго!

25

Номерлер пушканы курчай согуп, хоботты көдуреле, колесо сайын эки кижиден ийдип, алдынан жүгүрүп брааткан Биденконын темдеги аайынча пушканы ийдип, түрген ичкесери болдылар.

Арткан солдаттар патронду кайырчактарды пушканы ээчий, жерле сүүртей бердилер.

Уулчакка кем де нени де айтпады. Нени эдетинин ол бойы билип ийди. Ол кайырчактын жоон кендир тутказынаг тудала, кайырчакты сүүртеп болбоды. Кайырчак коркышту уур болгон. Ол көп сананбай, дистанционный ключле кайырчактын какпагыг кодоро согуп ийеле, сүрткүштөп салган узун патрондорды ийиндерине салып отура түже, ичкеери жүгүрди.

Ол једип келерде, орудие картошканыг бүрлеринин јанында адарга белен турды. Ыраак јокто экинчи орудие база белен турды.

Капитан Енакиев база мында турды.

Ваня оны мындый айалгадазын качан да көрбөгөн. Ол шлемду, тегин солдат ошкош, буттарыг айра салып алган, чаканактарыла жерге тайанып алган јатты. Ол бинокльдег көрүп јаткан.

Тыг буулап алган чоокыр плащ-палаткалу капитан Ахунбаев автомадын тайанганча оныла коштой јатты. Онын јанында, салфетка чылап, бүктеп салган карта көрүнөт. Картадан

Ваня бир точкага ууланган эки жооп кызыл стрелкалар көрүп ийди.

Мында база эки кижиге жатты: наводчик Ковалев ло база экинчи орудиенин наводчиги. Онын өбөкөзүн Ваня эмдиге жетире билбес болгон Олор экү батареянын командири көргөн жер жаар көрүп жаттылар.

— Жакшы көрүнөт пе? — деп, капитан Енакиев сурады.

— Э-э — деп, эки наводчик айдышты.

— Танмага жетире канча метр болгодый?

— Жети жүс болор.

— Чын. Жети жүс одус беш. Оноор ок адыгар.

— Уктым.

— Чике шыкагар. Түргөн адыгар. Темп жылмайбасын. Пехотадан айрылбагар. Артык команда болбос.

Капитан Енакиев каду кадап тургандый, чокум, кату жакарып турды. Ахунбаев десе бажын кекип, суумчилу эмес кандый да коркышту каткызыла каткырып, жалтырашкан тиштерин көргүзүп тургандый болды.

— Текши сигнал болзо — адыгар — деп, капитан Енакиев айтты.

— Бир кызыл ракета — деп, капитан Ахунбаев картаны полевой сумказына сугуп жадала, токынабай айтты. — Мен бойум божодорым. Шиндегер.

— Уктым.

Ахунбаев сумказын табышту бектеп ийди.

— Барадым! — деп, ол эзендешпей де айдала, мылтыктар жызырап турган жер жаар жаан алтап жүгүрө берди.

— Сурактар жок по? — деп, капитан Енакиев наводчиктерден сурады.

— Жок.

— Орудиелерге!

Эки наводчик орудиелер сайын унчукпай жыла бердилер. Эбире көп улустар: батареецтер, пехотинецтер, сумкалу эки санитарка кыс, катушкалу, тере кайырчакту телефонисттер, тагышчакту, шыркалу жуучыл — ончозы жерге жаба жаткылап, кыймыктанар тушта энмектеп тургандарын Ваня сезип ийди.

Кезикте кейде, кушкаштарга түнөй, та не де сыгырыжып турганын Ваня база сезип ийди. Ол октор болгонын Ваня билип ийди. Олор кайда да пехотный цепьтин жанында болгонын ол ондоп турды. Пехотный цепьти ол тургуза ла көрүп ийди. Ол торт ло коштой эмтир.

Ичкеери, картошко салган жалагда бир канча тоничектерди Ваня картошконунг жууп салган бүри деп бодогон. Эмди дезе ол пехотный цепь болгон эмтир. Онон ары бойынын бир де кижизи жок — жангыс ла немецтер.

Ол чебер энчейип, бойынын орудиезине једип келеле, снарядтарды жерге тургузып, бойынын алтынчы номерде туратан јеринде, кайырчактын јанына јадып алды.

Бугун эдиллип турган немелер узак, чылалганду деп ого билдиртип турат. Чынын айтса, эбире керектер неден де турген эдиллип турган.

Капитан Енакиев оны сезип ийзе кайдат, ол тушта ол ого удуга күлүмзиренип ийеле, дистанционный ключин көргүзип айдар эди: «Эзен-амыр, иөкөр капитан!» Ол тушта Ваня орудиезининг жанындазын, өскө солдаттардый ок жуулажып турганын билер эди. Је ичкеери, алдында мылтыктын араай аткан табыжы угула берерде ле, кызыл ракета көрүне берди.

Ичкеерлеп клееткен немецкий цепь јаар

чике шыкашпа — ат! — деп, капитан Енакиев кыска, кату кыйгырды.

— Ат! — сержант Матвеев кыйгырды.

Бу ла өйдө эки пушка өйинег озо адып ийгендий угулды. Оног база катап адып ийдилер, оног база, база. Олор бир де токтобой ада бердилер. Пушканын атканы, снарядтардын жарылганыла бириге берди. Эбире ончозы шыгыражып тургандый билдирип турды. Табыштап, таарынын ачу, оду жыдынап улустын көзи жашталып турган. Ваня онын амтанын да сезип турат. Гильзалар ыжып буркураатканча ээчий-деечий стволдын каналынап чыгара секиргилеп, жерге түшкөн бойынча анданыжып турдылар. Же олорды эмди кем де жуунатпай турган. Олорды бутла туура ээже тееп салгылайт.

Ваня патрондорды кайырчактардан алып, олордын колпактарын суурып, једижип албай турды.

Ковалев түргөн иштейтен, же эмди онын кажыла кыймыктанганы јалкын ошкош түргөн болды. Панорамадан ырабай, Ковалев көдүрөтөн ле буруйтап механизмдерди туура-теере эки колыла коркышту түргөн толгоп турат. Сагалдарын тиштенип алала, ол спусковой шнурды чугулду тартып ийет. Пушка дезе катап ла чарчалып, таарынын кейиле бүркеле берет.

Капитан Енакиев дезе Ковалевко одоштој туруп алган бинокльле жарылып турган снарядтарын ајыктап турат. Јакшы көрөргө ол кезикте пушкадан ырап, ичкеери југурип, жерге јада түжет. Бир катап ол торт киске чилеп картошканын бүрлеринин үстүне чыгып келеле, бир канча өйгө бут бажына турган. Миналар дезе эбире жарылып ла турган. Бир осколка пушканын куйагына канайып тийгенин Ваня угуп ийди.

— Бот-бот. Јакшы. База катап — деп, капитан Енакиев пушкага ойто ло жууктап, Ковалевко та пени де көргүзип айдат.

— А эмди эмеш он жапы жаар. Көрзөн, анда миномет. Анаар ат. Уч катап. Ат!

Пушка катап ла кайра чарчалат. Капитан Енакиев десе бинокльден көрүп, түргөн айдып турат:

— Так-так-так. Молодец, Василий Иванович, чике салдың. Шилемир, унчукпай барды. А эмди пехотаны катап ла ат. Ага, көрмөстөр! Жерге жапшына берген болорун ба? Василий Иванович, ологго бер ле.

Бир катап, сыранай чечен адышта, капитан Енакиев каткырып та ийген, биноклин таштап, колдорула чабына берген.

Бойынын капитаны мындый капшуун, омок, жиит болгону Ваня качап да көрбөгөн. Солдат командириле канайда оморкойтон эди, ол онойдо ок оморкой берди. Же бу солдаттын оморкой бергенинде база бир пеме кожыла берген — ол уулы адазыла оморкоп турганы.

Кенетийин капитан Енакиев колын көдүрүп ийерде, пушкалар атпай токтой бердилер. Ваня он кирелу пулеметтын мендешту адын турганын угуп ийди. Пулеметтордын адыжы коркышту болгон. Бу коомой бо, айса јакшы ба ол билбей турган. Же капитан Енакиевтин чырайы жаар көрөлө, тургуза ла билип ийди: ол сүрөөн јакшы болгон.

Ол Ахунбаевтин јажырып салган пулеметтору болгон деп кийининде ол солдаттардан уккан. Јажырып салган пулеметтор немецтер торт жууктап келгенче ле унчукпагандар. Онон кенетийин ада бергендер.

— Ага, качып јадылар — капитан Енакиев

унчукты. — Качып турган немецкий цепьти шрапнельле! Тагма одус беш, трубка одус беш. Ат! — деп ол кыйгырып ийди, пушкалар дезе качызы ла 6 катаптан адып ийди, же капитан Енакиев катап ла токтодып ийди.

Пулеметтор таркылдажып ла турдылар, же эмди дезе көп улустынг кыйгызы јалангыг качы ла талазынан угула берди: «Ура-а-а-а...»

— Ичкеери! -- деп, капитан Енакиев айдала. кайа да көрбөй ичкеери болды.

— Колесолорго! — деп, јаагынан кан агып турган сержант Матвеев кыйгырды.

Пушкалар катап ла ичкеерлей берди. Эмди оло алдындагызынан түргөн барып јаттылар. Олорго јолой каныгып калган пехотинецтер туштап, болужып турдылар. Кезиктери дезе патрондорлу кайырчактарды сүүртеп брааттылар.

Капитан Ахунбаев немецтерге јерге јадарга ла окоп казарга бербей сүрүп брааткан. Он эки пулемет ло Ахунбаев немецтерге сок јангыс сый эмес болгон. Ол ого үзеери минометный батарея јажырып салган болгон, же онызы бир де катап атпаган.

Эмди качан пушкалар да бош јок болордо, минометный батарея ада берди. Качып турган немецтерди ол тоскура адып турды. Немецтердин качыжы түргөн болгонынан улам, пехота ла пушкалар токтодынып албай, ыраак јуре бердилер.

Енакиевтин пушкалары бир де токтобой, төнгөнин тал ортозына једе берген, оног ары дезе немецтердинг төс позициязына јетире сырагај јуук болгон. Немецтер мында мааланынг узун јууказына јада тушкендер. Олор окоп каза бердилер. Же бу ла өйдө пушкалар једип келген. Јуу там ла көндүгө берди.

Пушкалар эмди пехотинецтердин сыраңай ла ортозында болгон. Ваня он ло сол жапынан ады-жып жаткан пехотинецтерди көрүп турды. Ол патрон үлөөчилер цинковый кайырчактарын суур-тегенче канайда турген жүгуришип, жыгылыжып турганын база көрүп турды.

Залпты командовать эдип турган офицерлердин кыйгызын ол база угуп турган.

Эбиреде јер ышталып жаткан оролорло бүркелип калган эмтир. Эбире темир гильзалу пуле-метный ленталар, балбарылып калган немецкий фляжжалар, цинковый пряжкалу теренингузүктери, жарылбаган миналар, јырткы немецкий плащ-палаткалар, канду бөстөр, фотокарточкалар, открыткалар, јууның јалагында арткан оног до өскө коркышту чөптөр јаттылар.

Јаан боро сопоктор кийип алган, јажыл плашту өлүп калган бир канча немецкий солдаттар пушкадан ыраак јок јаттылар.

Баштап Ваняга олор мында узак турар деп билдирди.

Је атака неме болбосто, капитан Ахунбаев бойының учинчи, калганчы көзөрин ойынга салып ийди. Ол жаңы, бир де адышпаган, капитан Ахунбаевтин калганчы айалгага чеберлеп турган взводы болгон. Ол взводын јажытту экелип, окопко киргелек немецтерге удур коркушту турген ле эптү апарды. Капитан Енакиевтин орудиелери ажыра ол взводты бойы баштап апарган.

Бу јенгүнинг минутазы болгон. Је ол минута бүгүниги күнде ончо немелердий турген јоголо берди.

Орудиенинг расчеда жаңы позицияга бектешип аларга белетене ле берерде, кенетийин эбире керектер коомойтый бергенин Ваня сезип ийди.

Луунын кийининде тургуза ла тура түшкен тымык уулчакка коркышту болор деп, билдиртип тургандый болды.

Капитан Енакиев орудиенин куйагына јоло-нип алала, көзин јуурып, ичкеери ајыктап турды. Онын чырайы мындый бүрүңкий болгонын Ваня бир де катап көрбөгөн.

Коштой турган Ковалев колыла ого нени де көргүзип турды. Олор араай куучындажып турдылар. Ваня тыгдап көрди, олор кандый да тоо тоолоп, ойноп тургандый ого билдирди.

— Бир, эки, үч — деп, Ковалев айтты.

— Төрт, беш — деп, капитан Енакиев кошты.

— Алты — деп, Ковалев айтты.

Командир ле наводчик ајыктап турган јер јаар Ваня база көрүп ийди. Ого коркымчылу өчөмик горизонт, бир канча бийик јабулар, бир канча карыган агаштар ла темир јолдын водокачказынанг өскө не де көрүнбеди.

Бу тужунда капитан Енакиев јууктап келди. Онын јүзи изү, кызыл эмтир. Онын јүзи алдындагызынанг јалбак немедий көрүнип турды. Онын јүзиле кара тери агыл, јалтырап турган помидор ошкош ээгиненг, тамчылап турды. Ол терин дезе плащ-палатканын эдегиле арлап алат.

— Беш танк — деп, Ковалев тыныш алынбай айтты. — Водокачка јаар барып јат. Ыраагы үч мун метр.

— Алты — деп, капитан Енакиев түзетти. — Ыраагы эки мун сегис јүс метр.

— Айса болзо, ондый — деп, Ахунбаев айтты.

Капитан Енакиев бинокльден көрөлө айтты:

— Пехоталу келгилеп јат.

Капитан Ахунбаев онын колынан бинокльди менгештү алала, ајыктай берди. Ол узак ајык-

тап турала, учында бинокльди ойто јандырын берди.

— Эки ротага јуук — деп, Ахунбаев айтты.

— Ол кирези болор — деп, капитан Енакиев унчукты. — Слерде канча кижии артты?

Бу суракка Ахунбаев каруузын чике бербеди.

— Коромјы јаан—деп ол кыјырантып, плащ-палатказын тыгыда буулап турала айтты, ошон сологынын кончын өрб тартала, автомадыла јанып, јаан алтамдан ичкеери јүгүрди.

Бу куучын кандый да араай өткөн болзо, је «танк» деген сөс эки орудиенинг улузына јайыла берди.

Солдаттар куучындашпай, түргөн каза бердилер, а бежинчи ле алтынчы номерлер кайырчактардан бронебойный патрондорды түргөн чыгаргылап, алдынан салып турдылар. Ваня бойынчын јерин јакшы билип, патрондор јаар болды.

Бу ла өйдө капитан Енакиев уулчакты көрүп ийди.

— Бу не! Сен мында ба? — ол айтты. — Сен мында нени эдип турган?

Ваня тура түжеле, түп-түс тура берди.

— Баштапкы орудиеде 6-чы номер, нөкөр капитан—деп ол куру, бош калбагдап турган шломына сабарыла тийдирип, каруузын омок берди.

Чындап айтса, уулчак эмеш төгүнденип ийген. Ол алтынчы номер эмес болгон. Ол алтынчы номердин јук ле болушчызы болгон. Је онын алтынчы номер болор күүни тын болгон, ого үзее-ри капитанынын ла адазынын алдына тузалу айалгада болорго, ол эмеш төгүнденип ийген.

Ол Енакиевтин алдында кыймык јок турды. Батареянын командири оны көрүп ийгенинен улам, ол ачык чанкыр көстөриле ого удур а ырысту көрүп турды.

Пушканын кийининен патрондорды канайда эжелгенин, колпактарды канайда суурганын, ого коштой ыраак жокто мина жарыларда ол канайда коркыбаганын, капитанына куучындап берер кууни келди. Ол ого ончозын кучындап береле, солдатский «Бөкө!» — деген омок сөсти ойто удур угар кууни келди.

Же бу минутта капитан Енакиев оныла көп куучында жар кууни жок болгон.

Онын кыйгырып ийер кууни келген: «Сен не билбей турун ба? Танктар келип жат. Тенек, сени өлтүрүп саларлар. Кач!»

Же ол токтодынып турды. Ол жүзин жуурала, тиштери өткүрө унчукты:

— Эмди ле мынан ары бар.

— Кайдаар? — деп, Ваня унчукты.

— Кайра, батареяга. Экинчи взводко. Кай-учыларга. Кайдаар кууни бар, оноор ок бар.

Ваня капитан Енакиевтин көзине көрөлө, ончозын билип ийди. Онын эриндери тырлажа берди. Ол онон түс тура түшти.

— Кайра барбазым — деп, ол айтты.

— Неме? — деп, капитан Енакиев кайкап сурады.

— Кайра барбазым — уулчак өчөжиң айдала, жер жаар аяктай берди.

— Жакарып жадым, уктын ба? — деп, капитан Енакиев араай унчукты.

— Барбазым — деп, Ваня жүк ле арайдагы шымыранды, көзине десе жаш айланып келди.

Бу ла тушта капитан Енакиев бу кичинек солдаттын, онын уулынын ичинде не болуп турганын тургуза ла билип ийди. Уулчакла сөс блаажып болбозын, ой ас болгону ол жаңы ла ондоды.

Ол жүк билдирлү жиит, сүмелү күлүмзиренип

ийди. Ол полевой сумказынан јетируинг боро чаазынын чыгарып, орудиеинг куйагына јаба салала, химический карандашла түрген бир канча сөстөр бичип ийди. Онон чаазынды кичинек боро конвертке сугуп ийди.

— Красноармеец Солнцев! — деп ончозы уркадый эдип, ол өпөтийин айтты.

Ваня строевой алтамла базып келеле, чоңчойлорыла согуштырып ийди.

— Мен, нөкөр капитан.

— Јуучыл јакылта. Бу пакетти тургуза ла дивизиянын командный пунктына, штабтыг начальнигине јетиригер. Јарт па?

— Јарт.

— Катап айдыгар.

— Пакетти тургуза ла дивизиянын командный пунктына, штабтыг начальнигине јетирер — деп, Ваня автоматтый такып айтты.

— Чын.

Капитан Енакиев конвертти туда берди. Онойдо ок түрген Ваня пакетти колына ала койды. Шинелин ачып, пакетти гимнастерказынын карманына терең сугуп алды.

— Барайын ба?

Ыраакта куулеп клееткен моторлордын кууленип угуп, капитан Енакиев унчукпай турды. Онон кенетийин түрген бурулып келеле, кыска сурады:

— Је? Слер кайтыгар? Барыгар!

Је Ваня суркурашкан көстөрийн капитанынан айрып болбой, түп-түс бир канча турды.

— Сен кайтыг? Је? — деп, капитан Енакиев эрке унчукты. Ол уулчакты кенетийин түрген кучактай алган бойынча төжине тыг јаба кучактап ийди. — Бар, уулым — деп, ол Ваняны пер-

чаткалу жаан эмес колдорыла төжинег араай ийде салып айтты.

Ваня сол ийиниле бура согуп, шлемин кептей тартала, кайа көрбөй жүгүрө берди. Жүс метр жетпей жүрүп, ол кийин жанында орудиселердин атканын угуп ийди. Ол капитан Енакиевтин пушкалары танктарды адып турганы болгон.

26

Качан Ваня уур тышып, терлеп дивизиянын командный пунктына жедип келерде, капитан Енакиевтин пушкалары турган төңдө жуу ачылып калган болгон.

Төңнунг бажында ак-боро, кара-күрөң ыш буркурап турган. Ол ыш койдын түгине түнөй быжыраш болгон.

Мишалар жарылып, жер-эени селеңдеди турган. Жаландардын үстүлө коркышту тын эзин экпинделип башталган.

Ондоор тоолу бистин снарядтар ыраак ла жуук батареялардан ол төң жаар шуулап келгилейт.

Штабтын начальниги Ваня жаар көрбөй, пакедин алып кычырала, унчукпай туруп айтты.

— Эйе. Мен уккам.

Онон пакетти жуудан келген жетирүлөр салатан папказына салып алды.

— Барыгар!

Ваня штабтын блиндажына чыгала, ойто кайра жүгүрди. Жуу жаңыс ла капитан Енакиев болгон төңдө болгон эмес, бастыра төңдөрдө болгон. Оны Ваня жүк жаңы ла билди.

Эмди жуу бастыра фронто күркүрөп, араай ичкеерлеп барып жатты.

Жүгүрүп турган Ваняны озолоп, мотомеханизиrowанный пехотанын грузовиктери жаңы ла өткүлөйт; терең коолдорды уур танктар кыйында-

лып ашкылайт; бойы жүрөп пушкалар гусеницаларыла кыыражып өдөт. Олорды көрзөн араай бараткандый, же чындап болзо сүрекей түргөн; колдорунда агашту ла тоолоткышту телефонистер жүгүрүп турдылар, секирип турган «виллисте» төбөзи кызыл бийик папахалу генерал барып жадыры. Колдорунда, газет чилеп, жайа туткан карта бар эмтир.

Эбиреде ончозы солунуп, ончозы кыймыктап, ичкеери мендеп жаттылар.

Озогы таныш жерди эмди Ваня жүк арайдан ла танып турды. Ол өскөрип, кандый да сан башка өскө немедий болуп калгандый. Бойынын орудиезинен барганынан бери канча ой өткөнүн, Ваня билбес болгон. Ого тоолу ла минут өткөндий билдирип турды. Чындап болзо, бир канча час өткөн болгон. Төндө жуу эмдиге ле жетире болгончо туру деп, Ваня мендеп турган.

Төндө ончо неме токынап калган деп, ол билбеген: танктар өртөлип, атака тескеери соктырып, жуулап алган төң дезде тыгыдылып калган болгон. Байагы пушкалар турган жер чек тылда болгон. Бу ончозы канайда болгону ол бир де кичинек билбеген. Капитан Енакиевтин эки пушказы ла Ахунбаевтин батальонынын арткан калганы, патроны божоп каларда, 40 минуттын туркунына курчап алган немецтерле колгранаталарла тартышкан. Гранаттары божой берерде, олор штыктарла, күректерле, не ле болгон немеле тартышкан. Же немецтер узук жогынан жүткүп турарда, капитан Енакиев дивизия жаар телефон согуп, батареялардан олор жаар атсын деп сураган.

Мыны ончозун Ваня бир де билбес болгон. Же ол таныш жерине жууктап келерде онын жүреги га не де ачу сыстай берди.

Je бу да јер эмди ого кӱрбӱгӱндий билдирди. Јук арайдан ла Ваня танып турды.

Бот бу позициядан омор баштап ла немецтердин бойына шыкап аткан. Оны Ваня картошконын бӱринеи билди: капитан Енакиев ол бӱрге туруп, оны бир јаны јаар ойо базып салган болгон. Бу бӱрдин јанында јарык снарядтын куру кайырчагы јаткан болгон. Ол эмди де ондо јадыры. Je јаныс онын ичиндеги снарядтар тургузатан ујаларлу агашты кем де кодорып, кайырчактын јанында таштап салтыр.

База ла таныш неме јок болды.

Мында азий улустар јок болгон. Омор мында иштенип турарда, бу јер кару болуп туратан.

Уулчак онои ары барды. Бу јаланда Ахунбаевтин јуучылдары јаткан болгон, эмди дезе мында кӱмӱртип калган машина ышталып турды. Оны эбиреде јарылган снарядтардын оролары ла јарылбаган снарядтар јадыры. Бу, байла, капитан Енакиевке снаряд јетирер деп албаданган машина болор деп, Ваня бододы.

Онои ары Ваня оодо аттырып салган эки немецкий танк кӱрди. Омор алдында мында јок болгон. Соктыртып салган бир танктан кижинин буды сырајат. Бутын оромыжи эмеш кӱйӱп калган, калын ботинказынын кадулары эмеш элел калган бек кадулар эмтир. Мылтыгынын стволы јарылып калган, база бир танктын јанында, снарядтын орозында кандый да сқлянка дейтен шил неме јадыры, ол электричествонын лампочказына тӱней эмтир. Онои койу, јарык неме араай агып, фосфор чилеп билдирбес сары отлокыймыктабай кӱйӱп турат.

Онои ары бастыра јаланда снарядтардын оролары јатты. Кичинек ле јаан оролар јуук болгонына, кезикте омордын ортозына бут та бас-

кадый тус јер јок болгон. Јаантайыш ла тужуучыгып турарга келижип турды. Бу јаланла Ваня бир одус ла алтам одоло арый берди.

Уур шлемынын алдында изу тер болгон. Уур шинели ийиндерин базып турды.

Бир канча оскө билбейтен артиллеристтер Ванянын јаныла отти. Бирүзининг белинде јажыл антеналу јажыл кайырчак јурди. Јажыл антеназы дезе камыш олөннинг уч јалбырактарлу кулузунындый эмир.

Ваня көрбөгөн бийик кара бееге минген таныш эмес артиллерийский капитан отти, кийининег ары мойынында автоматту база ла таныш эмес кайучы отти.

Бу бүрүнкий, јабыс, соок салкынду баштапкы кар экелген теңери алдында немелер ончозы оскө до, эп јок то билдирет.

Кенетийин Ваня бойынын пушказын көрүп ийди. Ол эмеш јантыйыш калган туру. Колесозы јок болуп калган бир колесонын ордына патроннын кайырчактарын усти-устуне салып тургузыптыр.

Пушканын эмеш ары јанында бортын ачып салган машина туру. Бир канча кижии ого неин де чебер чыгаргылап јат.

Јүреги шимирт эди, токтой бергендий, уулчак араай ичкеерлеп турды.

Онын көргөнн сүрекей коркымчылу неме болды.

Пушканы эбиреде немецтердин сөөктөри јатты. Кайда ла чачылып калган неме: адып салган патрондор, пулеметтын ленталары, тепселип калган от-алгыштар, кандалган күректер, јуктук таарлар, јалбыралган куру патрондор, јыртып салган письмолор, документтер болгон.

Бу бастыра чаксырап калган немелер ортозын-

да жаңыс ла онын таныш пушказы урелбеген немедий болгон. Онын лафедиинде ачык затворго жолонө жыгылып калган капитан Енакиев отурды. Капитаннын бажы ла колдоры төмөн уур салактап калтыр.

Ваняга капитан Енакиев уйуктап жат деп билдирди. Уулчак ого учуп келгедий болгон, же кандый да коркышту ийде-күч оны тескеери, кайра ийде салды.

Ол кыймык жогынан капитан Енакиев жаар көрүп, көргөн сайын, там ла коркып турды.

Капитаннын чебер, эптү жеңилчек шинелин, нйт жырткандый бир канча жерден жыртылып, кандалып калган эмтир. Шлемы жанында жерде жатты. Эмеш карлу күргүл-сары чачтарын салкын кыймыктадып турды.

Капитаннын жүзи жабыс, көрүнбөй турган, же оног кан тамчылап турды. Кан агала, лафеттин алдына түүлөп калтыр.

Капитанның колдорында перчаткалары жок болды. Бир колы сүреен јарт көрүнип турды. Ол чек куу болгон: куп-куу сабарлары көк тырмактарлу эмтир.

Эски де болзо, сүреен ару сопокторлу, буттары дезе эби жок кайра тартылып калган, эм ле каблуктары јерге тийип, жыла бергендий болды.

Бу кижии јаар Ваня көрүп, бу капитан Епакнев деп билип турган, је оның богу бүдер күүни торт жок болгон. Бу кижии чек өскө кижии болгон. Кыймыктанбас, коркымчылу, јарт эмес, бу кижии бастыра ла эбиге немелердий, уулчакка кандый да өскө болгон.

Кенетийин кемнинг де уур колы Ваняның погонына јалакай түшти. Ваня бажын көдүрип, Биденконы көрүп ийди. Кайучы оның јанында озогы ла бойы јаан, јалакай кептү турды. Кайучының бир колы Ваняның јардында болды, экинчи канду тагышкакту колын бала чылап, төжине јабба эп жок тудуп алтыр.

Кенетийин Ваняның ичинде та не де ачыла бергендий болды. Ол Биденконың тогмөктөрүн кучактап ийеле, чоңып калган шинелине јапшынып, јаштары көстөринең төгүле берди.

—Биденко таай... Биденко таай...—деп, ол айдып турды. Ол бастыра эдиле калтырап, јаштарына тумаланып, өксөп турган болгон.

Биденко дезе Ваняның уур шлемын чебер алып, тагышкакту колыла Ваняның чачын кезип койгон јылу бажын сыймап, эп жок эркелеп турды:

— Кем жок, пастушок, кем жок. Канайдарың, кезикте солдат та ыйлап јат. Је канайдар! Жуу-чак.

Олтүртип салган капитан Енакиевтин карма-
нынан чаазып табылды. Ол оны артиллериянын
одын бойына кычырданган озо бичиген. Записка-
зып мендеп те бичиген болзо, же онын бичигенин
көргөн кижиге тымык, амыр блиндажында бичиген
деп бодоор. Бичигени ару да, јарт та болгон.

Качан калганчы коркышту мишутада оны би-
чип јадарда, оны эбире бир де кижиге артпаган.

Капитан Ахунбаев плащ-палатказынын ал-
дынанг колын чыгарып алган јерде јаткан. Ок
онын элбек, бийик мандайынын сырагай ла тал
ортозына тийген. Ковалев дезе сопогын суурала,
оромышла будын орон аларга тургандый јерге
отура берген, же онын туура јыгылып, ойто өрө
турбаган.

Је капитан Енакиев записказында числоны,
айды, јылды, өйди тургузып салган. Керек дезе
ол тагмазы «Сегис райондо» деп турган јерин
де бичип салган. Обөкөзин чийеле, точка да тур-
гузарын ундыбаган.

Записказын үч толыктап бүктөйлө, неме бедире-
регеп кижиге капшай таап алзын деп, гимнастер-
казынын тыш карманына сугуп алган эмтир.

Бу записказында капитан Енакиев батарея-
зыла эзендешип, јуучыл нөкөрлөрине эзенин је-
тирип, командованиденг оны Германияда эмес,
бойынын төрөл советский јеринде јуузын деп су-
раган эмтир.

Онын башка ол бойынын өй уулын, Ваня
Солнцевти јакшы солдат эдип алгылазын деп су-
раган эмтир.

Капитан Енакиевтин калганчы сурагын ага-
ру бүдүрүп салгандар: оны советский јеринде
јууп салдылар.

Качан онын сөөгүн куйуу баштапкы карла буркеп ле ийерде, Ваня Соллицевти полктын командный пункттына, командирге кычырдылар. Ваня солдаттын жүрүмүн кубулгатаан сөсти катап ла угуп ийди.

Артиллерийский полктын командири оны Суворовский училищеге барып жат деп, жарлайла айтты:

— Шыйдын.

Торт куннен вокзалдан озогы орус город жаар барган элбек бодыр оромло Ваня ефрейтор Биденколо кожо браатты.

Тыловой городтын тымыгына ла онын ээжи-зи жогына фронтовиктер канайып келишпей жүргилейтен эди, озор экү шак ла онойдо ок мендеш жогынан араай баскылап турды.

Биденко колын тагып алган, жегилинче базып турды.

Уулчак арказында жажыл жүктүк таарлу браатты.

Бу жүгүнде көп керектү де, көп кереги де жок немелер болгон. Олорды орудиецтер ле кайучылар Ваня Соллицевти ыраак жолго үйдежип тура, бар жок немелерин күчтери жеткенче сыйлагандар.

Жүктүк таарда атту-чуулу компас, букварь ла торбычка да болгон. Кыскылтым целлулоидный мыльницада бир болчок эн артык самын ла үйттерлү жажыл целлулоидный футлярда тиштин щетказы бар болгон. Тиштин порошогы, ийнелер, учук, өдуктин щетказы, вакса бар болгон. Бир пачка чочконын эди, бир баштык сахар-рафинад, бир серенкенин кабында тус, экинчи серенкенин кабында чай бар болгон. Кружка, эрин чурана, трофейный зажигалка, бир канча осколкалар, немецкий жаан калиберлү пулеметтын эки патроны да бар болгон. Бир патроны сары сна-

рядычакту — экинчизи дезе кызыл жолду кара снарядычакту болгон. Бир буханка калаш, ич кийим ле 100 салковой акча болгон.

Же анчадала ондо «Суворовтын табарузы» деп газетке ле колплатла чебер ороп салган капитанский погондор бар болгон. Капитан Енакиевтин погондорын полктын командири Ваняга айрылыжып жадала сыйлаган. Ол погондорды эр жагына корылап, качан Ваня офицер болуп, капитанга жетсе ийинине кийип алзын деп жакыган.

Уулчакка капитан Енакиевтин погондорын берип жадала, полковник мынайда айткан:

— Энен ле адага сен жакшынак уул болгон. Онойдо ок сен кайучылар ла орудиецтерге жакшы уул болгон. Сен капитан Енакиевтин жакшы, жалтанбас, жакылталарын будуретен ак-чек уулы болгон. Эмди дезе бастыра бистин артиллерийский полк сени бойынын уулы эдип алды. Оны санан. Эмди сен үренип барып жадын, а бистин полкты сен уятка салбазын деп мен иженип турум. Мен билерим: сен эн жакшы воспитанник болорын, оног дезе эн жакшы офицер болорын. Же качан да болзо, кайда да болзо, сен эне-төрөлинге чындык уул болор учурлу. Оны качан да ундыба. Жакшы болзын, Ваня Солнцев, качан офицер болуп алзан, бистин полкко ойто кел. Бис сени төрөл, жуук кижидий сакыырыс. Эмди дезе — атан.

Ваня ла Биденко карга бастырып салган городло өдүп. Екатерина каан тушта туткан аркалу ла колонналарлу жаан туранын алдына токтой түштилер.

Төртөн эки жылда бу город немецтердин колында болгон учун, городтын кезик жерлеринде өрттин изи артып калган эмтир.

Чүмдеп эткен чой решетка куруга бастырганынан улам торт ло сахардый турды. Тураны

эбире јус јашка јеткен бир канча кайындар турдылар. Решетка чылап курутыган будактары десе каргалардын уйаларын бөрүккө түней кийгилеп алган, торт ло чаңкыр немедий көрүнгилейт.

Јаркыны јок жабыс күн, јымыртканын сарызына түней, соок ыштарга эжинип тургандый көрүнөт, эски стенези күйүп калган, пожарный каланчанын үстүлө десе таандар учкулайт.

Биденко ло Ваня контрольный будканы өттилер, оноң Биденко дежурный офицерге Ваня ла докуменерлү пакетти табыштырып береле, бойы десе отурып сакый берди.

Ол узак сакыган. Тепкиштин алдынаң јиит трубач канча ла катап чыгып келеле, чазына көрүп, трубить эдип турды. Трубанын үни бу элбек таш полду, калың стенелү сенекте коркышту тың жаңыланып турат. Трубанын үни јес перилаларлу, јаан таш тепкишти кууй өрө барып токунап турат. Жаңылга зданиениң кайда да терен түбинде коридорлорында, класстарында ла залдарында өчөмик жаңылгазы угулып калат.

Мында ончо ло неме трубала эдилеп турат. Бу тураның көскө көрүнбөй турган јүрүм-јадынын труба башкарып тургандый. Труба кенетийин јүске јуук улустың үндерин ле јус буттардын шылыраганын угустырып ийди. Оноң ол ок труба ончозын тымыдып ийерде, рукомойниктен тамчылаган суунын табыжы ла тепкиштин алдында чатылдаган частың табыжынаң башка не де угулбай барды. Труба бир катап көскө көрүнбес ротага стройго турзын деп јакару берди. Рота десе кайда да анда стройго туруп, биринчи — экинчиге тоололып, рядын эки јара бөлүп алала, бура сокон бойынча, јүстер тоолу башмактарыла

турген, чокум база бердилер: «Ать-два, ать-два, ать-два... Сол бутла! Сол бутла!»

Бир катап тепкишле кара мундирлү, узун штанында кызыл лампасту кичинек сары уулчак чыгып келген. Онын бери жажытту келип јатканын көргөн кижн, бу уулчактын бери сурагы јоктон келетен учуры јок, трубанын уни оны бери келбезин деп ойноп турганын билип ийер.

Уулчак жагыскаан болгонына јакшызынып, кулүмзиренип ийеле, тепкиштин перилазына мине согуп, јыңылап тушти. Је кенетийин ол Биденконы көрүп ийген бойынча, коркышту уйала берди. Онон кенете түзединип, строевой алтамла элеген таш плитала чокум алтап, коштой эжикке кире конды

Биденко дезе эниргеери шыркалу колы оорып туратан учун, бойы санааркап калган, шыркалу колын сыймап отурды. Ого Ванядаг айрылары неден де ачу болгон.

Тепкиштин баштапкы площадказында бастыра стенени бүркеп салган јаан картина турды. Јурукта илип салган тепкишке түней база јаан ак тепкиш бар эмтир. Јуруктагы тепкиш, училищенин тепкижинин уулалганы ошкош көрүнөт. Онын эки јанында дезе озогы пушкалар, барабандар, маанылар ла трубалар јурап салган эмтир. Тепкиш өрө кызыл погонду, кара мундирлү кичинек уулчак чыгып турган эмтир. Устүнен төмөн дезе ого боро солдатский плащин ийини ажыра салынып алган, шпораларлу бийик ботфорт өдүктү, төжинде суркураган чолмонду Суворов колын сунуп алган.

Биденкого ол уулчак, онын Ванязы, онын пастушогоы трубалардын ла маанылардын ортозыла Суворовко удур чыгып тургандый билдирип турды.

Je тууразында эжик кенете ачылып, онон де-
журный офицер ле Ваня чыгып келдилер. Би-
денко тура секиреле, түп-түс тура тушти. Биден-
ко Ваняны Суворовский училищенин формазын
кийип алганын көрөргө сагыган. Je уулчак эм-
диге бойынын армейский обмундированиезин
чепеген эмтир. Шинелин суурып, онын кичинек
чачын качан ок кайчылап ийгендер эмтир.

— Воспитанник Солнцев, уйдежеечигерле
эзендежип алыгар — деп, дежурный офицер ай-
дала, бойы туура база берди.

Ваня Биденкого жууктап келди. Олор нени эде-
тенин билбей, бир кезек унчугышпай турдылар.

Бу ла ойдө уулчактын санаазына онын бас-
тыра ла жүрген жүрүми кире конды. Эмди ол жү-
рум торт божоп, өскө, ол жүрумге туней эмес,
янгы жүрум башталып јатканын ол јангы ла он-
доды.

— Эзен болзын, пастушок — деп, учында
Биденко араай унчукты.

— Ырысту болыгар — деп, Ваня унчукты.

Сегизинчи номерлү райондо, оодылып кал-
ган орудиеини јанында ол Биденконы кучактай-
ла ыйлаган чылап, Ванянын ыйлаар кууни кел-
ди, је кандый да неме ого ыйлаарга бербеди.

Биденко унчукпай ого колын берди. Уулчак
баштапкы ла катап бу јаан, кату, неден де ка-
ру колды тын тудуп алды. Бу ойдө Биденко се-
гис номерлү райондо канайда чыдажып болбо-
гон эди, онойып ок тангышкакту колыла Ванянын
бажын араай сыймап ийди.

— Биденко таай, эзен болзын! — деп, Ваня
уур эжиктен чыгып брааткан Биденкого бар јок
униле кыйгырып ийди.

Je кайучы кайра көрбөй чыга берди.

Бир канча өйдин бажында каптенармустан Ваня кемјип јадып, жаңы обмундирование алды. Онын трубанын жақылтазыла өскө воспитанниктерле кожо жаан, жылу кыпта, байковский жаңы жуурканның алдында, алдынаг орынду уйуктап жатты.

Онын жастыгының алдында капитан Енакиевтин погондоры јаткан.

Таг алдында, подъемног озо, училищениң начальниги, карыган генерал үренишкен аайынча онын уулчактары канайда уйуктап жадыры эмеш деп, ончолорын ајыктап базып јурди.

Ол Ваняның орынының јанына токтой түже-ле, уулчакты узаак ајыктап турды. Ваня жуурканын чача тееп алган, амыр эмес, је терең уйкузыла уйуктап жатты. Ол түженген түжинен улам улаарып, јүзин жаантайын кубултып жатты.

Уулчак түш јерине торт јуре бергенинен улам, оны карыган генерал жуурканла канайда жаап, жастыгын канайда јазап салганын ол бир де сеспеди.

Генерал уйуктап јаткан бу кичинек солдатты ајыктап, онын санаазында, ичинде кандый санаа барын ончозын билип аларга куунзеди.

Ваняның јурумун генерал ончозын билер болгон. Батареяда оны пастушок деп адап салгандарын генерал база да билер болгон. Бу ого тыг јарап турган. Генерал бойы да тегин, крестьянский биледен чыккан. Ол кезикте бойының бала өйлөрүн эске аларга сууйтен.

Эмди уйуктап јаткан пастушокты генерал көрүп турала, торт ло ефрейтор Биденко бир катап бала өйлөрүн эске алынган чылап, сананып турды: эртен тура, уйлар, сүтке түнгей ак тумандар,

јажыл јаландарда суркураган чалындар, а онын колында дезе кичинек свирель. Ол свирельле чичке, эрке үндендирип коолодо ойноп отурат.

Генерал уулчактын јуурканынан чыгып калган сабарларын эрик јокто ајыктап турды. Онын кичинек сабарлары свирель ойноп јаткандый, араай кыймыктанып јаттылар.

Сталинградтын, Кронштадттын, Орловтын алдына гражданский јуудан бери јуулажып келген, гражданский јуушын геройы, карыган јуучыл генерал, буурыл чачту, јуурылыжып калган јүстү, јарык, јалтанбас көстү бу кату кижии кенетийин бажын салактадып, сагалын сыймай тудала. эрке күлүмзиренип ийди.

Бу ла өйдө тепкиштерди төмөн, коридорло труба ойноп, ончозын ойгозып ийди.

Ваня трубанын курч, кычыртулу үнин угуп, је тургуза ла ойгонып болбоды. Уйкузына самаарып, Ваня көзин ачпай, бир кезек јатты.

Бу тушта генерал энчейип, уулчактын колунан араай тартып ийди.

Ваня дезе эртен туранын калганчы түжин көрүп јаткан болгон. Ол туш јеринде бу ла јуукта болгон немелерди көрүп јаткан.

Ол түш јеринде капитан Енакиевтин сөөгин узун ак грузовик тартып турганын көрди. Эбире дезе кап ла карануй агаштар куруттып калган турган. Автоматтарын салынып алган төрт солдат, полковой мааныла јаап салган межиктин төрт булуғында тургандар.

Ваня дезе бежинчизи болгон. Ол межиктин бажында турган.

Тун болгон. Агаш аразында соок тызырап турган. Карыган чибилердин баштары фосфорло сүртүлген ошкош, јылдыстарла кожо суркуражып тургандар.

Карга бадалып калган чибилер торт чөрчөк жериндегидий коркышту бийик болгон. Телеграфный столмолор ологго көрө серенкенин агаштарындый көрүнүп турган. Же ончозынан бийиги, көгөришкен жылдыстарга бүркеткен тегери болгон. Эң ле жараш жылдыстар жолдын бажында ичкеери суркуражып тургандар. Олор телекейде эң ле жаан алмазтан эткен немедий тын суркуражып турган.

Прожектордын чичке, соок жаркыны ол жылдыстарды кезикте сыймап турат. Же прожектордын жаркыны олорды өчүрүп ийерден болгой, там жарандырып, там суркурадып турды.

Эбире десе тымык, тымык. Тымык ончо чибилерден де, жылдыстардан да, керек десе түби жок тегериден де бийик немедий билдирип турды.

Кенетийин агаштардын түбинен, кайдан да ыраактан кандый да табыш угулды. Ваня оны тургуза ла танып ийди. Ол трубанын уни болгон. Труба оны кычырып турган. Бу ла тушта ончозы кубула берди. Жолдын жачында турган чибилер генералдардын плаштарыла, желбер буркалары боло берди. Агаштар жалтыраган зал боло берди. Жол десе барабандарга, пушкаларга ла мааныларга курчаткан жаан мраморный тепкиш боло берди.

Ваня десе бу тепкишти өрө жүгүрүп турды. Жүгүрерге күч болгон. Же үстүнөн төмөн ого боро солдатский плашин ийини ажыра таштап алган. бийик ботфортазында шпоралу, төжинде алмазтый чолмонду карыган полководец колын сунуп алган турды.

Ол Ванянын колынан алала, оноң өрө апарып, торт жүүнүн маанызынын алдында турган

маршальский чолмонду Сталиннин јанынча апарды.

Тус козырегинин алдынан эмеш јуурып алган курч көстөри Ваняны некелтелу ајыктап турды. Је онын сагалы өткүре онын јылу күлүмзирегенин Ваня көрүп ийерде, Сталин ого айдып тургандый билдирди:

— Бар ла, пастушок... Јалтанбай алта!

ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Валентин Петрович Катаев
СЫН ПОЛКА

Повесть

На алтайском языке

Редактор **Л. Кокышев.**
Художественный редактор **А. М. Кузнецов.**
Технический редактор **М. И. Тухтеева.**
Корректоры
М. И. Суразакова и А. М. Борбуев.

Сдано в набор 12/IV—1958 г. Подписано
к печати 8/XII—1958 г. Бумага 84×108¹/₁₆
Печ. л. 6,8. Уч.-изд. л. 8,7. Тираж 2 000 экз.
Заказ № 193. Цена 4 руб. 05 коп.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект им. Сталина, 29.

Баазы 4 сэлк. 05 акча
Цена 4 руб. 05 коп.

В. П. Катаев

СЫН ПОЛКА

На алтайском языке

ГОРНО-АЛТАЙСК
1958